

POZDNĚ GOTICKÉ TENDENCE V ARCHITEKTUŘE

13. A 14. STOLETÍ – PŘÍSPĚVEK K TÉMATU

PAVEL KROUPA

ÚVOD

Obsahem tohoto článku jsou některé vazby mezi českou a evropskou reformní sakrální architekturou konce 13. století a století čtrnáctého. Pokud se katedrála jako nositelka duchovních hodnot vyvíjela v průběhu 12. století a v první polovině století třináctého na francouzské půdě,¹⁾ pak po roce 1250 další vývoj architektonických forem probíhá i na území východně od Rýna. Jeho podstatou je postupný rozpad katedrály jako duchovního celku a vznik „sekulární“ architektury pozdně gotické.²⁾ Tektonický systém francouzské katedrály byl postupně nahrazován systémem obsahově odlišným. U každého architektonického článku je možno popsat proměnu směřující od původní tektonické funkce k jeho nové roli v rámci vymezeného systému stavby. Tento vývoj probíhal v mnoha evropských centrech a postupně se přelával z místa na místo.³⁾ Tato nově se formující archi-

tektura bývá nazývána architekturou redukovanou (např. Václav Mencl, Jiří Kuthan), reformní (např. Marc Carrel Schurr), pozdně gotickou apod. Ve všech případech jde v zásadě o totéž.⁴⁾ V následujícím textu používáme nejčastěji pro označení nových architektonických tendencí termín „reformní“, který dle našeho soudu nejlépe vystihuje podstatu sledovaných jevů.⁵⁾ Nositeli nových tendencí se staly postupně všechny typy sakrální architektury, kostely mnoha řádů, městské kostely apod. Jednotlivé hutě se navzájem ovlivňovaly mechanismy, které nejsou prozatím zmapovány. Některé oblasti, jakými jsou zejména Porýní, Švábsko či Bavorsko, měly přímý i nepřímý vliv na českou architekturu této doby. Nová architektonická řešení se vyvíjela významným způsobem v rámci hutí biskupských katedrál, byť někdy v přidružených bočních prostorách (Štrasburk, Mohuč, Worms), některé katedrální hutě měly sílu experimentovat v rámci vývoje celé stavby (Řezno, do jisté míry i Praha atd.) a vytvářet nové tvarové výboje. Důležitý vývoj na méně významných částech probíhal u některých cisterciáckých klášterů (Maulbronn, Bebenhausen, Eberbach), zřejmě proto, že tyto partie byly právě ve stavbě. Významnou roli při přejímání nových tvaroslovných podnětů mohly hrát i lidské vazby, osobní ambice apod.

Na přelomu 13. a 14. století se české země, jakožto součást západoevropského kulturního prostoru, poprvé významně zapojily do vývoje evropské sakrální architektury. Jedním z cílů této statě je snaha popsat některé aspekty tohoto procesu, včetně konkrétních vazeb mezi jednotlivými stavbami. Obsahem této studie není komplexní rozbor sakrální architektury předmetného období, nýbrž sledování šíření motivů reformní architektury a upozornění na některé – dle našeho soudu – významné paralely mezi jednotlivými stavbami, včetně připomenutí otázek, na které neznáme prozatím uspokojivé odpovědi.⁶⁾

oblastmi západní Evropy zabývá D. Prix, Architektura moravsko-slezského pomezí v první polovině 14. století, in: D. Majer red., Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského. Ostrava 2011, s. 159–162, 164–165, 239 a 300. Další literaturu uvádíme vždy k příslušnému tématu v poznámkovém aparátu.

4) M. Aubert, Hochgotik. Baden-Baden 1979, s. 133, považuje např. za podstatné, že v německé architektuře se združďovala úloha zdi. Zeď hrála významnou roli rovněž v jihofrancouzské architektuře druhé poloviny 13. století, v Itálii a v Čechách.

5) Do názvu článku jsme zvolili obecnější nejspokojivější a historicky zakotvený termín pozdně gotické architektury.

6) Při sledování reformních vývojových tendencí jsme byli nuceni se dotknout některých významných otázek, které s daným tématem na první pohled přímo nesouvisí a které nejsou dodnes vyřešeny. Jde např. o otázku kořenů architektury Matyáše z Arrasu apod. Takových prozatím nedořešených významných problémů je několik.

1) Téma je široké a zasahuje i do architektury druhé poloviny 14. století, která je slohově mimořádně složitá a mnohověstevnatá. Budeme sledovat jen slohovou linku reformní architektury s tím, že ostatní slohové vrstvy a vztahy nejsou předmětem této statě.

2) K tématu symbolického a obsahového významu fenomenu gotické katedrály existuje bohatá literatura. Např. H. Sedlmayer, Architektur als abbildende Kunst. Wien 1948, s. 10–13n.

3) Tento proces byl v průběhu 20. století rozpoznán některými badateli a byl jimi popsán. Z českých badatelů to byl zejména Václav Mencl, který zřejmě jako první popsal vývoj sakrální architektury této doby. V. Mencl, Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948; Týž, Podunajská reforma gotické katedrály, Umění VII, 1969, s. 301n.; Týž, Poklasická gotika jižní Francie a Švábska a její vztah ke gotice české, Umění 19, 1971, s. 217n. Menclovy závěry se pokusil rozvinout i autor této statě. P. Kroupa, K problematice vývoje sakrálního umění první poloviny 14. století, Průzkumy památek V, č. 2, 1998, s. 3n.; Týž, K architektuře doby Václava II. a první poloviny 14. století, Zprávy památkové péče 58, č. 3, 1998, s. 200n. Francouzskou architekturu této doby zpracovala L. Schürenberg, Die kirchliche Baukunst in Frankreich 1270–1380. Berlin 1934; E. Bachmann, Architektur bis zu den Hussitenkriegen, in: K. M. Swoboda ed., Gotik in Böhmen, München 1969, s. 34n., zařadil některé projevy české gotiky do evropského kontextu. Systematicky se vývojem architektury zabýval J. Kuthan, Katedrální chór v cisterciácké architektuře, Památky středních Čech 7, č. 2, 1993, s. 2–15; Týž, Česká architektura v době posledních Přemyslovců, Praha 1994, s. 365n.; P. Kurmann, Spätgotische Tendenzen in der europäischen Architektur um 1300, in: Europäische Kunst um 1300, Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Wien 1986, s. 11n., potvrdil, že pozdně gotické formy v sakrálním umění doby kolem roku 1300 nejsou náhodné (s. 16); M. C. Schurr, Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340, München – Berlin 2007, se zřejmě nejpodrobněji zabýval středoevropskou architekturou tohoto období; Týž, Die Baukunst Peter Parlers. Ostfildern 2003, rozebral parlérovskou architekturu. Metodický přístup k uchopení tématu může být předmětem diskuse. K tomu viz J. Fajt – M. Hörsch, Karel IV. a Svatá říše římská, in: J. Fajt ed., Karel IV., císař z Boží milosti. Praha 2006, s. 370, pozn. 82; Ch. Brachmann, Vorparlerische Architektur im Elsass, in: Lothringen und Südwestdeutschland. Studien zur Kunstgeschichte des Mittelalters und des Frühen Neuzeit. Band 1, Stuttgart 2008, podrobně rozebral předparlérovskou architekturu v Alsasku, Lotrinsku a v jihozápadním Německu. Nejnověji se vztahy mezi dílčími projevy reformní architektury moravsko-slezského pomezí a některými

Z metodického hlediska se zabýváme nejprve českou reformní architekturou a následně těmi evropskými stavbami, které mají vztah k české architektuře této doby, nebo které jsou pro její vývoj alespoň důležité. Obě kapitoly jsme pro lepší přehlednost rozčlenili do podkapitol. Skupiny staveb byly zvoleny tak, aby umožnily postihnout co nejvíce vzájemných vazeb mezi nimi.⁷⁾ Stavby jednotlivých řeholních řádů jsou provázány největším množstvím souvislostí, což je potvrzeno existující monotematickou odbornou literaturou zabývající se mendikantskou a cisterciáckou architekturou. Na druhou stranu jsme si vědomi skutečnosti, že řada vzájemných vazeb na městské či regionální úrovni tak postižena být nemohla. Na stavbách v českém prostředí i mimo něj jsme popsali a snažili se zařadit do vývojového kontextu i ty jejich části, které doposud – dle našich znalostí – takto popsány a zařazeny nebyly.⁸⁾ Tyto partie jsou plynulou součástí textu a tato skutečnost není u nich zvlášť akcentována. Vzhledem k tomu, že jsme sledovali zejména tok nových výbojů ze západu směrem na východ do prostředí Čech, v textu není obsažena významná oblast Slezska a až na výjimky ani Moravy.

CISTERCIÁCKÁ ARCHITEKTURA

Nepochybně k nejvýznamnějším centrům reformní architektury na české půdě náleží cisterciácké klášterní komplexy. Cisterciácký klášterní kostel v **Sedlci** u Kutné Hory a rovněž tak cisterciácký klášterní kostel Aula Regia na **Zbraslavi** v dnešní Praze. Oba kostely se stavěly kolem roku 1300 a v letech následujících. Uměleckohistorický význam sedleckého kostela a jeho místo v dějinách evropské architektury byl mnohokrát analyzován,⁹⁾ stejně jako zbraslavského klášterního kostela.¹⁰⁾ Obě stavby byly ve své době komplexně pojatými pokusy o vznik nového sakrálního prostoru, vytvořeného reformními architektonickými prvky. Jednotlivé tvaroslovné prvky byly v odborné literatuře podrobně analyzovány, včetně vztahu sedleckého kostela ke slohově blízkým stavbám, jako je klášterní kostel v Salemu či kostel v Niederhaslachu.¹¹⁾ Důsledné nahrazení tektonického systému klasické a poklasické gotiky téměř hladkými stěnami prolomenými velkými okenními otvory, uskutečněné v interiéru i na exteriéru stavby trojlodí, má za následek vytvoření jasně určeného hmotného obalu, který

vymezuje vnitřní sakrální prostor a odděluje jej od vnějšího světa. Hladkým stěnám jsou přizpůsobeny ploché opěrné pilíře, dochované na vnějším plášti sedleckého klášterního kostela. U obou staveb odpadl visutý opěrný systém, opěrné pilíře u trojlodí sedleckého kostela jsou vtaženy do jádra stavby a jsou schovány uvnitř jejich stavebních konstrukcí.¹²⁾ V atektoničnosti řešení zejména vnějšího pláště jsou se sedleckým trojlodím srovnatelné některé italské příklady,¹³⁾ avšak uvažovat o vlivu italské architektury na sedlecký klášter by nebylo v souladu s historickou situací. V prostoru záalpské Evropy analogii pro sedlecký klášterní kostel (a zřejmě i pro kostel zbraslavský) v této době nalezneme obtížně.¹⁴⁾

Do evropského proudu reformní architektury náleží komplex bývalého cisterciáckého klášterního kostela v jihočeské **Zlaté Koruně**. Přesně datovat výstavbu klášterního kostela a konventu je obtížné. Dnes stojící klášter bývá datován na počátek osmdesátých let 13. století,¹⁵⁾ podle popisu kláštera z druhé poloviny 17. století měl být klášterní kostel vysvěcen v roce 1300.¹⁶⁾ Ke stanovení postupu stavby kláštera a k dataci jejího vzniku v době obnovy kláštera nám nepomohou ani složité vztahy zlatokorunského kláštera ke klášteru v Heiligenkreuz a v Plasích.¹⁷⁾ Na mno-

7) Až na výjimky jsme všechny analyzované stavby podrobně studovali osobně na místě, některé stavby jsme prohlíželi opakovaně.

8) Tyto části staveb jsme se snažili zařadit do kontextu slohového vývoje, aniž by bylo přerušeno sledování hlavního tématu článku.

9) Např. D. Líbal, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*. Praha 1948, s. 74–77; J. Kuthan, *Umění doby posledních Přemyslovců*. Praha 1982, s. 291–295; *Týž*, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*. Praha 1983, s. 180–206; *Týž*, *Česká, o. c. v pozn. 3*, s. 360 až 369. Nejnověji se sedleckým klášterem podrobně zabývá sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Kutné Hoře ve dnech 18.–20. září 2008 (*R. Lomičková ed.*), Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Praha: KITF UK 2009. Zde rovněž přehled starší literatury.

10) D. Líbal, o. c. v pozn. 9, s. 74; J. Kuthan, *Umění*, o. c. v pozn. 9, s. 332–333; *Týž*, *Počátky*, o. c. v pozn. 9, s. 264–277; *Týž*, *Česká, o. c. v pozn. 3*, s. 475–482; naposledy P. Kroupa, *K architektuře*, o. c. v pozn. 3; k historickému významu kláštera naposledy viz K. Charvátová, Václav II. Král český a polský. Praha 2007, s. 238n.

11) Naposledy M. C. Schurr, *Die Klosterkirche von Sedletz und die „Avantgarde“ der Architektur um 1300*, in: R. Lomičková ed., o. c. v pozn. 9, s. 297–307.

12) Huť stavějící klášterní kostel v Sedlci vytvořila nebo významně ovlivnila další sakrální stavby v jeho okolí. Jde zejména o karner v Sedlci a o kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře. K tomu viz výše citovaná literatura.

13) Zejména kostel S. Francesco v Siena z konce 13. století. Vyobrazení viz W. Gross, *Die Abendländische Architektur um 1300*. Stuttgart 1948, obr. 111.

14) Založení klášterního kostela Aula Regia na Zbraslavi bývá uváděno v souvislosti se jménem Bernharda z Kamence a zároveň se ženským cisterciáckým klášterem v Mariensternu v Horní Lužici (*H. Magirius*, *Der Meissner Dom im Spannungsfeld der Kunst in Mitteldeutschland und in Böhmen zwischen 1250 und 1450*, *Umění* 51, 2003, s. 184, kde odkaz na starší literaturu). Bernhard z Kamence byl na dvoře Václava II. v roli specialisty na zahraniční politiku v letech 1292–1296 a po něm následoval v této funkci v letech 1296–1304 Petr z Aspeltu. K. Charvátová, o. c. v pozn. 10, s. 119. Bernhard z Kamence zemřel v roce 1296, (tamtéž, s. 152). Václav II. uvedl konvent do nového kláštera na Zbraslavi v dubnu roku 1292 (tamtéž, s. 133–136), tedy v době, kdy vliv Bernharda z Kamence na založení zbraslavského kláštera byl možný. Klášterní kostel v Mariensternu sice náleží do proudu reformní sakrální architektury této doby, avšak cíle zde bylo pravděpodobně dosaženo jinými formálními prostředky než u kláštera na Zbraslavi. Trojlodní síň dolnoluzické klášterního kostela je zaklenuta systémem křížových kleneb opřených o vysoko posazené konzoly na obvodových stěnách kostela a o konzoly umístěné na vrcholech polygonálních středních pilířů trojlodí, celek dotvářejí hladké plochy obvodových zdí, polygonální pilíře a mezilodní arkády s hladkými plochami bez svazkových přípor. Kostel byl vystavěn v posledních dvou desetiletích 13. století a pravděpodobně ovlivnil celou skupinu staveb v Dolní Lužici a Slezsku (*H. Magirius*, *Das Kloster sankt Marienstern*. Berlin 1986, s. 11–12). Ke klášternímu cisterciáckému kostelu Marienstern v Horní Lužici má slohově blízko trojlodí bývalého augustiniánského klášterního kostela v Erfurtu z doby po roce 1291 (*E. Badstübner*, *Kirchen der Mönche, Die Baukunst der Reformorden im Mittelalter*, Leipzig 1984, obr. 47). Stavba trojlodí byla dokončena kolem poloviny 14. století. (*F. Möbius – H. Möbius*, *Thüringen*. Berlin 1968, s. 368). Mezilodní arkády trojlodí erfurtské stavby jsou tvořeny také polygonálními pilíři s obdobně napojenými a provedenými mezilodními arkádami.

15) Toto datování se opírá o několik listin pocházejících z první poloviny osmdesátých let 13. století potvrzujících klášteru jeho práva a majetek. Viz P. Zahradník, *Stavební vývoj kláštera Zlatá Koruna ve světle písemných pramenů*, in: M. Gaží a kol. ed., *Klášter Zlatá Koruna. Dějiny, památky, lidé*. České Budějovice 2007, s. 141.

16) Tento údaj uvádí barokní kronikář Fiedler. K tomu podrobněji viz *Týž*, o. c. v pozn. 15, s. 141.

17) K tomu viz I. Bukačová, *Plasy a Zlatá Koruna*, in: M. Gaží a kol. ed., o. c. v pozn. 15, s. 406–407. Oporou nemůže být ani poslední poloha

ha základních částech kláštera jsou architektonické články členěny vedle sebe položenými mělkými výžlabky. Nejvýrazněji se tento prvek uplatňuje v křížení kostela. Oba střední pilíře oddělující křížení od chóru a arkády oddělující boční východní chóry od prostoru křížení jsou členěny dvěma výžlabky oddělenými pravouhlým zářezem, resp. nevýrazným profilem. Dvěma výžlabky jsou členěna žebra kleneb v křídle ambitu protilehlému ke kostelu a v křídle vedle transeptu. Klenební žebra dalších dvou křídel ambitu jsou již hrušková a svědčí o změně slohové orientace zde působící hutě. V trojlodí se stala zcela dominantním prvkem sestava složená z výžlabků a rovných plošek, která ovládla jeho celý prostor. Takto členěné mezilodní arkády trojlodí stoupají bez přerušení hlavicemi až ke svému vrcholu. Klenební žebra

Obr. 1: Zlatá Koruna (okres Český Krumlov), cisterciácký klášter. Pohled do trojlodí (fotobírka NPÚ, GnŘ, O. Hilmerová 1953).

boční lodě trojlodí přiléhající k ambitu byla členěna rovněž dvěma výžlabky, jak dokládá dochovaný původní výběh žebber v této boční lodi při hlavním průčelí kostela. Nelze vyloučit, že stejný typ žebber byl i v opačné boční lodi. Reformní úsilí zasáhlo rovněž huť stavějící dnes nedochovanou předsíň při hlavním kostelním průčelí. Její klenební žebra a přízední žebra byla dvojnásobně vyžlabena, jak je vidět na dochovaných výběžích klenebních žebber předsíně.

Zlatokorunské trojlodí se tak stává jedním z nejdůležitějších transformovaných sakrálních prostorů ve střední Evropě.¹⁸⁾ Prvek propojených mělkých výžlabků v podobě contrecourbu člení ostění vítězného oblouku v kapli Andělů strážných zdejšího kláštera, mělké výžlabky dále člení ostění oken v bývalé kapitulní síni a portálu do refektáře.¹⁹⁾

V ostatních částech kláštera se spojitě výžlabky společně s mnoha dalšími architektonickými prvky stávají součástí celkového slohového projevu s tím, že žádná z dalších částí kláštera nedosahuje vývojových kvalit zdejšího trojlodního prostoru. Otázka inspiračních zdrojů zlatokorunského kláštera není doposud uspokojivě vyřešena. Může jít o proud v rámci řádové architektury, jedním z východisek mohou být např. vyžlabené patky a další prvky klášterního kostela v Salemu,²⁰⁾ nebo spojené dvojité výžlabky východních partií katedrály v Řezně, kde je rovněž bohatě uplatněn prvek jehlancové atektonické patky,²¹⁾ uplatněný na vstupním portále do kaple Andělů strážných ve Zlatokorunském klášteře a který je v rámci cisterciácké české architektury ješ-

Obr. 2: Zlatá Koruna, cisterciácký klášter. Vstupní portál do kaple Andělů strážných (fotobírka NPÚ, GnŘ, O. Hilmerová, 1953).

klášterů v Heiligenkreuz a v Plasich, neboť ani jeden z těchto klášterů (možno-li soudit vzhledem ke stupni dochování středověkých částí plaského kláštera) nereprezentuje vyspělou vývojovou pozici zlatokorunského kláštera.

18) K hodnocení stavby viz zejména J. Kuthan, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 493, ale i E. Bachmann, o. c. v pozn. 3, s. 78, který zřejmě jako jeden z prvních popsal pozdní gotické tendence v architektuře zlatokorunského trojlodí a hodnotil tuto architekturu ve středoevropském kontextu jako ojedinělou.

19) Podrobný popis a rozbor zejména J. Kuthan, Počátky, o. c. v pozn. 9, s. 278n.

20) M. C. Schurr, Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 238.

21) Tamtéž, s. 190.

Obr. 3: Osek (okres Teplice), cisterciácký klášter. Portál ve východním ramenu ambitu (fotobírka NPÚ, GrR, J. Tuháček, 1946).

tě na portále ve východním křídle kláštera v Oseku z poslední třetiny 13. století.²²⁾ Kromě katedrály v Řezně se uvažuje i o možném poučení architekturou klášterního kostela řezenských dominikánů.²³⁾

Cisterciácké kláštery ve Zlaté Koruně, na Zbraslavi a v Sedlci představují ve své době vývojově nejvýznamněj-

ší sakrální komplexy na české půdě. Otázkou je, zdali pokročilost architektonických forem u všech tří klášterů je možno vysvětlit pevnými vazbami na český královský dvůr Václava II. a zájmem krále o tyto tři kláštery. Některé historické okolnosti naznačují, že privilegované postavení všech tří klášterů by mohlo v této době skutečně existovat. Za připomenutí stojí např., že 20. dubna 1292 byl spolu s opatem zlatokorunským vysvěcen i opat zbraslavský a opat cisterciáckého kláštera ve Žďaru nad Sázavou.²⁴⁾ Pevný vztah Václava II. ke klášterům na Zbraslavi a v Sedlci je nezpochybnitelný, ale nelze vyloučit, že i klášter Zlatá Koruna mohl být součástí jakési pomyslné sítě klášterů, o které se Václav II. opíral.²⁵⁾ Privilegované postavení všech tří klášterů by tak vytvořilo právní, a tím i materiální předpoklady pro jejich mimořádný stavební rozvoj a tím i pro recepci moderních výtvarných prvků. O dalším pokračování výstavby Zlatokorunského kláštera v průběhu první třetiny 14. století nevíme nic, nicméně nelze vyloučit, že stavební aktivity zde pokračovaly i v této době.²⁶⁾

Do kontextu vývoje středoevropské architektury náleží trojlodí cisterciáckého klášterního kostela v jihočeském **Vyšším Brodě**. Trojlodní síň je zaklenuta systémem prostých křížových kleneb, jejichž žebra vyrůstají na obvodových stěnách z polygonálních, plošně pojatých přípor a z polygonálních pilířů mezilodních arkád. Tvarosloví trojlodí je ojedinělé.²⁷⁾ Nejvýhodnější pár středních pilířů je do dvou třetin výšky členěn ob jedno pole výžlabky zakončenými lomenými záklenky, ostatní pilíře jsou do stejné úrovně tvořeny hladkými plochami. Horní části pilířů jsou složeny z hladkých ploch v kombinaci s výžlabky. Mezilodní arkády vyrůstají z pilířů beze změny profilace. Odlišnost tvarů u jednotlivých pilířů je možno vysvětlit např. změnami ve stavební huti.²⁸⁾ Architektura trojlodí je tvořena systémem hladkých ploch, tektonika je potlačena na nejmenší možnou míru. Trojlodí vzniklo pravděpodobně z velké části v průběhu druhé čtvrti 14. století.²⁹⁾ Klášter sloužil jako pohřební místo rodu Vítkovců.³⁰⁾ Za stavbou trojlodí je zřejmě Petr I. z Rožmberka, který byl v letech 1311–18 a 1334–46 nejvyšším komorníkem Českého království a který náležel

22) J. Kuthan, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 271; Týž, Počátky, o. c. v pozn. 9, s. 137; Týž, Umění, o. c. v pozn. 9, s. 265. Souvisí-li osecký příklad s českým cisterciáckým prostředím nebo např. s bočními loděmi katedrály v Magdeburku, není jasné.

23) Týž, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 492–493 i jinde. Presbytář řezenského kostela byl postaven před rokem 1279 a stavba trojlodí probíhala v letech 1273–1290. V rámci první etapy byly zřízeny mimo jiné arkády hlavní lodi a klenby lodí bočních. G. Dehio, Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler. Bayern V. Regensburg und Oberpfalz. München – Berlin 2008, s. 512. Základním skladebným schématem trojlodí je additivní, tektonický systém, spočívající v důsledném užití hlavic, patek, konzol, klasicky jsou cítěny válcové přípory s dvakrát odstupněnými polygonálními patkami a s kruhovými profilovanými abaky hlavic. Pro mezilodní arkády i meziklenební arkády bočních lodí je charakteristické důsledné užití additivní skladby pravouhlých profilů. Reformním prvkem je oboustranné výžlabení pasů mezilodních arkád, nakoso postavené mezilodní pilíře a poměrně rozsáhlé hladké plochy stěn hlavní lodi. Architektonická skladba zdejší architektury vychází na rozdíl od Zlaté Koruny z tektoniky odeznívajícího období klasické gotiky (užití patek a konzol, resp. hlavic) a zejména ještě gotiky cisterciácké (talířové prstence na příporách v nejzápadnější mezilodní arkádě trojlodí), do které jsou opatrně zasazeny zmíněné reformní prvky. Skladebná struktura jednotlivých článků trojlodí řezenského dominikánského klášterního kostela má blízko k tvarové morfologii mezilodních arkád trojlodí bývalého minoritského klášterního kostela v Řezně. U řezenských minoritů tektonicky pojaté arkády složené z tradičních pravouhlých, na hranách okosených profilů, připomínajících ještě

cisterciácké tvarosloví, nasedají na oblé sloupky. Užití sloupů u řezenských minoritů je možno z tohoto úhlu pohledu a v kontextu příkladů reformní německé architektury dokonce považovat za pokročilejší slohový projev, než důsledně tektonizované mezilodní pilíře řezenských dominikánů. Toto hodnocení je možno podpořit i tím, že pravouhlé, neokosené krajní profily mezilodních arkád u dominikánů zde působí archaičtější dojmem, než důsledně okosené profily arkád v trojlodí minoritského kostela.

24) Z. Fiala, Kronika zbraslavská, Praha 1952, s. 140.

25) Klášter měl patrně od doby svého založení tzv. malou imunitu, která byla klášteru dne 10. ledna 1284 Václavem II. dvěma listinami potvrzena. P. Kroupa, Právní dějiny královského kláštera Zlatá Koruna. Nepublikovaná rigorózní práce na PF UK, 1980, s. 29.

26) Svědilo by pro to pokračování materiálního zajištění kláštera. Např. 2. února 1315 daroval klášteru ves Svince se čtyřmi poplužními Bavor III. z Bavorova, Bavorovy donace byly potvrzeny Bavorovým bratrem Vilémem ze Strakonice dne 18. ledna 1318 a 3. července 1318 Janem Lucemburským. P. Kroupa, o. c. v pozn. 25, s. 30; též J. Pavelková, Klášter Zlatá Koruna v poznámkách Bonaventury Pitra, in: M. Gaži a kol. ed., o. c. v pozn. 15, s. 422.

27) Nutno uvést, že autenticita vyšebrodského trojlodí nebyla prozatím odpovídajícím způsobem ověřena. Nelze vyloučit, že některé architektonické články nebo jejich části byly vytvořeny později či byly upravovány, měněny apod.

28) K tomu viz J. Kuthan, Počátky, o. c. v pozn. 9, s. 248.

29) Toto datování nevylučuje tamtéž, s. 221.

30) Tamtéž, s. 220.

Obr. 4: Vyšší Brod (okres Český Krumlov), cisterciácký klášterní kostel. Pohled do trojlodí (fotobírka NPÚ, GmR, A. Potočková, 1945).

k nejmocnějším mužům Českého království své doby.³¹⁾ Právě osoba Petra I. z Rožmberka může být klíčem při hledání vysvětlení pro kvalitu architektury zdejšího trojlodí. Je logické, že Petr I. měl eminentní zájem na tom, aby tak významná rožmberská rodová stavba, jakou byl klášter ve Vyšším Brodě, byla dostavěna vyspělými stavebními silami na soudobé evropské úrovni. Petr I. měl jistě kontakty v rámci tehdejší Evropy, a mohl tak tyto síly zajistit.³²⁾ Do určité mí-

31) K tomu viz J. Spěvák, Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346. Praha 1994, např. s. 474, 508, 511, 649 a další.

32) Historické okolnosti by nevyklučovaly možnost vztahu mezi vysebrodským trojlodím a trojlodím kostela P. Marie a sv. Martina v Kaiserslauternu. Ludvík IV. Bavorský předal Janu Lucemburskému v roce 1322 jako projev vděčnosti za Janovu pomoc v bitvě u Mühldorfu mimo jiné zástavu města Kaiserslautern, kterou pak v roce 1332 Jan předal svému strýci Balduinovi. *Týž*, o. c. v pozn. 31, s. 323, 364 a 502. I přes zjevné odlišnosti slohově mají obě trojlodní síně společné rysy, jako jsou polygonální tvary mezilodních pilířů, absenci hlavic, rovné plochy architektonických článků apod., včetně příbuzné doby vzniku

ry má trojlodí vysebrodského kostela v jihočeském prostředí předstupně v polygonálních arkádách východního závěru premonstrátského klášterního kostela v Milevsku a tamní opatské kapli a v arkádách křížení česko-budějovických dominikánů. Jihočeská inspirace je v těchto partiích v případě vysebrodského trojlodí představitelná. Otevřenou otázkou zůstává inspirační zdroj pro provedení spodních částí mezilodních pilířů, jejichž autenticitu bude třeba prověřit a pro které v českém či středoevropském prostředí obtížně nalezneme analogii. Jako specifický případ jsme ke skupině cisterciáckých staveb přiřadili východní závěr **premonstrátského** klášterního kostela v jihočeském **Milevsku** a zdejší opatské kapli.³³⁾ V nábězích archivolt arkádových oblouků jsou hlavice s krycími deskami, přičemž hlavice jsou jakoby pouze navlečeny na profil polygonálních přípor a arkád a působí dojmem, že jejich existence má co nejméně rušit jinak plynulý a ničím nepřerušovaný průběh přípory a arkády. Všechny arkády a přípory východního závěru (mimo profilace vítězného oblouku) jsou polygonální s hladkými rovnými plochami. Slohově shodné je tvárosloví opatské kaple, jejíž vítězný oblouk je pravoúhlý s nárožním vyžlabením, vyžlabena jsou žebra východního závěru. Vegetabilní dekor v klášterním kostele i opatské kapli je ještě zčásti bobulový, zčásti poklasicky ne-

životný (v úvahu je třeba vzít tvrdost použitého kamene). Tvarově tyto partie v Milevsku navazují na prostředí zvukovsko-písecké hutě, avšak zároveň jsou srovnatelné s odpovídající reformní architekturou, jakou představují např. mezilodní arkády tří erfurtských kostelů, kterými jsou dominikánský klášterní kostel, kostel Věch Svatých a tzv. Kaufmanskirche, nebo kostel sv. Dionýsia ve švábském Esslingen.³⁴⁾ Rozhodnout, zda-li jde v případě milevského kostela o výsledek vnitřního vývoje v rámci písecko-zvukovské hutě, obou staveb.

33) K této etapě výstavby milevského kláštera viz zejména D. Libal, o. c. v pozn. 9, s. 56; J. Kuthan, Gotická architektura v jižních Čechách. Praha 1975, s. 110–114; *Týž*, Umění, o. c. v pozn. 9, s. 258; *Týž*, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 233–238.

34) K uvedeným mendikantským kostelům viz zejména W. Schenkluhn, Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa. Darmstadt 2000, s. 196–199, 207. K erfurtským kostelům viz G. Dehio, Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Thüringen. München 2003, s. 310–321, 327–329 a 337–342.

Obr. 5: České Budějovice, dominikánský klášterní kostel. Pohled do křížení transeptu (fotobírka NPÚ, GnŘ, V. Tuháček, 1943).

nebo o důsledek vlivu zvenčí, je obtížné.³⁵⁾ V každém případě je milevský příklad formálně srovnatelný s nespochybnitelnými projevy reformní architektury své doby.

35) Ke slohovému hodnocení východních partií milevského kostela viz zejména D. Stehlíková – J. Varhaník – J. Sommer, *Marginálie k umění doby posledních Přemyslovců*, Umění 32, 1984, s. 32; J. Kuthan, *K některým otázkám výkladu architektury 13. století v českých zemích*, Umění 32, 1984, s. 41–42; Týž, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 233n., kde odkazy na starší literaturu.

36) K hodnocení kláštera viz zejména D. Líbal, o. c. v pozn. 9, s. 83–84; J. Kuthan, *Gotická, o. c. v pozn. 33, s. 167–180; Týž, Umění, o. c. v pozn. 9, s. 207–210; Týž, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 92–98.*

37) Příkladem uvedme arkády trojlodí dominikánského kostela v Halle. Právě v Sasku a Durynsku se typ polygonálních pilířů stal významnou součástí zdejší řádové architektury. O bližších vztazích mezi jižními Čechami a Saskem nelze zřejmě uvažovat.

38) Hodnocení stavebního vývoje českobudějovického dominikánského klášterního kostela procházelo v posledních desetiletích vlastním vývojem. Slohové zařazení křížení transeptu do proudu reformní architektury není v rozporu se slohovým hodnocením a datováním presbytáře kostela nejdříve do konce osmdesátých až počátku devadesátých let 13. století. H. Soukupová, *Rekonstrukce dominikánského kostela*

MĚSTSKÁ ARCHITEKTURA DOMINIKÁNŮ A MINORITŮ

V Čechách jediným dochovaným příkladem reformní dominikánské architektury tohoto typu jsou polygonální arkádové oblouky křížení bývalého **dominikánského** klášterního kostela v jihočeských **Českých Budějovicích**.³⁶⁾ Hlavičky zde zcela chybějí a arkády plynule probíhají bez přerušení a beze změny profilu odspodu až do svých vrcholů. Budějovický příklad je velmi pokročilý a vyrovná se nejvyspělejším srovnatelným dobovým příkladům.³⁷⁾ Datování vzniku transeptu českobudějovického kostela do doby kolem roku 1300 by neodporovalo dosavadní představě o stavebním vývoji kostela.³⁸⁾ Možnost, že vznik českobudějovického transeptu mohl souviset s cisterciáckým klášterním kostelem ve Zlaté Koruně, jak navrhla Helena Soukupová, je možno podpořit i příbuznou slohovou rovinou obou transeptů.³⁹⁾

K nejvýznamnějším projevům reformní architektury v prostředí mendikantské architektury na české půdě náleží části **minoritského** kláštera v **Plzni**. Stavba klášterního kostela začala kolem roku 1300 zřízením obvodových zdí presbytáře a trojlodí,⁴⁰⁾ bez výraznějších reformních znaků. Vestavba mezilodních arkád v trojlodí, členěných pravouhlým ústupkem a okosenými hranami, je v českém prostředí ojedinělou ukázkou kombinace porýnské a řezenské slohové orientace.

Volné zabíhání arkád do válcových sloupů má východisko v porýnských a jihoněmeckých mendikantských kostelech. Arkády jsou v případě těchto kostelů členěny výžlabky,

P. Marie v Českých Budějovicích, in: *Umění 13. století v českých zemích. Příspěvky z vědeckého zasedání. Praha: Ústav teorie a dějin umění ČSAV 1983, s. 275.* Stavba transeptu by pak byla reálná nejdříve v pokročilých devadesátých letech 13. století, což odpovídá časovému souvislostem s dalšími stavbami tohoto typu. Takový vývoj není v rozporu s postupem stavby navrženým J. Kuthanem, (*J. Kuthan, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 98*), který stavbu transeptu, trojlodí i křížové chodby klade z velké části do 14. století.

39) H. Soukupová, o. c. v pozn. 38, s. 274. Přípory křížení zlatokorunského transeptu jsou tvarově bohatší, českobudějovické křížení je jednodušší a podporuje tak možnost jeho odvození ze Zlaté Koruny. Zlatokorunský kostel svým významem a invenčními schopnostmi zde působící hutě skutečně mohl českobudějovický transept ovlivnit. Měli bychom pak vysvětlit pro reformní tvary českobudějovického transeptu, který se v rámci architektury kláštera slohově dosti vymyká a zároveň vzácný doklad (obecně předpokládaného avšak v zásadě nedoloženého) působení architektury jednoho řádu na druhý.

40) K tomu viz D. Líbal, o. c. v pozn. 9, s. 56; J. Kuthan, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 309–311.

ploškami a okosy, arkády jsou většinou vyšší a sloupy štíhlejší než v Plzni. Jde např. o mezilodní arkády trojlodí bývalého minoritského kostela ve Freiburgu in Breisgau, postaveného po roce 1318 a dokončeného v polovině 14. století,⁴¹⁾ dále o plochostropé trojlodí bývalého dominikánského klášterního kostela v alsaském Kolmaru⁴²⁾ a bývalého klášterního minoritského kostela v Kaiserslauternu v Porýní-Falci z doby po roce 1284.⁴³⁾ Pozoruhodný je motiv podložek pod přízdními žebry v presbytáři zdejšího kostela, který není u architektury žebrových řádů obvyklý a naznačuje možný kontakt např. s prostředím štrasburských či českých kostelů. Důležitý je rovněž bývalý klášterní dominikánský kostel sv. Pavla, postavený v letech 1233 až 1262,⁴⁴⁾ který je zřejmě nejstarší z reformně pojatých kostelů ve švábském Esslingen. Významný je konečně trojlodní prostor bývalého františkánského klášterního kostela v bavorském Rothenburgu na řece Tauber, postavený ve stejném období.⁴⁵⁾ Hladké plochy vyřiznutých mezilodních arkád plochostropého trojlodí vyrůstají plynule ze sloupů, které mají svůj pendant v hladkých plochách obvodových stěn.

Pravoúhlé ústupky plzeňských arkád mají nejbližší obdobu u obou řezenských mendikantských kostelů. Arkády

Obr. 6: Plzeň, trojlodí bývalého klášterního kostela minoritů (fotobírka NPÚ, GnŘ, B. Končinský, 1943).

trojlodí bývalého minoritského klášterního kostela jsou plzeňským arkádám dosti blízké, základem jejich členění jsou pravoúhlé ústupky na hranách okosené. Sloupy řezenských arkád mají na rozdíl od plzeňských arkád profilované polygonální abaky. Trojlodí bývalého řezenského minoritského klášterního kostela bylo vystavěno v letech 1250/60 až 1286.⁴⁶⁾ Plzeňské trojlodí pochází z doby kolem roku 1340 nebo i dříve⁴⁷⁾ a je ojedinělým dokladem přímé-

41) Tento kostel spolu s minoritským kostelem v Rufachu mohl ovlivnit architekturu žebrových řádů v oblasti horního Rýna. K tomu G. Dehio, *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler*. Baden-Württemberg II. München – Berlin 1997, s. 220–221.

42) Vysoko hodnotí chór tohoto kostela z hlediska vývoje architektury kolem roku 1300 M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 227. Toto hodnocení zcela nesdílíme. V závěru presbytáře kostela přípoje sice vybíhají bez přerušení hlavicemi až do klenby a přecházejí plynule do klenebních žebrových, ale architektura chóru je doplněna systémem konzervativně působících mohutných konzol nesoucích zkrácené přípoje, kterými jsou členěny obě stěny chóru. Základní kámen ke stavbě kostela položil v roce 1284 Rudolf Habsburský, trojlodí bylo dokončeno až k roku 1350. Koncepti plochostropého kolmarského dominikánského trojlodí vztahuje Wolfgang Schenkluhn k dominikánskému kostelu v hornoitalské Piacenze. W. Schenkluhn, o. c. v pozn. 34, s. 205. Nutno dodat, že mezi oběma kostely jsou rozdíly v architektonickém tvarosloví. Tamtéž, s. 97, považuje minoritské kostely v Basileji, Freiburgu a Kolmaru za skupinu mající vztah k trojlodí kostela klarisek ve švýcarském Königsfelden, vysvěcenému roku 1320 a majícímu přímý vztah k Habsburkům. Trojlodí v Königsfelden náleží nesporně k reformní architektuře této doby.

43) G. Dehio, *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler*. Rheinland-Pfalz, Saarland. München 1984, s. 414. Zdejší kostel je považován za součást skupiny hornorýnských kostelů žebrových řádů. K tomu např. C. Jokle, *St. Martin Kaiserslautern*. München 1990, s. 9. Skupinu tvoří kostely žebrových řádů ve Freiburgu, Kolmaru, Rothenburgu a další. Viz též C. Brachmann, o. c. v pozn. 3, s. 12.

44) M. Hörsch, *Die Esslinger Sakralbauten*. Zum Stand ihrer bau- und architekturgeschichtlichen Erforschung, in: *Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg*, Heft 64, Stuttgart 2001, s. 174. Jeho trojlodí je klenuté systémem žebrových klenb s vyžlabyvanými žebry, neklikanásobně měkce vyžlabyvané mezilodní arkády trojlodí nasedají na polygonální abaky sloupů, na stěnách převažuje hladká plocha zdiva. Tamtéž, s. 174, připomíná negativní formy architektury trojlodí to-

hoto kostela. U pěti východních polí hlavní lodi jsou klenební přípoje, u šesti západních je klenba opřena o konzoly. Sloupy nejsou zavázány do tektonického systému klenebních podpor, boční lodě jsou široké a roztahují stavbu do šířky. V. Mencl, *Poklasická*, o. c. v pozn. 3, s. 244–245. Datování zdejšího trojlodí a jeho slohové hodnocení je předmětem polemiky. W. Schenkluhn, o. c. v pozn. 34, s. 124 a zejména velmi podrobně M. Hörsch, o. c. v pozn. 44, kde přehled dosavadní literatury (s. 175) a podrobné srovnání stavby s dalšími kostely (s. 178n). Minoritský klášterní kostel v Esslingen, který byl postaven mezi lety 1270 až 1300 (dnes zbořený), měl plochostropé basilikální trojlodí se středními sloupy a hlavicemi zřejmě tvarově převzatými z trojlodí zdejšího dominikánského klášterního kostela. Jeho podoba mohla být reakcí právě na podobu dominikánského kostela. Tamtéž, s. 181–182, s. 202 pozn. 163. Zde se dotýkáme nevyřešených vzájemných vazeb mezi kostely ve významných městech. V Esslingen existovaly i další kostely, jako byl augustiniánský klášterní kostel a karmelitánský klášterní kostel. Jejich podoba není v dostatečné míře známa. K tomu viz tamtéž, s. 183. Esslingen představuje důležitou švábskou enklávu reformní architektury.

45) V. Mencl, *Poklasická*, o. c. v pozn. 3, s. 249. K tomu viz též Týž, *Česká*, o. c. v pozn. 3, s. 56. Má jít o poslední basilikální novostavbu minoritů postavenou roku 1283. W. Schenkluhn, o. c. v pozn. 34, s. 118.

46) G. Dehio, o. c. v pozn. 23, s. 591.

47) Plzeňský minorita Hartman byl k 1. květnu 1318 jmenován spolu s pražským dominikánským lektorem Koldou z Koldic inkvizitorem. Z. Hledíková, *Biskup Jan IV. z Dražic*. Praha 1991, s. 109. Minoritský klášter v Plzni je zmíněn v roce 1336. V. Mencl, *Plzeň*. Sedm kapitol z její výtvarné minulosti. Plzeň 1961, s. 23; L. Lancinger – D. Libal – V. Pelzbauer – A. Charvátová, *Plzeň, františkánský klášter*. Stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha 1965, s. 2, nepublikovaný strojopis. K roku 1340 klade vznik vestavby mezilodních arkád V. Mencl, *Česká*, o. c. v pozn. 3, s. 55 a nověji P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1998, s. 426, kde přehled starší literatury.

Obr. 7: Esslingen (Německo), dominikánský klášterní kostel. Pohled do basilikálního trojlodí. Stav 2008 (snímky P. Kroupa, není-li uvedeno jinak).

ho vlivu porýnské a bavorské mendikantské architektury na české území.⁴⁸⁾

Kdy bylo započato se stavbou klášterního ambitu s kapitulní síní po jižní straně plzeňského kostela, není jasné. Na rozdíl od dalších částí křížové chodby vybíhají klenební žebra východního ramene ze svazkových přípor s patkami, v ostatních křídlech klenební žebra o hruškovcovém profilu zabíhají plynule bez konzol do obvodových stěn. Podložky pod svazky přípor tvořené přízdními žebry na dvorní straně východního křídla jsou výrazem snahy po plošnosti, absence hlavic je atektonickým prvkem. Přízdní žebra mají profil polovičního hruškovce. Datování jednotlivých částí ambitu se liší.⁴⁹⁾ Lineární charakter východního ramene křížové chodby by snad nevylučoval jeho vznik ještě před polovinou 14. století, jak dokládá např. presbytář bývalého minoritského klášterního kostela v Řezně ze druhé čtvrti 14. století.⁵⁰⁾

48) Skutečnost, že další existující doklad reformního sakrálního prostoru u mendikantské architektury v českých zemích není, může být dokladem omezenosti těchto vlivů v českém mendikantském prostředí. Vzhledem k neúplnému dochování mendikantských kostelů v Čechách nelze avšak v této věci činit definitivní závěry.

49) Do let 1360–80 jej klade V. Mencl, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 56; P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn, o. c. v pozn. 47, s. 426; L. Lancinger – D. Líbal – V. Pelzbauer – A. Charvátová, Plzeň, o. c. v pozn. 47, s. 77, datují stavbu východního křídla křížové chodby do 3. čtvrti 14. století, původní klenební systém východního ramene považují za odstraněný nebo nedokončený. D. Líbal, Církevní architektura-katalog, in: Gotika v západních Čechách (1230–1530). Výstava k 700. výročí založení města Plzně. Praha 1995, s. 336, datuje východní rameno křížové chodby včetně lineární klenby do doby kolem roku 1360.

Z původní kapitulní síně ve východním ramenu ambitu je z doby jeho výstavby dochováno obvodové zdivo, architektura presbytáře, vítězného oblouku, v lodi koutové konzoly a klenební výběhy u vítězného oblouku. Václav Mencl odvozoval typ původní klenby kapitulní síně od kleneb kapitulních síní v cisterciáckých kláštorech Maulbronn a Bebenhausen.⁵¹⁾ Kapitulní síň (dnes kaple sv. Barbory) je datována do doby po roce 1370.⁵²⁾

V analýze slohových znaků kláštera existují doposud značné rezervy, zejména ve vztahu k české i německé architektuře. Srovnávací analýzu vyžadují podložky ve východním rameni křížové chodby, vzor pro původní klenbu v lodi kapitulní síně, absence hlavic ve východním rameni křížové chodby, architektura původní kapitulní síně atd.

V Plzni byl roku 1295 založen **dominikánský** klášter, dnes zbořený a neexistující.⁵³⁾ Jižní křídlo ambitu vykazovalo znaky tektonicky pojaté architektury, jako jsou půlválcové či svazkové přípory se sochařsky zdobenými hlavicemi a hruškovcovými žebry, u všech ostatních křídel byly vyžlabené přízdní arkády nebo arkádové oblouky do prostoru rajskeho dvora – u západního křídla šlo o arkády přízdní, u severního a východního křídla byly arkády na obou stranách. Hruškovcová žebra byla zřejmě ve všech čtyřech křídlech ambitu. Odlišná situace byla v koutovém jihozápadním poli s hvězdovou klenbou, jejíž žebra byla dvakrát vyžlabená, včetně půlky přilehlého klenebního pole jižního ramene ambitu.⁵⁴⁾ Podoba ambitu je zachycena na fotografiích z doby demolice kláštera, které jsou uloženy ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni. Kostel byl trojlodní síní se sloupy nesoucími mezilodní arkády. Na plánech zachycujících stav kostela a kláštera před jeho zbořením je zakreslen v presbytáři a hlavní lodi trojlodí typ parlérovské síťové klenby, v bočních lodích je klenba křížová.⁵⁵⁾ Tento typ klenby mohl vzniknout nejdříve na konci 14. století. Kostel mohl být novostavbou z této doby, ale mohl být postaven jako plochostropý následně po založení kláštera a teprve dodatečně zaklenut. Lze těžko předpokládat, že se stavbou kostela by se po založení kláštera otálelo bezmála sto let, zejména v tak významném královském městě, jakým Plzeň nepochybně byla. Původní stavba mohla být trojlodní plochostropou síní ve stylu porýnských mendikantských basilik. Pokud tomu tak bylo, Plzeň by byla se svými dvěma mendikantskými, moderně reformně pojatými kláštéry, jedinečným fenoménem mezi českými městy.

50) G. Dehio, o. c. v pozn. 23, s. 591. Přízdní žebro ve tvaru polovičního hrušky z první poloviny 14. století je v presbytáři kostela sv. Tomáše v Praze. V. Mencl, Tvary klenebních žebor v české gotické architektuře, Zprávy památkové péče 11–12, č. 9–10, 1951–2, s. 275.

51) V. Mencl, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 100.

52) D. Líbal, Gotická architektura, in: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, s. 199; L. Lancinger – D. Líbal – V. Pelzbauer – A. Charvátová, Plzeň, o. c. v pozn. 47, s. 76, kladou vznik klenby východního závěru a vítězný oblouk bývalé kapitulní síně do 3. čtvrti 14. století nebo do doby pozdější.

53) Klášterní kostel byl zbořen zřejmě na počátku 19. století, klášter na počátku 20. století. Historický atlas měst České republiky, sv. 21. Plzeň. Statutární město Plzeň. Praha: Historický ústav AV ČR 2009, s. VII–VIII; V. Mencl, Plzeň, o. c. v pozn. 47, půdorys kláštera. Klášter je připomínán v odpustkové listině roku 1300 vydané basilejským biskupem Petrem. Tamtéž, o. c. v pozn. 47, s. 23.

54) Mencl datuje výstavbu severní části ambitu do doby kolem roku 1360, jižní část do 80. let 14. století. V. Mencl, Plzeň, o. c. v pozn. 47, s. 34–35. Tvarosloví architektury ambitu nevylučuje jeho vznik již v průběhu první poloviny 14. století.

55) Historický atlas, o. c. v pozn. 53, mapa č. 8 b.

Obr. 8: Praha, ženský dominikánský klášterní kostel u sv. Anny. Jižní portál s dvojitě vyžlabeným ostěním. Stav 2011.

Dvojici plzeňských sakrálních staveb doplňuje presbytář dnešního kostela sv. Bartoloměje s podložkami pod svazky přípor, po stranách vyžlabenými, vytvořenými přízvedními žebry. Podložky spojují presbytář s chórem kapitulní síně minoritského kláštera. Odkud se sem tento český a štrasburský motiv dostal, nelze prozatím určit. Plzeň představuje ojedinělou městskou enklávu reformní architektury (kromě Prahy) v Čechách.

Lod' ženského **dominikánského klášterního kostela sv. Anny** v Praze z doby po roce 1313⁵⁶⁾ byla vytvořena hutí, která používala reformní tvarovou morfologii. Okenní ostění jsou tvořena dvojicí výžlabků oddělených ústupkem,⁵⁷⁾ dvojicí výžlabků oddělených mělkým ústupkem vyrůstajících z nízké trnože je členěno slohově pokročilé ostění lomeného jižního portálu kostela, klenební žebra klenby sbíhají na podložky lemované válcovým prutem.⁵⁸⁾ V mladší fázi výstavby kostela byl v chóru kostela obloun lemující podložky nahrazen prostým okosem.⁵⁹⁾ Kostel je součástí slohově příbuzných pražských i českých staveb, jde zřejmě

56) Ke kostelu naposledy K. Mezihoráková, Kostel sv. Anny na Starém Městě pražském – středověké řešení jeho interiéru ve světle řádových statut dominikánek, in: Zprávy památkové péče 72, č. 3, 2012, s. 171.

57) D. Líbal, Pražské gotické kostely. Praha 1946, s. 9; D. Líbal – J. Muk, Staré Město pražské. Praha 1996, s. 124, připomínají, že obdobné ostění je na chóru sázavského trojlodí a v chóru roudnického klášterního kostela.

58) V rámci první stavební etapy po roce 1313 dokončené nejdříve ve 30. letech byla vystavěna západní část kostela s tribunou včetně jižní zdi dvou západních klenebních travě presbytáře, východní část stavby byla dokončena někdy před rokem 1364. P. Vlček a kol., Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov. Praha 1996, s. 55; D. Líbal – J. Muk, o. c. v pozn. 57, s. 124–125.

59) P. Vlček a kol., o. c. v pozn. 58, s. 56.

Obr. 9: Praha, klášter minoritů u kostela sv. Jakuba. Pohled do severního ramene ambitu na arkády do rajského dvora. Stav 2011.

o jeden z velmi raných příkladů užití podložek. Kostel zároveň může naznačovat, jak mohla případně vypadat architektura pražského mužského **dominikánského** kláštera u **sv. Klimenta** na Starém Městě. Podobu pražského mužského dominikánského kláštera včetně kostela neznáme. S jistou mírou pravděpodobnosti lze předpokládat, že kostel byl trojlodním prostorem s presbytářem o třech klenebních polích, na východě uzavřeným polygonálně sedmi stranami dvanáctiúhelníka. Gotický presbytář je částečně dochován ve zdivu presbytáře dnešního kostela sv. Salvátora. Mělo-li trojlodí basilikální dispozici, nelze zatím bezpečně prokázat. Gotický klášterní kostel byl asi stejně dlouhý jako dnešní kostel sv. Salvátora.⁶⁰⁾ Do jaké míry je oprávněný předpoklad, že dominikánský kostel sv. Klimenta byl blízký příbuzný minoritskému klášternímu kostelu sv. Jakuba nebo augustiniánskému klášternímu kostelu sv. Tomáše v Praze,⁶¹⁾ je součástí prozatím neřešeného problému vzájemných vazeb jednotlivých reformně pojatých pražských staveb. Rovněž tak doba výstavby pražského dominikánského klášterního kostela sv. Klimenta ani kláštera není přesně určitelná. Lze předpokládat, že v roce 1296, kdy byl ve zdejší kostele podle Zbraslavské Kroniky pohřben druhorozený syn krále Václava II. Jan, musela být jeho část

60) K podobě gotického kostela viz zejména M. Vilímková – O. Rulík, Stavebně historický průzkum Prahy. Staré Město. Kostel sv. Salvátora. SÚRPMO Praha 1970, s. 85, nepublikovaný strojopis.

61) Tamtéž, s. 85.

(přínejmenším chór) již hotova.⁶²⁾ K některým částem kláštera se vztahují pramenné zprávy⁶³⁾ naznačující, že jeho stavba probíhala nejpozději kolem roku 1300. Vzhledem ke značnému významu pražského mužského dominikánského kláštera je možno očekávat odpovídající evropskou kvalitu jeho architektury, což prozatím nelze prokázat ani vyvrátit.

Reformní sloh ovládl severní rameno ambitu **minoritského kláštera** u kostela sv. Jakuba na Starém Městě pražském v **Praze**, jehož stavba je kladena převážně do 30. let 14. století, i když nelze vyloučit i časnější dobu jeho vzniku.⁶⁴⁾ Kompletní profil jeho arkád od přízedních žeber po profilaci vnitřní části ostění směrem do rajskeho dvora je složen z plošky, dvojice spojených výžlabků, pravouhlého ústupku, výžlabku, drobného ústupku, rovné plošky, výžlabku, ústupku a výžlabku. Klenební žebra o profilaci dvou spojených výžlabků vybíhají na obvodových stěnách a na arkádových pilířích z přípor bez hlavic. Do spodních částí ústupků arkád byly vloženy sloupky s hlavicemi, zřetelné na starších fotografiích,⁶⁵⁾ z nichž se dodnes zachovaly jen hlavice. Prvky reformní architektury (zdvojené výžlabené profily) jsou zde kombinované s tektonicky pojatými sloupky s hlavicemi. Skladba profilů, kombinace jednotlivých prvků a celkové pojetí architektury severního křídla nejsou vzdálené od staršího západního křídla cisterciáckého kláštera v Maulbronn.⁶⁶⁾

Při presbytáři pražského minoritského klášterního kostela je nynější sakristie snad z doby kolem roku 1330, která je dokladem nových architektonických řešení této doby.⁶⁷⁾ Oblast středního sloupu odpovídá hladkým obvodovým stěnám prostoru kaple, přípoje vybíhají na obvodových stěnách bez přerušení hlavicemi do vrcholu klenebních polí. Kaple náleží k nejprogresivnějším architektonickým projevům druhé čtvrti 14. století v Čechách.⁶⁸⁾

Přestože je architektura žebravých řádů věnována v odborné literatuře značná pozornost, její zpracování není stále dostatečné.⁶⁹⁾ Scházejí studie o vztahu architekту-

ry a řádových provincií, není jasný vzájemný vztah dominikánské a minoritské řádové architektury⁷⁰⁾ a nejsou prozkoumány detailní vazby mezi architekturou obou řádů a sakrální architekturou v prostředí měst.⁷¹⁾ Dále nejsou jasné důvody, proč právě oba žebravé řády byly jedněmi z nejvýznamnějších nositelů moderních architektonických tendencí. Příčinou mohly být vazby dominikánského a minoritského prostředí na spirituální a mystická hnutí v německém prostředí, kterým mohla prostota řádových staveb vyhovovat nebo přejímání italských vzorů apod. Nelze vyloučit, že jednoduchost architektury obou řádů této doby je programová a záměrná.⁷²⁾

DALŠÍ PRAŽSKÉ STAVBY

Kromě architektury mendikantských klášterů vznikly v Praze další významné stavby, které náležejí do sledovaného slohového okruhu. Česká uměnověda se již několik desetiletí věnuje architektuře výjimečného pražského **domu U kamenného zvonu** na Starém Městě pražském.⁷³⁾ Ze slohového hlediska je nejvýznamnější západní dvoupatrové průčelí domu s bohatým architektonickým členěním doplněným původně sochařskou výzdobou, ale rovněž i další částí stavby, jakou jsou okenní otvory ve vnitřních prostorech objektu apod. Stavební vývoj domu probíhal v několika etapách, přičemž datace předpokládané třetí a nejvýznamnější etapy se v poslední době významně posunula.⁷⁴⁾ Původní časové vřazení této etapy do let 1325–1330 a zdůvodnění zejména Josefem Mayerem, bylo Jakubem Vitovským a Klárou Benešovskou posunuto do let 1310–1315.⁷⁵⁾ Součástí této etapy bylo vybudování monumentálního západního průčelí. Základní rozvrh prvního a druhého patra průčelí tvoří okna střídající se s výklenky pro sochy. Nad okny i výklenky byly vimperky vrcholící kytkou, mezi okny a nikami byly dvouboké fiály na válcových sloupcích uzavřené kytkami. Ze slohového hlediska je výrazný rozdíl mezi pojetím okenních nik na jedné straně a nikami pro sochy včetně některých architektonických článků západního průčelí na straně druhé. Ostění okenních nik je členěno mimo jiné vždy dvěma pruty, vnějším břitovým a vnitřním válcovým, s hlavicemi s tesaným listovým a polygonálními patkami. Základní rastr okenních kružeb tvoří válcové pruty, vnitřní jemné kružby druhého sledu jsou z výžlabených profilů. Tvary kružeb jsou v každém patře shodné, kružby druhého patra jsou složeny mimo jiné ze slohově výrazných

a minoritský kostel v Brémách (tamtéž, s. 214).

70) Tamtéž, s. 103.

71) Tamtéž, s. 206.

72) Jde o tezi, kterou by bylo třeba doložit podrobnými historickými a uměnovědnými studiemi.

73) Přehledy dosavadní literatury zpracoval např. Josef Mayer i další. J. Mayer, Dům u bílého zvonu na Staroměstském náměstí, Umění 36, 1988, s. 97–126.

74) Ke stavebním etapám viz tamtéž, s. 102n.

75) Tamtéž, s. 113. K datování vzniku domu U kamenného zvonu do doby po roce 1310 J. Vitovský, K problematice iluminátorských a knihařských dílen v českých zemích v letech 1310–1378, Documenta pragensia X, č. 1, 1990, s. 111, pozn. 25; P. Vlček a kol., o. c. v pozn. 58, s. 408–409 a pak zejména K. Benešová, Dům u Kamenného zvonu jako městská královská rezidence, in: K. Benešová ed., Královský snátek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310. Praha 2010, s. 67. Kompletní přehled literatury Kláry Benešovské k problematice domu U kamenného zvonu zde z technických důvodů nemůžeme uvést.

62) Tamtéž, s. 84, ke zprávě naposledy J. Havrda – M. Kovář, Příspěvek k diskusi o stavebních počátcích dominikánského kláštera u sv. Klimenta v Praze na Starém Městě, Staletá Praha XXVII, č. 2, 2011, s. 84; M. Vilímková – O. Rulí, Stavebně historický průzkum Prahy. Staré Město. Kostel sv. Klimenta. SÚRPMO Praha 1970, s. 2–3, nepublikovaný strojopis, podrobně analyzovali barokní Millerův plán kláštera zachycující stav městiště Klimenta v době po polovině 16. století se záměrem gotického dominikánského kláštera. Dle tohoto plánu měl klášter mimo jiné polygonálně zakončenou kapitulní síň a přilehlou kapli, je zde zachycen chór kostela apod.

63) K nim naposledy J. Havrda – M. Kovář, o. c. v pozn. 62, s. 84.

64) D. Líbal, o. c. v pozn. 57, s. 37, datuje severní rameno ambitu do třicátých let 14. století; V. Mencl, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 51, datuje severní rameno ambitu do doby kolem roku 1340; D. Líbal, Architektura, in: E. Poche a kol., Praha středověká. Praha 1983, s. 210 a D. Líbal – J. Muk, o. c. v pozn. 57, s. 133, kladou severní rameno do 30. let 14. stol.; M. Hörsch, Zur Architektur unter König Johann dem Blinden, in: J. Fajt – A. Langer, edd., Kunst als Herrschaftsinstrument. Berlin 2009, s. 73, nevykládá i jeho časnější datování.

65) D. Líbal, Architektura, o. c. v pozn. 64, obr. na s. 209.

66) Přijmeme-li možnost časnějšího datování severního ramene ambitu navrženého Markusem Hörschem (M. Hörsch, o. c. v pozn. 64, s. 73), srovnání se západním ramenem ambitu v Maulbronnu by bylo jisté naléhavější.

67) V. Mencl, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 50–51. K datování dnešní sakristie D. Líbal – J. Muk, o. c. v pozn. 57, s. 130.

68) M. Hörsch, o. c. v pozn. 64, s. 73, právem zdejší kapli slohově srovnává s norimberským kostelem Frauenkirche.

69) K dalším významným projevům reformní mendikantské architektury náleží dominikánský kostel v alsaském Gebweileru (W. Schenkluhn, o. c. v pozn. 34, s. 82 a 205), minoritský kostel v Bonnu (tamtéž, s. 202–203)

trojlístů s dostředným nosem. Pokud architekturu okenních nik s okny lze charakterizovat jako projev důsledné tektoniky, pak niky pro sochy a členění některých architektonických článků západního průčelí jsou čistým projevem reformní atektonické architektury. Ostění nik je členěno jemným výžlabkem běžícím bez přerušení hlavicemi do vrcholu, k výžlabku je přidružen hladký profil plošky přecházející do kružbového trojlístu. Hladké plošky člení trojlíst nad každým oknem, plošky a výžlabky oddělené zářezem člení profily meziokenních fiál nebo slepou panelací baldachýnů nad sochami a patky sloupků podpírajících fiály. U těchto reformně laděných prvků nejsou hlavice ani patky.⁷⁶⁾

Obr. 10: Praha, dům U kamenného zvonu. Západní průčelí. Stav 2011.

Klára Benešová kriticky zvažuje možnost, že autorem západní fasády pražského domu U zvonu by mohl být mistr Jindřich z Čech, jehož jméno je na základě dochované smlouvy spojeno se stavbou kostela Panny Marie, Liebfrauenkirche, v Mohuči.⁷⁷⁾ Vztah domu U kamenného zvonu k mohučským stavbám si zasluhuje bližší pozornost. Podrobnou analýzu skupiny mohučských staveb provedla Beate Dengel. Chronologie mohučských staveb je následující. Nejstarší jsou první tři boční severní kaple mohučského dómu vysvěcené v letech 1279–1280,⁷⁸⁾ po roce 1285 následuje výstavba kostela Liebfrauenkirche, která končí jejím svěcením v roce 1311,⁷⁹⁾ víceméně zároveň do roku 1290 probíhá stavba druhé skupiny bočních severních kaplí mohučského dómu,⁸⁰⁾ mezi lety 1301 až 1326 vznikají jižní boční kaple dómu.⁸¹⁾ Po roce 1314 pokračuje výstavba Liebfrauenkirche již pod vedením mistra Jindřicha z Čech, v rámci které byla možná vystavěna kaple sv. Jiljí při jižním boku kostela.⁸²⁾ Konečně po roce 1317 probíhá stavba kostela v Oppenheimu.⁸³⁾

76) Vyobrazení uvedených prvků viz K. Benešová, Kamenné architektonické články, in: K. Benešová ed., o. c. v pozn. 75, obr. II. 3. 2K c, II. 3. 2Kc 4)a, II. 3. 2Kc 4)b.

77) K. Benešová, Petr z Aspelu jako stavebník v Praze a ve svém arcibiskupství, in: K. Benešová ed., o. c. v pozn. 75, s. 398–402. Smlouvu verkmistra Jindřicha z Čech na místo vedoucího stavební hutě při mohučském kostele P. Marie do české literatury uvedl Jakub Vítovský, J. Vítovský, o. c. v pozn. 75, s. 111.

78) B. Dengel, Die ehemalige Liebfrauenkirche in Mainz. Ein Beitrag zur Baukunst und Skulptur der Hochgotik am Mittelrhein und in Hessen. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Akademischen Grades eines Dr. phil., vorgelegt dem Fachbereich 15 der Johannes Gutenberg-Universität zu Mainz. Mainz 1986, s. 169–170. Později své rozbor Liebfrauenkirche opakovala B. Dengel-Wink, Die Ehemalige Liebfrauenkirche in Mainz. Mainz 1990, s. 160–161.

79) B. Dengel, o. c. v pozn. 78, s. 12, 15. Kostel byl vysvěcen 12. 9. 1311 arcibiskupem Petrem z Aspelu.

80) Tamtéž, s. 170.

81) Tamtéž, s. 171.

82) Tamtéž, s. 196–197.

83) M. C. Schurr, Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 271, 348. Po roce 1317 došlo k přestavbě trojlodí zdejšího kostela.

Všechny uvedené stavby tvoří skupinu staveb vzájemně propojených formálními vazbami a s vlastním vnitřním slohovým vývojem. Skupina je právem označována jako mohučská dómská, resp. mohučská škola.⁸⁴⁾

Architektura severních kaplí mohučského dómu představuje slohový projev složený z tektonicky pojatých prvků kombinovaných s prvky reformními. Profilace arkád oddělujících severní kaple od severní boční lodě je složena ze dvou vedle sebe položených výžlabků, arkády vyrůstají z dvojnásobně výžlabených konzol. Příčné meziklenné arkádové pasy jsou profilovány ploškami a výžlabky. Ostatní části svazkových přípor jsou složeny z válcových prutů a výžlabků a vyrůstají z patrových poklasických hruškovcových patek. V náběžích archivolt jsou hlavice s vegetabilní ornamentikou. Reformním výžlabeným prvkům jsou zde vyhrazeny nejvýznamnější nosné konstrukční části, ale zároveň ve svazku přípor tvoří samostatné shluky tvarů. Severní kaple představují přechodný stav mezi tektonickou a reformní architekturou.⁸⁵⁾

V době počátku výstavby Liebfrauenkirche byly hotovy tři severní kaple mohučského dómu a další tři byly rozeštavěny. Podle analýzy Beate Dengel byly střední pilíře Liebfrauenkirche tvořeny oblými válcovými příporami kombinovanými se zdvojenými výžlabky se středním ostrým nosem. Nárožní oblé přípory pilířů byly po stranách doprovázeny po jednom širokém výžlabku, zatímco oblé přípory ve středu stěn pilířů byly mezi výžlabky užšími. Znamená to, že vždy užší a širší výžlabek byly vedle sebe a tvořily tak dvojice se střední hranou. U pilířů propojení profilů dokládá snahu po jejich sjednocení a k vytvoření předpokladů pro jejich další vývoj. Beate Dengel dále právem poukazuje na propojení jádra pilířů s jejich členěním před-

84) B. Dengel, o. c. v pozn. 78, s. 172, 178.

85) Beate Dengel spatřuje v architektuře severních kaplí postupný slohový vývoj směřující od prvních tří východních kaplí směrem k mladším kaplím západním. Tamtéž, s. 170–171.

Obr. 11: Mohuč (Německo), jižní kaple dómu, připora složená z vyžlabených profilů. Stav 2013.

stavující proces, který je podpořen různými velikostmi výžlabků a dále na členění formující se v jeden celek. Hlavičky pilířů byly pokryty vegetabilním dekorem, arkády mezi klenebními poli měly hruškovcový profil. Přistěnné přípory měly základní formu shodnou se středovými pilíři. Beate Dengel dospěla k této interpretaci analýzou kresby Georga Schneidera z roku 1794 a půdorysem kostela, jehož autorem je buď Bernhard Hundeshagen nebo Johann Wetter.⁸⁶⁾ Profilace středních pilířů je podle Beate Dengel u Schneidera a Hundeshagena/Wettera shodná a potvrzuje tak správnost jejího zakreslení na obou uvedených zdrojích.⁸⁷⁾ Střední nosné pilíře kaple jsou tedy tvořeny kombinací propojených reformních a tektonických článků, vegetabilní ornament hlavic dokládá přežívající tradici poklasické architektury. Míru stylizace ztvárnění dekoru hlavic nelze z kresby Georga Schneidera určit, přesto podle výrazu dekoru se jedná podle Beate Dengel zřejmě o kapustový list, který se výrazně projevuje na Hundeshagenově kresbě východního portálu kostela, kde pokrývá konsolu na Trumeau a na výžlabcích doprovázejících ostění a archivoly.⁸⁸⁾ Zatímco u severních bočních kaplí mohučského dómu jsou reformní a poklasické

prvky od sebe odděleny, na pilířích a zřejmě i přistěnných příporách kostela Liebfrauenkirche jsou navzájem propojeny a tvoří spolu jeden propojený architektonický celek. V tomto směru představuje architektura Liebfrauenkirche oproti mohučským severním kaplím zřetelný posun.

Druhá skupina západně situovaných severních kaplí byla vystavěna ve slohu, který je opět kombinací reformní architektury a architektury tektonické a je pokračováním slohových tendencí započatých u třech starších, východně položených severních kaplí.

Po roce 1301 stavěné jižní boční kaple dómu představují slohový zlom ve vývoji celé skupiny. Architektura jižních kaplí je ukázkou již čisté reformní architektury. Všechny nosné prvky, jako jsou přípory, mezilodní a meziklenební arkády včetně žebíř, jsou tvořeny jen z profilů složených ze dvou výžlabků se střední hranou. Žebra, meziklenební arkády i přípory jsou zde zbaveny hlavic a bez přerušení probíhají bez změny profilace odspodu až ke svému vrcholu. Profily prutů okenních kružeb jsou složeny z výžlabků či plošek. Jde o nový slohový projev již pozdně gotického typu.⁸⁹⁾ V pohřební kapli Věch svatých arcibiskupa Petra z Aspelu, která je součástí jižních kaplí, byl kamenný oltářní retábl zhotovený v roce 1319, dnes umístěný v arcidiecézním muzeu v Mohuči.⁹⁰⁾ Slepá panelace jeho kružeb je složena výhradně z jemných až filigránsky provedených vyžlabených profilů, jemné svazky přípor bez hlavic vyrůstají z drobných patek. Téměř bezchybný reformní sloh oltářního retáblu dokonale doplňuje moderní architekturu jižních mohučských kaplí a vytváří tak z nich jakýsi „Gesamtkunstwerk“ nového slohu. Fritz Arens v kaplích spatřuje doklad pokroku ve vývoji gotické architektury,⁹¹⁾ Marc Carell Schurr právem srovnává vývojovou polohu jižních mohučských kaplí mimo jiné s architekturou kláštera ve Zlaté Koruně či s kostelem v Niederhaslach.⁹²⁾ Z tohoto hlediska jsou důležité trojúhelné typy přípor jižních mohučských kaplí tvořené výžlabky, které jsou předstupní pilířů v Soestu či kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře.

Podobu kaple sv. Jiljí po jižním boku Liebfrauenkirche, zřejmě následně stavěné v období po roce 1314, lze vysledovat jen z dochované dokumentace. Z půdorysu Hundeshagena/Wettera je zřejmé, že přípory této kaple byly tvořeny opět jen systémem vedle sebe kladených výžlabků bez užití tektonických prvků, jako jsou válcové tvary apod.⁹³⁾ Důsledné užití vyžlabených profilů ji slohově spojuje s jižními bočními kaplemi dómu.⁹⁴⁾ Beate Dengel právem poukazuje na rozdíl mezi interiérem Liebfrauenkirche, kde bylo použito ještě válcových profilů a kaplí sv. Jiljí, kde je profilace již složena z výžlabků dokládajících, že kaple sv. Jiljí je nejmladší částí kostela.⁹⁵⁾

Co se týče kameníka Jindřicha z Čech, jedinou doloženou zprávu o jeho existenci představuje smlouva ze 16. září 1314, podle které je jmenován vedoucím hutě stavějící kostel Liebfrauenkirche v Mohuči.⁹⁶⁾ Liebfrauenkirche byla vy-

86) Beate Dengel analyzovala veškerou dokumentaci k Liebfrauenkirche, významným zdrojem informací o původním vzhledu kostela je kresba interiéru od Georga Schneidera z roku 1794. Tamtéž, s. 71–72, obr. 22. Beate Dengel právem dospěla k závěru, že půdorys kostela zakreslený Hundeshagenem/Wetterem je nejvíce věrohodný. Jsou v něm zakresleny detaily profilací, u pilířů jsou zaznamenány ostré hrany mezi výžlabky. Tamtéž, s. 81–82, obr. 26, s. 94–95.

87) Tamtéž, s. 78.

88) Tamtéž, s. 95. Kapustový list se výrazně projevuje i na vimperku a fiále východního portálu zaznamenaného na kresbě Bernharda Hundeshagena z let 1818–20. Tamtéž, obr. 23 a 30.

89) K tomu viz tamtéž, s. 171–172.

90) F. Arens, *Der Dom zu Mainz*. Darmstadt 2007, s. 63, 153. K. Benešová, o. c. v pozn. 77, s. 401.

91) F. Arens, o. c. v pozn. 90, s. 63.

92) M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 251.

93) B. Dengel, o. c. v pozn. 78, obr. 26.

94) Tamtéž, s. 172, 199.

95) Tamtéž, s. 96.

96) Tamtéž, s. 16–19.

Obr. 12: Oppenheim (Německo), kostel sv. Kateřiny, jižní průčelí. Stav 2013.

svěcena v roce 1311, musela být tedy v době uzavření smlouvy v roce 1314 již v provozuschopném stavu. Do jaké míry byla již dostavěna, není jasné a dále není jasné, co lze Jindřichovi připsat. Uvažuje se o věži, křížové chodbě, budovách kapituly i kapli sv. Jiljí, někdy dokonce o kostelu sv. Štěpána v Mohuči, o jižních bočních kaplích dómu v Mohuči či části kostela v Oppenheimu. Byla položena otázka, proč byl ke stavbě pozván kameník z Čech, když dosavadní orientace hutě byla mimo jiné směrem na Štrasburk. Pozvání kameníka z Čech se připisuje mohučskému arcibiskupovi Petrovi z Aspeltu, který měl vazby k Čechům, kde dlouhodobě pobýval a který nejspíše Jindřicha do Mohuče pozval.⁹⁷

Jak odpovědět na otázku, jaká je případná souvislost západního průčelí pražského domu U kamenného zvonu s mohučskými stavbami a jakou roli v tom může hrát osoba kameníka Jindřicha z Čech. Uvedli jsme již výše, že slohové pojetí výklenků pro sochy a dalších architektonických článků západního průčelí pražského domu je ukázkou reformního slohu a liší se od okenních nik. Profilace složená z výžlabků a plošek oddělených zářezem spolu s absencí patek a hlavic určují slohovou povahu všech těchto článků. Srovnáme tvarosloví západního průčelí domu U kamenného

zvonu se stavbami mohučského okruhu. Základním rysem postupně se rozvíjející reformní architektury u všech staveb v Mohuči je profilace složená z výžlabků s vybíhající hranou mezi nimi. Tato profilace tvoří pevný komparativní základ všech staveb mohučské školy počínaje východně položenými třemi severními kaplemi dómu v Mohuči, Liebfrauenkirche, západně položenými severními kaplemi dómu v Mohuči, jižními kaplemi dómu v Mohuči a konče kaplí sv. Jiljí u Liebfrauenkirche. Tento typ profilace na západní fasádě domu U kamenného zvonu není. Reformně laděné profily nejsou u pražské stavby tvořeny dvěma „mohučskými“ výžlabky se středním hrotem, nýbrž ploškami či výžlabky se středním zářezem. Znamená to tedy, že reformně pojatá část architektury západního průčelí pražského domu s tímto typem specifické profilace mohučské školy přímo tvarově nesouvisí. Nutno avšak připustit, že tradičně laděná část architektury západního průčelí pražského domu (okenní niky), může mít vazbu na tu část architektury mohučské školy, která představuje onu druhou, méně progresivní část staveb této školy. Respektování tektonických principů v podobě hlavic s vegetabilní ornamentikou a patek na příporách, které je příznačné pro okenní ostění západního průčelí pražského domu, odpovídá dodržování tektonických principů u části architektury severních bočních kaplí mohučského dómu, ale i části architektury vni-

97) Ke všem uvedeným otázkám zejména tamtéž, s. 96–97, 196–197.

Obr. 13: Oppenheim, kostel sv. Kateřiny, jižní portál transeptu, pravá část archivoly s břítovými profily. Stav 2013.

trku Liebfrauenkirche. Zároveň princip oddělení prvků reformních od tradičních na západním průčelí pražského domu má blízko k architektuře interiéru severních bočních kaplí mohučského dómu. V obecné slohové rovině jsou nakoso postavené fiály flankující architekturu východního portálu mohučské Liebfrauenkirche zachycené na Hudesahagenově kresbě z roku 1818/20 srovnatelné s fiálami západního průčelí pražského domu.

Srovnávejme dále. Na vyobrazení mohučského dómu od Bernharda Hundeshagena z roku 1820 je vidět jižní část východního portálu v této době již jen částečně dochované Liebfrauenkirche a jižní část přiléhajícího vnitřního prostoru za portálem.⁹⁸⁾ Na jižní stěně vnitřní prostory je zřejmá slepá panelace složená z vedle sebe kladených plochých nik s trojlísty vloženými do jejich horní části. Existence této panelace je potvrzena i na výše zmíněném vyobrazení interiéru kostela od Georga Schneidera z roku 1794 a na litografii Charlese Josepha Hullmandela provedené podle kresby Samuela Prouta.⁹⁹⁾ Na zmíněném půdorysu kostela od Hundeshagena/Wettera je tato slepá panelace zakreslena s dělicími pilířky o trojúhelném tvaru.¹⁰⁰⁾ Zde zakreslený trojúhelný půdorysný tvar dělicích pilířků potvrzuje zaznamenaný tvar panelace na Hundeshagenově zobrazení z roku 1820. Podobný typ slepé panelace je zaznamenan na Hundeshagenově kresbě východního portálu Liebfrauenkirche z roku 1818–20,¹⁰¹⁾ nebo na litografii od C. Zimmermanna

z roku 1793 podle kresby Heinricha Brühla.¹⁰²⁾ Panelace je zde ve třech patrech nad sebou, srovnání poskytuje zejména panelace ve spodní řadě a v řadě vrchní, střední řada má odlišný typ kružbov. Ve všech uvedených případech může jít o prvky tvarově blízké nikám pro sochy západního průčelí pražského domu U kamenného zvonu. Detaily řešení, jako je typ profilace apod., nejsou z jednotlivých vyobrazení patrné, avšak slohovou blízkost k domu U kamenného zvonu nelze vyloučit. Slohově příbuzná panelace je dále nad severním portálem kostela sv. Štěpána v Mohuči, která má paralelu u mohučské Liebfrauenkirche.¹⁰³⁾ Sokliky v šikmé římsě naznačují (za předpokladu že jsou původní), že v každé ze tří zdejších arkád zřejmě stála socha, podobně jako v nikách západního průčelí domu U kamenného zvonu. Jak je typické pro panelace v rámci mohučské školy, je na rozdíl od nik pražského domu arkatura pravouhle orámována a zeď v arkatuře netvoří niku, ale je rovná. Kromě slepé panelace u kostela sv. Štěpána je v okruhu mohučské školy fyzicky dochována ještě slepá panelace výše uvedeného oltářního retáblu z roku 1319 v pohřební kapli Věch svatých Petra z Aspeltu v jižních kaplích dómu v Mohuči. Analogie mezi uvedenými reformními prvky ze západního průčelí pražského domu U kamenného zvonu a panelací tohoto retáblu jdou do výrazných podobností. Filigránské provedení kvalitní kamenické práce, profilace složená z ústupků, plošek i výžlabků, i absence hlavic jsou společnými znaky mohučského retáblu a této části kamenické výzdoby západního průčelí pražského domu. Mohučský kostel sv. Štěpána a oltářní retábl v kapli Věch svatých si ce nepředstavují nejvýznamnější projevy mohučské školy, avšak formální spojitosti s pražskými architektonickými články mohou být prvním (a zatím u reformních prvků jediným a nepříliš přesvědčivým resp. výrazným) vodítkem při dalším hledání případných spojitostí mezi mohučskými stavbami a pražským domem. Pro dostředné nosy v kružbách druhého patra západního průčelí domu U kamenného zvonu existuje obdoba u kružby okna u východního portálu mohučské Liebfrauenkirche vyobrazené na již zmíněné kresbě portálu od Bernharda Hundeshagena z let 1818–1820.¹⁰⁴⁾ Tyto části kostela Liebfrauenkirche byly postaveny zřejmě před rokem 1314, tedy před převzetím hute kameníkem Jindřichem.

Architektonická skulptura domu U kamenného zvonu poskytuje další důležitý srovnávací materiál. Pro jednotlivé typy vegetabilního dekoru pražského domu je možno určit obdoby v české architektuře stavby druhé poloviny 13. století. Pro dekor, který v podobě zvlněného listu se střední jemnou žilkou, sdruženého do trsů, pokrýval řadu architektonických článků na západním průčelí stavby a oltářní niku v oratoři v kapli domu, existuje kromě jižního portálu do kostela sv. Jiljí v Praze¹⁰⁵⁾ i starší český předstupu u sedile v kapli královského hradu Zvíkov. I pro další typy dekoru pražského domu, kromě analogií uvedených Klárou Benešovskou,¹⁰⁶⁾ existují u českých staveb více či méně vzdálené obdoby. Typ listů s prázdným středem má své předstupu u dekoru západního portálu cisterciác-

102) B. Dengel-Wink, o. c. v pozn. 78, obr. 17, s. 62.

103) K tomu viz tamtéž, s. 167–168.

104) B. Dengel, o. c. v pozn. 78, obr. 23.

105) K. Benešovská, Pražský biskup Jan IV. z Dražic, in: K. Benešovská ed., o. c. v pozn. 75, obr. VI. 5. 4.

106) K. Benešovská, o. c. v pozn. 76, s. 104, 106.

98) Tamtéž, obr. 18 a 19.

99) K tomu viz tamtéž, s. 73. Hullmandelova litografie viz tamtéž, obr. 20.

100) Tamtéž, obr. 26.

101) Tamtéž, obr. 23.

kého klášterního kostela v Tišnově, u hlavice v křížové chodbě tohoto kláštera, u některých hlavice a patek v klášteře na Velehradě. Mimo české příklady je obdoba u dekoru s rozetami u ornamentiky severního portálu dómu v Magdeburku apod. O mnoho důležitější jsou avšak analogie dekoru pražského domu s ornamentikou kostela v Oppenheimu, o které se zmíníme na příslušném místě níže.

Architektura západního průčelí pražského domu je tedy srovnatelná v omezené míře s architekturou severních kaplí dómu v Mohuči a kostela mohučské Liebfrauenkirche. V případě severních kaplí a Liebfrauenkirche jde o ty části architektury, které nenáležejí k vývojově progresivním částem jejich slohového projevu. Pokud kameník Jindřich skutečně v Čechách před rokem 1314 pracoval na domě U kamenného zvonu, pak ze slohových důvodů obtížně mohl být tvůrcem mimořádně vývojově vyspělých jižních kaplí dómu v Mohuči a kaple sv. Jiljí u kostela Liebfrauenkirche. Není také jisté, zda-li Jindřich v roce 1314 skutečně do Mohuče z Čech přišel.¹⁰⁷⁾ Mohl v Mohuči pracovat již před rokem 1314 jako kameník na jiné stavbě mohučské, nebo dokonce i zcela jiné školy a teprve v roce 1314 mohl být pověřen vedením hutě na dostavbě Liebfrauenkirche. Pak by se vysvětlila kontinuita kaple sv. Jiljí (u které se někdy předpokládá, že může být jeho dílem) s předchozími stavbami, na které tato kaple formálně navazuje, zejména s jižními bočními kaplemi dómu v Mohuči. Pokud přesto připustíme možnost, že Petr z Aspeltu Jindřicha z Čech do Mohuče na stavbu Liebfrauenkirche skutečně v roce 1314 pozval a byl architektem kaple sv. Jiljí, musel by se velmi rychle orientovat a okamžitě navázat na již dosažené výsledky tamní mohučské školy, což je obtížně představitelné. Další možností je, že mohl být autorem jiných částí Liebfrauenkirche než je kaple sv. Jiljí, dnes nedochovaných, jejichž přesnou podobu neznáme a které svým slohem byly srovnatelné s pražským domem. To by mohlo být pak dokonce v souladu s možností, kterou nadhodila Beate Dengel-Wink, že kameník Jindřich mohl být na dómské huti nezávislý.¹⁰⁸⁾

Dalším významným prvkem umožňujícím komparativní analýzu je britový profil čelního prutu v okenních ostěních západního průčelí pražského domu. Britového profilu si všiml již Josef Mayer, který z něj nevyvodil žádný závěr.¹⁰⁹⁾ Britové a příbuzné profily známe z okruhu českých cisterciáckých staveb 13. století a lze proto vysvětlit jeho přítomnost u hutě stavějící pražský dům spoluprací s mistrem znalým tohoto prvku z prostředí některé z českých cisterciáckých hutí.¹¹⁰⁾ Proti tomuto vysvětlení svědčí dvě sku-

Obr. 14: Oppenheim, kostel sv. Kateřiny, dekor hlavice mezilodního pilíře v jižní boční lodi. Stav 2013.

tečnosti. Především fakt, že britový profil byl užit na pražské stavbě na pohledově mimořádně exponovaném místě. V případě, že by tento prvek nebyl tak říkajíc požadován, těžko by mohl být na tomto místě strpěn. Druhou skutečností mluvící v neprospěch tohoto výkladu je fakt, že britový prvek je integrální součástí celého architektonického systému stavby, tj. v tomto případě významného hlavního průčelí. Jeho užití je tedy chténé, požadované. Pro jeho aplikaci na pražské stavbě existuje i jiné vysvětlení. Britový prvek a prvky tvarově příbuzné nebyly v architektuře druhé poloviny 13. století a následujících desetiletí v oblasti Lotrinska, Porýní a Hessenska neznámé. Tento typ profilu se dle našich znalostí u mohučských staveb sice nevyskytuje, nicméně profily britového typu se objevují na významných částech kostela v Oppenheimu. Tento kostel byl stavěn v mnoha dílčích stavebních etapách, které podrobně analyzoval Bernhard Schütz, o jehož závěry se opíráme.¹¹¹⁾ Oppenheimský kostel je pro pražskou stavbu důležitý i z několika dalších důvodů. Kružby oken druhého patra západního průčelí pražského domu mají obdobu u několikrát užitých kružby oken jižních bočních kaplí kostela v Oppenheimu. Pražský i oppenheimský typ kružby je typem s do středně orientovanými nosy trojlístů, ve středu obou typů kružeb je trojlíst, který je v Oppenheimu opačně orientovaný než u pražské stavby. V horních částech obou okenních typů je čtyřlíst, spodek okna má u pražské stavby na rozdíl

110) K. Benešová, o. c. v pozn. 76, s. 107.

111) B. Schütz, Die Katharinenkirche in Oppenheim. Berlin – New York 1982. K tomu z novější literatury M. C. Schurr, Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 75, 77, 78, 153, 348. K zasklení oken hlavního chóru došlo v letech 1276–1291 a u let 1332/33 se předpokládá takový stavební stav trojlodí, že umožnil zasklení jižní rozety. U. Gast, Die Katharinenkirche in Oppenheim. Regensburg 2012, s. 10. Těsně po skončení prací na textu se autorovi dostala do ruky publikace J. Hanschke, Oppenheim am Rhein. Baugeschichte, Baudenkmäler, Stadtgestalt. Karlsruhe 2010. Kostelu sv. Kateřiny je věnována pasáž na stránkách 186–261.

107) Předpokládá to B. Dengel, o. c. v pozn. 78, s. 199.

108) B. Dengel-Wink, o. c. v pozn. 78, s. 160–161.

109) J. Mayer, o. c. v pozn. 73, s. 111.

od oppenheimského příkladu podobu dvojdielného okna.¹¹²⁾ Pruty kružeb základního rastru oken západního průčelí pražského domu jsou zhotoveny z obých a ne z vyžlabených nebo hranatých profilů, jako je tomu u řady reformně pojatých staveb. Stejně tak jsou kružby oken kostela v Oppenheimu složeny z obých prutů. Podobnost mezi pražskou a oppenheimskou stavbou je dále v tom, že v případě jižního průčelí kostela v Oppenheimu se střídají oblé profily okenních kružeb s většinou vyžlabenými profily slepých kružeb na čelních i bočních stranách opěrných pilířů, u západní fasády pražského domu se válcové profily okenních kružeb střídají s vyžlabenými profily výklenků pro sochy. Také základní kompozice západního průčelí pražského domu s vimperky nemá daleko k rozvrhu jižního průčelí kostela v Oppenheimu. V horní části průčelí se okenní otvory završené vimperky střídají s dvoubokými opěráky s nástavci členěnými reformně slohově provedenými vyhloubenými nikami připomínajícími niky pro sochy pražského domu, v úrovni kaplí se okenní otvory střídají s opěrnými pilíři s nástavci pokrytými slepými kružbami. Toto střídání okenních otvorů a kružeb má pražská a oppenheimská stavba společné. Ostění včetně kružeb jižního průčelí chóru i trojlodí v Oppenheimu jsou na rozdíl od Prahy již bez hlavic.

Formální propojení západní fasády pražského domu U kamenného zvonu s kostelem v Oppenheimu umožňuje další směry uvažování. Soustředíme se jen na body směřující k pražskému domu. Po krátkém působení architekta mohučské školy, který vytvořil v letech 1315–1317 východní travě jižní boční lodi kostela v Oppenheimu, byl v souvislosti se vznikem kapituly v Oppenheimu zhotoven plán jižního průčelí kostela. Tento plán byl vytvořen podle analýzy Bernharda Schütze v kolínské dómské huti. Leitmotivem západního průčelí kolínského dómu jsou vimperky nad vstupy a okenními otvory.¹¹³⁾ Za autora návrhu kolínského západního průčelí (rysu F) je považován mistr Arnold, jeho vznik je kladen do let 1271–1283.¹¹⁴⁾ Možnost, že plán pro fasádu kostela v Oppenheimu vznikl v kolínské huti, Schütz odůvodňuje její vysokou úroveň a schopností vyhovět požadavkům stavebníků.¹¹⁵⁾ A právě trojice staveb tvořená dómem v Kolíně na Rýnem, kostelem v Oppenheimu a pražským domem U kamenného zvonu, může pomoci dle našeho soudu při objasnění jedné z možností provenience architektury západního průčelí pražské stavby. Srovnáme-li západní průčelí kolínského dómu se západním průčelím pražského domu, lze najít u obou staveb shodné rysy. V obou případech jsou po celé výšce obou průčelí součástí architektonického vybavení vimperky vrcholící kytkami. Jde o motiv, který je dle Bernharda Schütze (viz výše) pro západní průčelí kolínského dómu typický a to bez ohledu na

změny provedené v průběhu stavby. Shodné je dále střídání portálů a soch (přízemí západního průčelí kolínského dómu) a oken a soch (Praha), vše s vimperky. Obdobné je i slohové provedení kružeb v podobě obých prutů. Existují i odlišnosti obou fasád, které mohou být zapříčiněny pozdější dobou vzniku pražského průčelí a tím i jeho návrhu. Pražská fasáda je modernější v tom, že některé její části (ostění nik pro sochy a trojlodí nad okny) mají vyžlabené nebo rovné profily, fiály byly „strasbursky“ dvouboké, ne čtyřhranné jako v Kolíně. Modernější pojetí je v souladu s obdobnými odlišnostmi mezi rysem F a návrhem jižního průčelí kostela v Oppenheimu, které je rovněž modernější než západní průčelí kolínské katedrály. Skutečnost, že by návrh pražského domu mohl vzniknout v kolínské huti, by odpovídala její vynikající pověsti. Za oběma návrhy (Oppenheim a pražský dům) by tak mohl stát Petr z Aspeltu. Přijmeme-li datování pražského domu do let 1310–1315, pak by návrh jeho západního průčelí musel být vypracován před započatím jeho výstavby v roce 1310. V té době byla stavba západního průčelí kolínského dómu již v plném běhu. Návrh průčelí pražského domu by tedy byl o cca 8 let starší, než předpokládaný kolínský návrh jižního průčelí kostela v Oppenheimu. Tomuto časovému rozdílu by mohla odpovídat i jeho menší „avantgardnost“. Před rokem 1310 byly v Oppenheimu části s architektonickými prvky s britovými či jim se podobajícími profily již hotovy nebo se na nich pracovalo. Petr z Aspeltu byl v té době již mohučským arcibiskupem a průběh prací na stavbě kostela v Oppenheimu mu mohl být znám. Je-li tato úvaha správná, klade se otázka, jak do toho všeho zapadá osoba kameníka Jindřicha. Mohl být součástí kolínské huti, odkud přešel v roce 1317 do vedení stavby mohučské Liebfrauenkirche? Nebo dokonce mohl stát za návrhem na pražský dům? Otázkou je, proč návrh západního průčelí pražského domu byl zadán kolínské huti, když v Mohuči vznikaly v rámci tamní školy skvělé moderní stavby. Jedním z důvodů mohla být vynikající pověst a velikost jinak slohově konzervativní kolínské huti, která možná převýšila slohové kvality mohučské školy.

Kolínské kořeny slohu architekta odpovědného za podobu západního průčelí pražského domu mohou být do jisté míry nepřímo potvrzeny podobou jižního portálu transeptu kostela v Oppenheimu. Tzv. druhý architekt oppenheimského kostela dokončil transept, možná provedl klenbu v chóru a postavil východní pole střední lodi trojlodí,¹¹⁶⁾ je mu připisán bez bližšího určení mimo jiné začátek výstavby lodě.¹¹⁷⁾ Tento architekt přišel do Oppenheimu pravděpodobně v roce 1296, stavbu převzal před rokem 1300. Je spojen s kolínskou hutí, kterou opustil zřejmě za účelem získání lepšího postavení v huti stavějící kostel v Oppenheimu.¹¹⁸⁾ Pruty archivyly jižního portálu transeptu jsou britové,¹¹⁹⁾ dekor po-

112) Pro kružbu oken 2. patra pražského domu s dostředními nosy existuje základní obdoba např. u kružby vrchního oktagonu západní věže Münsteru ve Freiburgu in Breisgau z let 1300–1310.

113) B. Schütz, o. c. v pozn. 111, s. 238.

114) Za autora rysu F považuje Arnolda, B. Schütz, o. c. v pozn. 111, s. 240–241, do let 1271–1283 klade jeho vznik M. Steinmann, Die Westfassade des Kölner Domes. Der mittelalterliche Fassadenplan F. Forschungen zum Kölner Dom I. Köln 2003, s. 127.

115) B. Schütz, o. c. v pozn. 111, s. 241. Klára Benešová právem uvažuje o možnosti, že rozvrh západního průčelí domu U kamenného zvonu byl navržen mistrem skoleným v katedrální huti a uvádí z tohoto hlediska blízký vztah mezi průčelím pražského domu a rysy F a E 1 z huti kolínského dómu. K. Benešová, o. c. v pozn. 75, s. 67.

116) Slepé panelace vimperků štítu jižního průčelí transeptu kostela v Oppenheimu mají tvar trojlístí podobných trojlístům slepých panelací nad okny západního průčelí domu U kamenného zvonu v Praze. Jižní štít kostela v Oppenheimu souvisí s rysem F západního průčelí dómu v Kolíně nad Rýnem. B. Schütz, o. c. v pozn. 111, s. 252–253. Do určité míry se tak potvrzují vztahy mezi všemi třemi stavbami.

117) Y. Gallet, Is There a German Decorated Style? Reflections on the Church of St Catherine (Oppenheim) and German Gothic Architecture in the First Half of the Fourteenth Century, in: U. Engel ed., Mainz and the Middle Rhine Valley: medieval art, architecture and archeology. Leeds 2007 (Conference Transactions-British Archeological Association 30).

118) K tomu viz B. Schütz, o. c. v pozn. 111, s. 142–145.

krývající jeho hlavice nemá daleko k dekoru pražského domu. Portál je v mnoha ohledech „kolínský“, včetně vegetabilní ornamentiky.¹²⁰⁾ Je zajímavé, že tato etapa výstavby kostela v Oppenheimu zřejmě programově nemá nic společného s mohučskou školou a s Mohučí vůbec.¹²¹⁾ Jdeme-li v rámci vývoje kostela v Oppenheimu dále proti toku času až k tzv. prvnímu architektu, který vytvořil východní partii kostela, možná poodkryjeme částečně tajemství původu slohu pražského domu. Tento první architekt vyšel z marburské školy, východní části oppenheimského kostela jsou jejím dílem.¹²²⁾ Britové profily jsou ve východních chórech kostela u klenebních a přízdných žeber, u orámování nik ve stěnách chórů, atd. Dále jsou zde profily, které Bernhard Schütz nazývá „birnstabähnlicher“ a které jsou v kostele sv. Alžběty v Marburku a v tamním zámeckém kostele.¹²³⁾ Brity představují typ profilace, která může být dle našeho soudu ukazatelem hutní příslušnosti.¹²⁴⁾ Tyto profily propojují východní partii kostela v Oppenheimu s marburskou hutí, ale zřejmě některé z nich mohou být dílem tzv. druhého architekta oppenheimského kostela a dokládají tak, že tyto tvary byly používány v rámci mladších etap výstavby kostela. Britové profily mají k britovému profilu pražského domu blízko. Britové profily se v Oppenheimu většinou omezují na klenby, arkádové oblouky, portály apod., u oken západního průčelí pražského domu člení kromě archivolt i části jejich ostění. Polygonální patrové patky ostění oken západního průčelí pražského domu jsou společné s patkami hlavního východního chóru a pilířů křížení kostela v Oppenheimu.

Sledujeme-li možné vazby mezi pražským domem, kostelem v Oppenheimu a domem v Kolíně, nelze si nevšimnout dalších skutečností. Dva boční pruty archivolt bočního portálu na návrzích přízemí jižní věže západního průčelí kolínského dómu, zvané rys A a rys D, mají podobu blízkou britovému profilu použitému v kostele v Oppenheimu i u pražského domu. Rys A je nejstarší plán kolínského dómu, rys D odpovídá provedení jižní věže kolínského dómu. Zdá se, že profily blízké britům byly obsaženy v některých návrzích kolínského dómu, byly tedy součástí morfologic-

kého výtvarného aparátu kolínské hutě a mohou tak nepřímo potvrzovat výše uvedený předpoklad, že návrh západního průčelí pražského domu mohl vzniknout v dílně kolínského dómu.¹²⁵⁾

Pro zvláště listy s jemným žilkováním sdružené do trsů z průčelí domu U kamenného zvonu najdeme obdobu u dekoru hlavic některých mezilodních pilířů v jižní lodi kostela v Oppenheimu¹²⁶⁾ a také pro dekor pražského domu s listy s prázdnými středy existují paralely u ornamentiky kostela v Oppenheimu.

Z výše uvedeného vyplývá, že návrh západního průčelí pražského domu U kamenného zvonu mohl vzniknout v rámci kolínské dómské huti a huť provádějící východní partii kostela v Oppenheimu mohla do Prahy dodat část hutních sil. Časově by odchod kameníků z Oppenheimu do Prahy zřejmě proběhl kolem roku 1310,¹²⁷⁾ tedy v době, kdy tyto tvary byly v Oppenheimu používány. Tito kameníci mohli provést západní průčelí pražského domu. Jestli se vrátili zpět do Porýní či pracovali nadále v Čechách a podíleli se na zdejších stavbách, není zatím jasné. Jak vše případně souvisí s mistrem Jindřichem, který v roce 1314 převzal vedení hutě stavějící mohučskou Liebfrauenkirche, není prozatím známo.¹²⁸⁾

Do okruhu reformních pražských staveb náleží některé dochované části původní basiliky kostela **sv. Haštala** pocházející pravděpodobně z druhé čtvrti 14. století. Jde o na nárožích vyžlabené mezilodní arkády v prostoru jižní boční lodi a arkády západního traktu stavby včetně podvěží.¹²⁹⁾ Vše je doplněno dvojnásobně vyžlabenými žebry v jižní boční lodi a v západním traktu kostela. Arkády podvěží jsou slohově blízké západnímu podvěží kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře a jsou zjednodušenou variantou podvěží vzdáleného kostela v Reutlingen. Jižní boční loď je tvarově blízká řadě bočních kaplí připojených mezi lety 1313–1335 k jižnímu boku

119) Tamtéž, s. 102.

120) Tamtéž, s. 142. Dekor ukazuje k oknům kolínského dómu dokončeným kolem roku 1300 (pozn. 235 na s. 142).

121) K tomu podrobněji tamtéž, s. 145. B. *Dengel-Wink*, o. c. v pozn. 78, s. 176, považuje kostel v Oppenheimu za dílo mohučské školy. Zde přehled starších názorů k této otázce.

122) B. Schütz, o. c. v pozn. 111, s. 132. Ke slohovým kořenům východních partií stavby existuje polemika. Komentář k ní byl vzhledem k cílům této statě nadbytečný. K ní viz Y. Gallet, o. c. v pozn. 117, s. 157–158.

123) B. Schütz, o. c. v pozn. 111, s. 130. Jde o tvar, který je slohově mezi břítem a hruškovcovým profilem.

124) Člení slepé arkády v bočních lodích a arkády hlavní lodi opatského kostela sv. Vincence v Metách z let 1248–1255, kde jej M. C. Schurr považuje za projev vazeb na místní tradice. M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 77. Dále je součástí profilace ostění portálu do sakristie kostela ve Friedbergu v Hesensku z let 1285–1306. Tamtéž, s. 303, 254. Východní partii tohoto kostela bývají někdy považovány za součást tzv. mohučské školy a slohově kladeny do přímých souvislostí s bočními kaplemi mohučského dómu a s mohučskou Liebfrauenkirche. K tomu viz B. *Dengel*, o. c. v pozn. 78, s. 191. Friedberg byl i z hlediska církevního práva úzce vázán na mohučskou kanonii. Tamtéž, s. 193. Katedrála v Metách je slohově spojována s tamějším kostelem Saint-Vincent, možná v určitých obdobích i společnou osobou v čele uměleckého vedení obou staveb. K tomu M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 78. Jak může být kostel ve Friedbergu propojen s katedrálou v Metách, naznačuje M. C. Schurr poukazem na společný motiv pravoúhlých polí členících stěnu v Metách a orámování sedilů v chóru kostela ve Friedbergu. Tamtéž, s. 253.

125) Vyobrazení profilů bočního portálu kolínského dómu na rysech A a D, viz M. *Steinmann*, o. c. v pozn. 114, obr. 235. Zde datování obou návrhů (s. 187, 191–192) a jejich umělecko-historický rozbor (s. 185–189, 191–192).

126) Vyobrazení konzoly z fasády pražského domu s dekorem viz K. *Benešová*, o. c. v pozn. 76, obr. II. 3. 2. Ka, s. 102; vyobrazení dekoru hlavice 2. jižního pilíře hlavní lodi kostela v Oppenheimu viz B. Schütz, o. c. v pozn. 111, obr. 105. V obou případech jde o typ silně stylizované ornamentiky, listy jsou uprostřed výrazně zalomené, jsou uspořádány do samostatných trsů a obepínají architektonický článek. Typ oppenheimského dekoru náleží podle hodnocení Bernharda Schütze k mladšímu typu ornamentiky, vyskytujícímu se zejména ve vyšších partiích interiéru kostela, jako jsou oblouky křížení, okna apod. Tamtéž, s. 103–104.

127) Konečné rozhodnutí o tom, že čtrnáctiletý syn římského krále Jindřicha VII. Jan, se stane českým králem, padlo na generálním říšském sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem před 25. červencem 1310. K tomu viz J. *Spěváček*, Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346. Praha 1994, s. 131. Je logické spojit přestavbu domu s tímto datem a zároveň přisoudit organizaci této přestavby Petru z Aspelu, který podle přání krále Jindřicha VII. zůstal trvale v Čechách jako hlavní důvěrník mladého krále. Tamtéž, s. 143; D. *Dvořáčková-Malá*, Petr z Aspelu mezi Přemyslovci a Lucemburky, in: Kol. autorů, *Ve znamení Koruny České*. Praha 2006, s. 31. Obecně přijímaná teze, že Pražský hrad byl v této době v troskách po velkém požáru z doby kolem roku 1303, je doložitelná písemnými prameny. J. *Spěváček*, o. c. v pozn. 127, s. 239. Petr z Aspelu, jakožto arcibiskup mohučský, měl jistě blízko ke kolínskému arcibiskupovi (k tomu viz tamtéž, s. 93) a tím ke stavební hutí provádějící západní průčelí kolínského dómu.

128) Další mohučské kostely, jako je např. kostel sv. Štěpána či sv. Quirina, neposkytují uspokojivý srovnávací materiál ve vztahu k architektuře pražského domu. K nim např. B. *Dengel*, o. c. v pozn. 78, s. 174–179; M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, obr. 245, s. 224.

129) D. *Líbal*, o. c. v pozn. 57, s. 31.

Obr. 15: Praha, kostel sv. Haštala. Jižní boční loď. Stav 2011.

cisterciáckého klášterního kostela v Eberbachu v Bádensku-Württembersku.¹³⁰⁾ Ze slohového hlediska bychom nevylocovali časnější vznik jižní boční lodi včetně západního podvěží kostela sv. Haštala, než jsou 40. léta 14. století.¹³¹⁾

Shrneme-li vše, je jisté, že Praha se v době Jana Lucemburského stala významným stavebním centrem. Jsou

130) Ch. Brachmann, o. c. v pozn. 3, s. 92. U tří východních kaplí jsou arkády propojující trojlodí původního kostela s dodatečně vzniklými kaplemi vytvořeny prostým vyříznutím hladkých ploch ve zdi, arkády mají polygonální profil vytvořený hladkými rovnými plochami, archivolty vybíhají bez hlavic a bez soklů ke svým vrcholům. Arkády oddělující boční kaple navzájem od sebe mají shodné tvarosloví, avšak s malými sokliky. Klenební žebra v bočních kaplích jsou oboustranně jedenkrát vyžlabena. Čtyři západní kaple dokládají změnu slohové koncepce a posun k větší měkkosti a sensibilitě profilů. Arkády propojující trojlodí s bočními kaplemi a arkády mezi jednotlivými kaplemi jsou tvořeny kombinací rovné celní plochy s měkce vyžlabenými bočními ploškami. Oboustranně jedenkrát vyžlabená žebra vybíhají ze zdi bez konzol. Ostění okna v západní stěně nejzápadnější kaple je na východní straně měkce vyžlabeno, na straně západní je prostě rovně okoseno. Prostor bočních lodí představuje zcela atektonické řešení, srovnatelné (byť o mnoho skromnější) s trojlodím ve Zlaté Koruně. Rovněž tak architektura kapitulní síně zdejšího kláštera vzniklé před rokem 1345 je dokladem pokračování nových slohových tendencí. Klenební žebra jsou tvořena kombinací hruškových profilů a dvou měkkých výžlabků, přízední žebra tvoří profily o dvou nestejně hlubokých výžlabcích a všechny čtyři koutové konzoly mají podobu obrácených atektonických jehlanců. Slepá panelace středního sloupu kapitulní síně v Eberbachu představuje jednu z mála obdob, kterou v této době nalezneme pro panelaci pilířů trojlodí kláštera ve Vyšším Brodě.

131) D. Libal – J. Muk, o. c. v pozn. 57, s. 154, datují jižní boční loď nejdříve do 40. let 14. století, upozorňují na dvojité vyžlabená žebra a profilované konzoly a nevylučují možnost vlivu augustiniánského kláštera v Roudnici nad Labem; P. Vlček a kol., o. c. v pozn. 58, s. 69–70. Ve východním klenebním travě jižní boční lodi je klenba opřena ještě o zkrácené přípory s hlavicemi, v západní části jižní lodi vyrůstají klenební žebra již z konzol.

Obr. 16: Eberbach (Německo), cisterciácký klášterní kostel. Pohled do západní části jižní boční lodi. Stav 2011.

zde budovány mnohé kláštery, farní i jiné kostely, domy atd. a je zřejmé, že zdejší hutě jsou v určitých fázích jejich vývoje ovlivněny soudobou reformní architekturou. Průčelí domu U kamenného zvonu mohlo vzniknout ve spojení se stavbami tzv. mohučské školy, severní rameno ambitu minoritů u sv. Jakuba může být ohlasem západního ramene ambitu cisterciáků v Maulbronn apod. Významnou roli v tomto dění hráli mendikantské kláštery (loď kostela dominikánek na Starém Městě z doby po roce 1313, severní křídlo ambitu minoritů u sv. Jakuba pravděpodobně z 30. let 14. století nebo z doby ještě starší), reformní architektura se objevuje v oblasti farních kostelů (jižní boční loď kostela sv. Haštala zřejmě z druhé čtvrti 14. století) i u profánní architektury (dům U kamenného zvonu pravděpodobně z let 1310–1315). Jak přesně docházelo ke vzájemnému přenosu architektonických myšlenek v rámci pražských a evropských hutí, jakou roli v tomto procesu hrály např. pražské mendikantské kláštery, není jasné. Při těchto úvahách je nutno vzít v potaz, že celkový obraz pražské architektury této doby není úplný, neboť schází dokonalá znalost architektury některých staveb, např. kláštera augustiniánů eremitů u sv. Tomáše apod., které byly poničeny nebo později přestavěny. Jak v tomto kvasu působila roudnická huť, není prozatím jasné.¹³²⁾

132) Narážíme zde na výše naznačený problém způsobu šíření nových architektonických myšlenek ve velkých městech (jako je např. Erfurt, Esslingen, Praha apod.). Vzhledem k mimořádnému množství, rozsahu i kvalitě pražských staveb, prováděných jednotlivými řády, farnostmi apod. v období první poloviny 14. století, by zde byla možnost studovat možnosti jejich přenosu mezi jednotlivými stavebníky a určit, kde primárně vznikaly, resp. odkud kam se šířily.

Obr. 17: Slaný (okres Kladno), kostel sv. Gotharda. Dva západní pilíře jižní arkády hlavní podí, pohled z jižní boční lodi. Zřetelná je profilace nároží pilířů a profilace mladších arkádových oblouků. Stav 2012.

Složitý a doposud nepoznaný vývoj probíhal při stavbě trojlodí kostela sv. Gotharda ve **Slaném**. Profilace nároží dvou nejzápadnějších pilířů nesoucích jižní arkády hlavní lodě a profilace nároží nejvýchodnějšího pilíře severních arkád hlavní lodě je složena ze dvou výžlabků oddělených pra-

voúhlým ústupkem, tedy sestavou, kterou známe z první etapy výstavby kostela dominikánek u sv. Anny, ze severního ramene ambitu u sv. Jakuba a z dalších pražských staveb. Stejnou profilací jsou členěny hrany severní i jižní arkády hlavní lodi zdejšího kostela, náležející již další stavební etapě. Měkké vyžlabení hran východní arkády v podvěží severozápadní věže zdejšího kostela známe z jižní boční lodě pražského kostela sv. Haštala. Královské město Slaný vznikalo zřejmě v době po září 1300.¹³³⁾ Kostel sv. Gotharda je původně románskou stavbou,¹³⁴⁾ postupně přestavovanou v průběhu 14. a 15. století. Přesný stavební vývoj kostela není prozatím určitelný.¹³⁵⁾ Datování výstavby trojlodí kolísá od počátku 14. století,¹³⁶⁾ přes padesátá léta 14. století a dobu pozdější¹³⁷⁾ až po pokročilejší druhou polovinu 14. století.¹³⁸⁾ Profilace zmíněných pilířů a arkád trojlodí by mohla být ohlasem pražského domu U kamenného zvonu snad z let 1310–1315, arkádový oblouk v podvěží má analogii u podvěží kostela sv. Haštala zřejmě z druhé čtvrti 14. století. Ohlas blízké Prahy je pravděpodobný, královské město Slaný si pro potřeby své reprezentace jistě mohlo přizvat huť provádějící některou z významných pražských staveb. V každém případě arkády trojlodí kostela sv. Gotharda ve Slaném jsou v kontextu pražské architektury první poloviny 14. století slohově pozoruhodné.¹³⁹⁾

Do karlovenského umění již náleží výstavba kostela pražského **benediktinského** kláštera **Na Slovanech**, postaveného mezi lety 1347–1372. Mezilodní arkády jeho trojlodní síně jsou polygonální, složené z ploch a vyrůstající nepřerušeno bez hlavic do svých vrcholů. Klenební žebra vybíhají na obvodových stěnách stavby a na pilířích plynule bez konzol z plochých a širokých podložek.¹⁴⁰⁾ Christoph Brachmann poukázal na formální vazby pražské stavby na kostel sv. Martina a P. Marie v Kaiserslauternu.¹⁴¹⁾ Válcové přípory kostela v Kaiserslauternu zde odpadly¹⁴²⁾ a byly nahrazeny zmíněnými plochými podložkami. Požadavek plošnosti ovládl interiér kostela, vyhovuje mu přehlédnutelný

133) J. Žemlička, Slaný – opožděně založení jednoho královského města, in: Slaný, české město ve středověku. Sborník příspěvků z kolokvia k 700. výročí královského města Slaný. Kladno – Slaný 1997, s. 8; viz též K. Křesadlo, Poznámky ke středověké historii Slaného, in: Slaný, české město ve středověku. Sborník příspěvků z kolokvia k 700. výročí královského města Slaného. Kladno – Slaný 1997, s. 12.

134) K otázce stáří původní románské stavby viz J. Žemlička, o. c. v pozn. 133, s. 5–6.

135) Nejpodrobněji ke stavebnímu vývoji kostela J. Sommer, Ke stavebnímu vývoji kostela sv. Gotharda ve Slaném, in: Slaný, české město ve středověku. Sborník příspěvků z kolokvia k 700. výročí královského města Slaného. Kladno – Slaný 1997, s. 14n. Sommer upozorňuje na prozatím neřešitelné nejasnosti ve stavebním vývoji arkád. Tamtéž, s. 20.

136) Z. Wirth, Děkanský kostel sv. Gotharda v Slaném, in: Slánský Obzor XIV, 1906, s. 5; K. Křesadlo, o. c. v pozn. 133, s. 13.

137) D. Líbal, o. c. v pozn. 9, s. 217.

138) J. Sommer, o. c. v pozn. 135, s. 19. Za nejstarší rozpoznatelnou část stavby považuje J. Sommer věž, u které uvažuje o datování do třetí čtvrtiny 14. století.

139) Jak mohl vypadat slánský kostel sv. Gotharda ve své původní podobě, naznačuje basilikální trojlodí kostela Nanebevzetí P. Marie v Tachově. Hranolové pilíře mezilodních arkád jsou členěny na rozích stejně jako u slánského kostela dvěma výžlabky s pravouhlým ústupkem uprostřed, pilíře vyrůstají z patek s profilovanou římsou. V monumentálním měřítku jsou v bočních lodích užita klenební žebra o profilaci dvojitého výžlabku v kombinaci s přízdními žebry o stejném profilu. Klenební žebra vyrůstají z krakorcových konzol. Interiér kostela je na české poměry slohově mimořádně čistým projevem reformní architektury. Stavba kostela je kladena do třetí čtvrti 14. století. D. Líbal, o. c. v pozn. 49, s. 359, kde přehled starší literatury. Nejbližší české analogie pro jednotlivé části architektury tachovského kostela jsou v Praze a ve Sla-

ném. Pilíře slánského kostela jsou obdobou pilířů tachovských, dvojité vyžlabené žebra jsou v severním ramenu křížové chodby u minoritů u sv. Jakuba na Starém Městě pražském (v obecné slohové poloze krakorcové konzoly jsou obdobou konzol např. v premostrátském kostele v Dolních Kounicích). Královské město Tachov mohlo mít vazby na královské město Slaný a samozřejmě i na pražské prostředí, odkud mohlo převzít inspiraci (možná včetně hutních sil) pro stavbu svého městského kostela. O importu zřejmě uvažovat nelze, nám známý jediný soudobý typ trojlodní basiliky s hranolovými pilíři je bývalý klášterní kostel augustiniánů kanovníků, tzv. Reglerkirche v Erfurtu z doby po roce 1291, kde však hrany pilířů nejsou opatřeny výžlabky, ale jsou do nich vloženy válcové pruty. G. Dehio, o. c. v pozn. 34, s. 342–343. Kostely ve Slaném a v Tachově pravděpodobně představují českou variantu reformně orientovaného basilikálního prostoru. K tachovskému kostelu nejnověji J. Kaigl, Gotické portály členěné dvojicí výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi v bývalém horšovském arcijáhenství, Památky západních Čech II, 2012, s. 21 a 27. Jan Kaigl podrobně analyzoval portály sledovaného období včetně širších slohových souvislostí v oblasti Horšovského Týna

140) Na existenci plochých podložek na obvodových stěnách kostela upozornil D. Líbal, Die Baukunst, in: A. Legner ed., Die Parler und der schöne Stil 1350–1400. Bd. 2. Köln 1978, s. 629 a Týž, Architektura, in: E. Poche a kol., Praha 1983, s. 233. Podložku na bočních pilířích analyzovala K. Benešová, Benediktinský klášter na Slovanech s kostelem Panny Marie a slovanských patronů, Umění 44, 1996, s. 128.

141) Ch. Brachmann, Kaiser Karl IV. und der Westrand des Imperiums. Politischer und Künstlerischer Austausch mit einer Innovations- und Transferregion, in: J. Fajt – A. Langer ed., Kunst als Herrschaftsinstrument. München 2006, s. 95.

142) Tamtéž, s. 95.

siňový typ stavby, jejíž jednotnost je podtržena vtažením východních závěrů (při odpadnutí vítězných oblouků) do interiéru stavby i jeho sevřený, jasně přehledný a kubický vnější objem akcentovaný jednotnou vysokou polovalbovou střechou vrcholící sanktusníkem zdůrazňujícím centrální povahu celé hmoty kostela.¹⁴³⁾ Kostel v Kaiserslauternu je oproti pražské stavbě koncipován více longitudinálně, což dokládá např. sled tradičních střešních štítů na jeho bocích s hřebeny příčných střech, dvouvěžové západní průčelí apod. Architekt pražského kostela mohl převzít od kostela v Kaiserslauternu části tvarosloví vnitřního uspořádání, využít je a integrovat do vývojově mnohem pokročilejší pražské stavby. Srovnáme-li tvary sedilí pražského a kaiserslauternského kostela i zde je znát posun k atektonickým tvarům. Sedile na obvodové stěně severní boční lodi v Kaiserslauternu vrcholí vimperky, pražské královské sedile je rámováno pravoúhlými profilovanými rámy zdůrazňujícími jeho horizontalitu. Pro typ podložek pražského benediktinského kostela se šikmo zkosenými rovnými boky existuje dle našich znalostí jediný další příklad u podložek v hlavní lodi kostela Jung St. Peter ve Štrasburku. Emauzské podložky mohou být výsledkem úsilí českého prostředí, ale nelze vyloučit i jejich import z oblasti Porýní. S pražskými Emauzy je srovnáváno síňové trojlodí sázavského kláštera, např. podložka po stranách mezilodních pilířů.¹⁴⁴⁾ Sázavské trojlodí prošlo složitým stavebním vývojem,¹⁴⁵⁾ étos reformní architektury stavbu zasáhl (mezilodní arkády vybíhají bez hlavice apod.), nicméně tato složka sázavského trojlodí čeká na své zhodnocení.

Význam všech pražských reformních sakrálních staveb první poloviny 14. století byl zřejmě značný. Provenienci hutí působících na zdejších stavbách většinou neznáme, nicméně Praha představuje jedno z mála evropských měst (jako např. Štrasburk, Esslingen nebo Erfurt), kde množství a kvalita reformně laděných staveb nebo jejich částí nabízí možnost studovat principy, na kterých fungovalo jejich vzájemné ovlivňování.

Na tomto místě připomeňme, že k reformní české architektuře první poloviny 14. století náleží presbytář a první etapa výstavby kostela sv. Jakuba v **Kutné Hoře** z doby před rokem 1336¹⁴⁶⁾ (k tomu viz podrobněji níže), dále karner v areálu bývalého cisterciáckého kláštera v **Sedlci** pocházející zřejmě z doby Karla IV.¹⁴⁷⁾ a kapitulní síň v bývalém benediktinském klášteře na **Sázavě** z doby kolem roku 1340.¹⁴⁸⁾ První dvě jmenované stavby jsou spojeny se stavbou cisterciáckého klášterního kostela v Sedlci.¹⁴⁹⁾

143) K. Benešová, o. c. v pozn. 140, s. 128.

144) Tamtéž, s. 129.

145) K tomu např. K. Reichertová, Sázavský klášter ve 14. století, in: K. Reichertová a kol., Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách. Praha 1988, s. 138n.

146) V. Mencl, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 47–49; P. Kroupa, K architektuře, o. c. v pozn. 3, s. 207.

147) P. Kroupa, K architektuře, o. c. v pozn. 3, s. 209; J. Můk, Kutná Hora, Vlašský dvůr. Stavebně-historický průzkum. SÚRPMO Praha 1985, s. 89, nepublikovaný rkp.

148) V. Mencl, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 52–54; V. Dvořáková, Působení dvorských hutí Jana IV. z Dražic a Karla IV. Plastika a malba, in: K. Reichertová a kol., o. c. v pozn. 145, s. 154n.

149) P. Kroupa, K architektuře, o. c. v pozn. 3, s. 211.

150) Zajištění klášterní fundace se protáhlo až do roku 1337 (Z. Hledíková, Biskup Jan IV. z Dražic. Praha 1991, s. 149), je tedy otázkou, kdy byly práce na stavbě kláštera skutečně zahájeny. Stavbu analyzoval V. Mencl, Biskup Jan IV. z Dražic v dějinách české architektury, in: Umě-

Obr. 18: Roudnice nad Labem (okres Litoměřice), bývalý klášter augustiniánů kanovníků. Dvorní arkáda východního ramene ambitu. Stav 2012.

OKRUH BISKUPA JANA IV. Z DRAŽIC

Další skupinu českých staveb náležejících do proudu reformní architektury této doby, představují stavby vzniklé v okruhu aktivit posledního pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Jde zejména o klášter augustiniánů kanovníků v **Roudnici**. Stavební vývoj kláštera a kostela v Roudnici probíhal ve třech základních etapách. Václav Mencl klade do první etapy mezi lety 1333 až 1340 stavbu presbytáře, obvodového zdiva trojlodí, sakristie a východního traktu východního křídla kláštera s kapitulní síní, postavených domácí hutí, do druhé etapy mezi lety 1340–1342 klade zřízení východního křídla ambitu včetně jižního portálu do kostela postavených francouzským mistrem a následně do třetí etapy trvající snad do šedesátých let 14. století klade stavbu jižního a západního křídla ambitu, zhotovených domácí hutí.¹⁵⁰⁾ Architektuře všech etap jsou společná vyžlabená žebra, druhé a třetí etapě je společná absence hlavice a v profilacích ostění a přípor užití rovných plošek a výžlabků. Na rozdíl od čistě francouzsky orientované druhé stavební etapy jsou u třetí etapy, prováděné zřejmě již i českými mistry, do dvorních arkád vloženy mohutné otevřené kružby, u přípor v ambitu na dvorní straně jsou zde použity dva

ni XIII, 1941, s. 101n; O. Novosadová – D. Líbal – M. Horyna – A. Lišková, Roudnice, Kostel Narození P. Marie. Budova probošství. Stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha 1975, s. 171, nepublikovaný rkp. Tito kladou začátek stavby trojlodí do doby hned po roce 1340. Roudnická kanonie byla od svého založení důležitým zázemím pražských arcibiskupů. Z. Hledíková, Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce. Praha 2008, s. 225. Význam fundace vysvětluje vysokou kvalitou zde působících hutí.

Obr. 19: Roudnice nad Labem, bývalý klášter augustiniánů kanovníků. Dvorní arkády jižního ramene ambitu. Stav 2012.

na sebe navazující jemné výžlabky bez oddělovacího zářezu, profilace ostění arkád je členěna méně subtilně a zejména na dvorní straně je ostění arkád členěno mohutným výžlabkem, který již není součástí výtvarného aparátu reformní architektury. Slohový základ třetí etapy je zakotven v reformní architektuře (pravděpodobně inspirované či snad ještě částečně prováděné francouzsky orientovanými či Francouzi vyškolenými mistry), přesto nese v sobě prvky a skladebné motivy, které mají na rozdíl od druhé roudnické etapy blíže k některým pražským realizacím, jako je např. starší severní rameno minoritů u sv. Jakuba apod. Všechny tři roudnické stavební etapy (bez ohledu na předpokládaný původ jednotlivých hutí) používají ve větší či menší míře prvky reformní architektury.¹⁵¹⁾ Architektura některých

151) První roudnická stavební huť je nejméně vyspělá, nicméně dvojité výžlabená žebra a dvojice mělkých výžlabků oddělených páskem v ostění oken v chóru (jak uvádí D. Líbal – J. Muk, o. c. v pozn. 57, s. 124) prozrazují poučení reformním proudem (znamená to, že od počátku zde působily reformní stavební síly), pro druhou – francouzskou huť, je typická řada reformních prvků, třetí huť, zřejmě opět sice česká v sobě avšak nese velmi výrazné poučení reformní architekturou a v tomto ohledu je oproti první české huť mimořádně pokročilá. Reformní ladění hutí stávající trojlodí prozrazují dvojité výžlabky oddělené páskem dochovaných klenebních žebírek jejich bočních lodí (popis viz O. Novosadová – D. Líbal – M. Horyna – A. Lišková, o. c. v pozn. 150, s. 61). K analýze roudnické stavební hutě V. Mencl, Poklasická, o. c. v pozn. 3, s. 227, 239, 241; V. Mencl, o. c. v pozn. 150, s. 112–114 a O. Novosadová – D. Líbal – M. Horyna – A. Lišková, o. c. v pozn. 150, s. 171, 177–179. Menclovo hodnocení první stavební etapy výstavby roudnického kláštera jakožto jednoznačně zastaralé architektury je nutno revidovat (viz níže). Líbalovo připomínání analogií se sázavským klášterním kostelem se omezuje pravděpodobně na profilace okenních ostění, v ostatním může jít o slohově odlišná pojetí. Případné vazby huť třetí roudnické stavební etapy k některým soudobým pražským

částí roudnického kláštera vykazuje příbuzné znaky s některými stavbami spojovanými s papežským dvorem v Avignonu, které slohově nenavazují na místní avignonskou tradici, ale omezují se na okruh, který je historicky spojen s papežským dvorem.¹⁵²⁾ Jde o jednodlné kostely s bočními kaplemi (v Roudnici byly boční kaple nahrazeny bočními loděmi), případně doplněnými přilehlými ambity. Mezi ně náleží zejména kolegiátní kostel ve Villeneuve-lès-Avignon založený jako kaple v roce 1322 kardinálem Arnaud de Via, synovcem papeže Jana XXII. a vysvěcený v roce 1333, tedy v roce založení kláštera v Roudnici.¹⁵³⁾ Roudnický a avignonský kostel spojují vysoko položená malá okna v hlavní lodi a pravděpodobně i profilace některých architektonických článků.¹⁵⁴⁾ Tvarové analogie existují i mezi ambitem kolegiátního kláštera ve Villeneuve-lès-Avignon a východním ramenem roudnického ambitu, tedy druhou etapou výstavby roudnického kláštera. Profilace arkád okenní stěny ambitu francouzského kláštera má obdobu v provedení arkád i vložených oken ve východním ramenu roudnického ambitu včetně profilace jejich hlavic.¹⁵⁵⁾ Klášterní ambit ve Villeneuve-lès-Avignon byl stavěn zřejmě ve značné rychlosti po roce 1335.¹⁵⁶⁾ Časová návaznost vzniku východního ramene roudnického ambitu, stavěného pravděpodobně v letech 1340–1342, na ambit ve Villeneuve-lès-Avignon, je tedy reálná. Podobný typ architektury představuje klášterní kostel augustiniánů kanovníků v Montfavet u Avignonu, založený kardinálem Bertrandem de Montfavet v roce 1334 a postavený v letech 1343–47,¹⁵⁷⁾ nebo zřejmě i prostý vesnický kostel v Orgon vzniklý v roce 1325.¹⁵⁸⁾ Portál do východního křídla ambitu v jižní boční lodi roudnického kostela s kraby lemujícími vnější okraj archivoly a vrcholící kytkou má analogie v oknech v některých částech papežské

stavbám (severní rameno ambitu minoritského kláštera u sv. Jakuba apod.) nelze vyloučit, přestože v tvarosloví této roudnické hutě a pražských staveb existují významné rozdíly.

152) L. Schürenberg, o. c. v pozn. 3, s. 127.

153) L. Schürenberg, o. c. v pozn. 3, s. 129. Založení kolegiátního kláštera ve Villeneuve-lès-Avignon a výstavba jeho nejstarších částí, mezi které náleží tři západní klenební pole kostela, časově těsně předchází založení a výstavbě nejstarších částí roudnického kláštera. Kostel byl vysvěcen osobně papežem 1. června 1333. B. Sourria – J. L. Vayssettes, Villeneuve-lès-Avignon: Histoire artistique et monumentale d'une ville légataire pontificale. Paris 2006, s. 122.

154) Prozatím není jasné, do jaké míry Broggiovy barokní úpravy roudnického kostela respektovaly profilace gotické stavby, avšak nelze vyloučit, že tradiční barokní respekt ke starším stavbám se projevil i v Roudnici. Významné jsou např. profilace mezilodních arkád s hlavicemi a zvláště pak válcové přípyry nesoucí dnes klenbu hlavní lodi a presbytáře kostela. Broggiovy oblé přípyry snad respektovaly původní gotické tvary, jak se domnívají O. Novosadová – D. Líbal – M. Horyna – A. Lišková, o. c. v pozn. 150, s. 175, podobně jako přípyry u třech východních travě lodi tvarově i časově nejbližšího kolegiátního kostela ve Villeneuve-lès-Avignon (L. Schürenberg, o. c. v pozn. 3, s. 129), zatímco klenby dalších avignonských kostelů jsou opřeny převážně o konzoly (výjimku představuje např. kostel St. Didier).

155) Rovné plochy výřezů sružených arkádových oken se středními pilířky v patře klášterní křížové chodby a čestného dvora papežského paláce v Avignonu jsou slohovou obdobou profilace ostění nádvorních arkádových oken východního ramene roudnického ambitu a doplňují tak okruh slohově příbuzných avignonských staveb. Bez nároku na jakýkoliv závěr je nutno pro úplnost uvést, že válcové přípyry klenby v ambitu francouzského kláštera ve Villeneuve-lès-Avignon mají analogie u válcových přípor v sakristii a kapitulní síni roudnického kláštera vzniklých v první první etapě výstavby roudnického kláštera.

156) B. Sourria – J. L. Vayssettes, o. c. v pozn. 153, s. 122.

157) Detailnější rozbor a srovnání zdejšího kostela s kolegiátním kostelem ve Villeneuve-lès-Avignon viz L. Schürenberg, o. c. v pozn. 3, s. 130.

158) Tamtéž, s. 130.

ho paláce v Avignonu.¹⁵⁹⁾ Nechceme zde stírat již dříve vymezené slohové rozdíly mezi třemi etapami vývoje roudnického kláštera. Chceme jen poukázat na skutečnost, že všechny tři etapy jsou navzájem propojeny ve větší či menší míře přítomnými znaky reformní architektury.¹⁶⁰⁾ Přítomnost francouzského mistra u stavby východního ramene roudnického ambitu je reálná, pro Jana IV. z Dražic by jeho přizvání po dlouholetém pobytu v Avignonu zřejmě nebylo společenským problémem. Možnost účasti francouzských stavebních sil již při stavbě roudnického klášterního kostela a dalších částech stavěných v rámci první stavební etapy, či při stavbě jižního a západního ramene ambitu, tedy v rámci třetí stavební etapy, by měla být předmětem podrobného ověření.

Do jaké míry roudnické hutě ovlivnily dění v Čechách, může být předmětem diskusí.¹⁶¹⁾ S francouzskou etapou stavby roudnického kláštera tradičně bývá spojována výstavba jižního paláce hradu v **Dražicích**, u kterého byla uvedena i možnost časnější doby vzniku v letech 1301–1318.¹⁶²⁾

159) Jde o okna v prostoru čestného dvora a na západním palácovém průčelí avignonského paláce. Bylo by třeba provést detailní slohové srovnání portálů v paláci v Avignonu a v klášteře v Roudnici včetně časových souvislostí.

160) I přes shora uvedené je nutno konstatovat, že není jasné, zdali reformně laděné prvky architektury první etapy výstavby kláštera (zejména presbytáře kostela a obvodového zdiva trojlodí kostela) jsou propojitelné s případnou účastí francouzských kamenických sil, nebo jsou součástí soudobé reformní architektury existující v českém prostředí. Pro vyžlabená žebra sakristie a kapitulní síně a dvojité výžlabky oddělené tenkým páskem, členících ostění oken roudnického klášterního kostela, v Čechách analogie existují. Např. dvojité výžlabky člení okenní ostění presbytáře sázavského klášterního kostela či západní části lodě kostela dominikánek u sv. Anny v Praze (k tomu viz např. *D. Líbal – J. Muč, o. c. v pozn. 57, s. 124*). Analogii pro dvojité výžlabky okenních ostění jsme v prostředí avignonských staveb nenalezli (ostění jsou zde většinou rovná), vyžlabené profily u klenebních žebířů či meziklenbových pasů zde jsou. Přestože jsou analogie mezi architekturou první etapy výstavby roudnického kláštera a avignonskou sakrální architekturou této doby zřejmě a účast francouzského mistra v ní možná a snad i pravděpodobná, nelze ji bezpečně prokázat, neboť příslušné architektonické prvky lze odvodit jak z avignonského tak i z českého prostředí. Retrográdní prvky (např. disproporce přípor v kapitulní síni apod.) se prolínají s prvky pokročilými a nabízí se tak úvaha o mísení pokročilých (francouzských či českých) vlivů a vlivů již přezlých. Nejvýraznější je spojení s francouzským prostředím hutí provádějící východní křídlo chodby ambitu včetně jižního portálu do kostela. Z okruhu avignonských staveb je možno odvodit i gotický opěrný visutý systém na bocích roudnického trojlodí (jeho francouzský původ předpokládají *O. Novosadová – D. Líbal – M. Horyna – A. Lišková, o. c. v pozn. 150, s. 179*), který byl Broggem odbourán a nahrazen novými oblouky (tamtéž, s. 171), naopak typ dvouvěžového západního průčelí roudnického kostela (tamtéž, s. 179) u staveb avignonského okruhu nahrazuje jedna mohutná věž. Bylo by třeba provést srovnání tvarosloví roudnického kláštera s dalšími stavbami avignonského okruhu, které sice vznikly později, ale které pokračují v založené tradici zdejších staveb a u kterých by bylo možno detailní analýzou prověřit naznačené vztahy s přihlédnutím k časovým a historickým posunům. Jde např. o kostel St. Didier v Avignonu z doby po roce 1356, jehož stěny hlavní lodi jsou členěny (jako dnes v Roudnici) příporami (*L. Schürenberg, o. c. v pozn. 3, s. 131–132*) a možná o další stavby.

161) *V. Mencl, o. c. v pozn. 150, s. 122*, soudil, že vliv roudnického kláštera byl zanedbatelný. Není jisté, zdali existovaly vztahy mezi roudnickými hutěmi a hutěmi stavicími jižní loď kostela sv. Haštala v Praze, severní rameno ambitu u minoritů u sv. Jakuba v Praze (k tomu tamtéž, s. 114n.), případně např. dům U Kamenného zvonu apod. Jisté je, že stavba roudnického kláštera dobře zapadá do proudu sledované reformní české architektury a není zdaleka v Čechách osamocena (pokud si odmyslíme některé jedinečné tvaroslovné prvky, které charakterizují krátké působení francouzské hutě na východní rameno roudnického ambitu a které skutečně nenalezly mimo okruh staveb biskupa Jana IV. z Dražic v Čechách významnější odezvu).

162) Tradiční datování uvádí *V. Mencl, o. c. v pozn. 150, s. 121*; *D. Menc-*

*Kružby torzálně dochovaných dvou oken ve druhém patře jižního paláce hradu v Dražicích jsou tvořeny profily složenými z rovných plošek, které jsou např. u kružeb bočních lodí katedrály v Metách z doby před rokem 1265 či u triforia katedrály ve Štrasburku z doby před rokem 1275, slepé panelace s kružbami tvořící boční pole dražických oken známe např. z oken hlavní lodi katedrály v Halberstadtu z doby před rokem 1317, kam tento motiv pronikl ze Salemu a Niederhaslachu, hladce okosené ostění spojovacího portálu ve druhém patře jižního paláce hradu v Dražicích má starší obdobu např. u oken bočních stěn prostor při chóru kostela sv. Blasia v Mühlhausenu z doby před rokem 1287. Není pochyb o vysoké kvalitě zde působící hutě, avšak její výlučné spojení s francouzskými silami působícími na stavbě roudnického kláštera není dle našeho soudu jisté. Jižní palác hradu v Dražicích mohl být postaven v navrženém časovém období let 1301–1318 s tím, že zde působila hutě dobře obeznámená s moderními soudobými trendy v evropské architektuře zprostředkované nám prozatím neznámými prostředníky. Analogická situace je u tvrže v **Litovicích**, kde jedním z nejvýraznějších výtvarných prostředků jsou hladké plochy okosených kamenických článků.¹⁶³⁾ Kostely ve **Velkém Pálci** a v **Lounkách** do této skupiny reformní architektury náleží také.¹⁶⁴⁾*

OKRUH KATEDRÁLY V ŘEZNĚ

Bezprostředním ohlasem katedrály v Řezně je kostel sv. Mikuláše v **Čečovicích**. Vzor pro čtyři pole kružeb poprsní zdi západní tribuny a kružbu okna pod podstřešní římsou schodišťového přístavku čečovického kostela v podobě čtyřobloukového motivu existuje u kružeb zábradlí ochozu v prvním patře v místech západního opěrného pilíře jižního průčelí transeptu z doby před lety 1310/15¹⁶⁵⁾ a později u zábradlí ochozu v prvním patře zá-

lová, České hrady II. Praha 1972, s. 35–42n. Jak uvádějí *M. Čihla – M. Panáček, O návštěvě francouzských kameníků*, in: *V. Razím – P. Macek ed., Zkoumání historických staveb*. Praha 2011, s. 294–296, z hlediska opracování kamene je účast francouzských mistrů na hradě v Dražicích možná. Vedle toho *V. Razím – A. Nachtmannová, Ke stavebnímu vývoji hradu Dražice*, *Sborník 2*, 2004, s. 67–78, právem uvádějí možnost, že jižní palác hradu Dražice mohl být vybudován již v letech 1301–1318. Určitý význam pro posouzení slohové orientace a datování výstavby jižního paláce hradu v Dražicích může mít kostel ve vsi Dražice, založený stavebníkem hradu pražským biskupem Janem IV. z Dražic v průběhu stavby hradu před rokem 1318. K tomu tamtéž, s. 68, na s. 76 pozn. 2. Okenní špalety kostela jsou profilovány dvojími výžlabky odděleným ústupkem, který prozrazuje poučení moderními slohovými tendencemi této doby.

163) K tradičnímu hodnocení této tvrže např. *D. Menclová, o. c. v pozn. 162, s. 42–43*. Ke stavebnímu vývoji litovické tvrže *M. Rykl, Litovice – hloubkový průzkum tvrže*, in: *Průzkumy památek II, č. 1*, 1995, s. 49–72. K litovické tvrzi viz též *V. Razím – A. Nachtmannová, o. c. v pozn. 162, s. 76*. Jsou to hladké plochy slepé kružby záklenku jihovýchodního okna v západním dílu přízemí a hladké plochy ostění vstupu na záchod litovické tvrže, které mají sice jistou obdobu v hladkých plochách dvorních arkád východního křídla ambitu kláštera v Roudnici nad Labem, ale zároveň i na dalších starších stavbách, jakou je např. chór kostela sv. Blasia v Mühlhausenu. Jak uvedl *M. Čihla – M. Panáček, o. c. v pozn. 162, s. 296*, opracování kamene u litovické tvrže pro účast francouzských mistrů zde spíše nesvědčí. Litovická tvrž představuje výrazný příklad reformně orientované architektury, avšak její datování a slohová provenience zůstává prozatím otevřená.

164) *V. Mencl, o. c. v pozn. 150, s. 120*; *P. Kroupa, Průzkumy tří kostelů na Litoměřicku a Slánsku, Průzkumy památek VIII, č. 2*, 2001, s. 112n.

165) *A. Hubel – M. Schuller, Der Dom zu Regensburg*, Regensburg 1995, s. 45. Stavební vývoj katedrály v Řezně včetně datování přebíráme z uvedeného díla.

padní a jižní fasády jižní věže západního průčelí z doby před lety 1360/70.¹⁶⁶⁾ Vzor pro motiv trojúhelného vimperku s vloženým trojlístem tvořící podstatu kružbového západního štítu čechovického kostela je u střešní balustrády západních polí jižního průčelí řezenské katedrály z doby před lety 1310/15,¹⁶⁷⁾ vzor pro západní rozetu čechovického kostela je u rozety umístěné v horní části kružbového okna jižního průčelí transeptu katedrály v Řezně z doby před lety 1310/15.¹⁶⁸⁾ Rovněž tak pro části portálů kostela v Čechovicích lze uvést období u katedrály v Řezně. Fiály flankující hlavní vstup do kostela mají svůj předobraz u fiál portálu do jižního ramene transeptu katedrály, římsa lemující archivoltu posázená kraby a dvěma figurálními konzolami portálu na tribuně kostela má obdobu u jižního portálu do jižní boční lodě a u jižního portálu západního průčelí řezenské katedrály. Předlohou pro polygonální těleso šnekového schodiště je schodiště na jižním boku jihozápadní věže a na jižní straně chóru katedrály v Řezně. Vzhledem k tomu, že v případě katedrály v Řezně existuje výrazná kontinuita v přebírání některých architektonických motivů, které se objevují i u mladších částí stavby, nelze brát jejich datování u uvedených starších částí stavby za směrodatná pro datování čechovického kostela. Lze předpokládat, že prostřednictvím řezenské katedrální hutě se do Čechovic dostal i kružbový prvek trojicpé hvězdy ve vimperku zdejšího vstupního portálu. Jak uvádí Jan Kaigl, tento motiv je v českém prostředí ojedinělý,¹⁶⁹⁾ nelze uvažovat v tomto směru o poučení českými zdroji. Vzhledem k formálním vazbám mezi katedrálami ve Štrasburku a v Řezně¹⁷⁰⁾ je možno logicky předpokládat, že do Řezna se dostala jeho znalost právě ze Štrasburku, kde byl motiv používán.¹⁷¹⁾ Kružba trojicpé hvězdy ve vimperku hlavního portálu kostela v Čechovicích je provedena formou hranatých (resp. řezaných) profilů, které byly výrazně používány a rozvíjeny v rámci vývoje řezenské katedrály. Hranaté profily kombinované s jemnými výžlabky byly hlavními a převážně jedinými tvárnými prostředky užívanými u kružeb východních chóru, transeptu a lodi katedrály v Řezně, kam se dostaly z katedrály ve Štrasburku, kde byly použity u triforia v lodi a u oken bočních lodí.¹⁷²⁾ Z Řezna se dostaly do Čechovic.

Vzorem pro kružbu štítu západního průčelí kostela v Čechovicích je dvoupřístavová kružbová druhého patra jižní věže dómu v Řezně, jehož přední část má podobu svislých rovnoběžných prutů, které vzniklo jako ohlas západní fasády münsteru ve Štrasburku. Základní část této kružby byla hotova do roku 1380, horní zakončení v podobě spojených vimperků bylo zhotoveno až po roce 1859. Kružbová druhého patra jižní věže představovaly zásadní změnu v koncepci řešení vnějšího pláště řezenské katedrály, která měla za následek opuštění dosavadního systému vimperků, které byly na jižní věži nemilosrdně přetaty nově zřízenou římsou.

166) Tamtéž, s. 93.

167) Tamtéž, s. 45.

168) Tamtéž, s. 45.

169) J. Kaigl, *Kostel sv. Mikuláše v Čechovicích*, Zprávy památkové péče 53, č. 3, 1993, s. 92.

170) K tomu M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 190–191.

171) Prvek trojicpé hvězdy je použit např. na tzv. "Riss A" západního průčelí Štrasburské katedrály (viz tamtéž, obr. 230), nebo na vimperku nad oknem v přízemí jižního boku jižní věže západního průčelí katedrály ve Štrasburku či na vimpercích v přízemí jejího západního průčelí. K výskytu tohoto motivu J. Kaigl, o. c. v pozn. 169, s. 92.

172) M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 190.

Obr. 20: Čechovice (okres Domažlice), kostel sv. Mikuláše, kružba okna severovýchodního pole presbytáře. Stav 2012.

Během působení řezenského biskupa Friedricha Burggrafa von Nürnberg mezi lety 1340–1365 se pracovalo na katedrále podle předem vypracovaných plánů a zároveň došlo k výměně kamenické skupiny. Od roku 1335 stavba probíhala pomalu.¹⁷³⁾ Po smrti biskupa Friedricha volbu dalšího biskupa záměrně oddaloval císař Karel IV., takže novým biskupem, za jehož působení bylo zhotoveno druhé patro jižní věže s kružbovím, byl zvolen Konrad von Haimburg až v roce 1368.¹⁷⁴⁾ Shrneme-li uvedené historické okolnosti, jako je změna kameníků, zpomalení stavby a tím logicky odvoditelná nadbytečnost kamenických sil, prokázaný kontakt Karla IV. s řezenským biskupstvím, je možno předpokládat, že huť mohly kolem roku 1365 opustit přebytné kamenické síly a mohly přejít na stavbu Čechovického kostela, a to zřejmě ještě před zřízením kružbového druhého patra jižní řezenské věže. Tyto síly přinesly do Čechovic po desítky let tradované znalosti řezenské hutě. V roce 1364 jsou v Čechovicích připomínáni bratři Bušek, Václav a Jan, páni z Velhartic a kostel mohl vzniknout právě v době, jak uvádí Jan Kaigl, kdy Čechovice drželi.¹⁷⁵⁾ Významnou roli mohl v této věci sehrát zvláště Bušek z Velhartic mladší, který je od roku 1355 doložen jako „Císařský nejvyšší hejtman v Bavorsku“ v roli významného úředníka sídlícího v Sulzbachu a zastupujícího císaře v tzv. Nových Čechách.¹⁷⁶⁾ Pro tak vysokého

173) F. Fuchs, *Der Dom St. Peter in Regensburg*, Regensburg 2010, s. 94.

174) Všechny uvedené údaje o katedrále v Řezně viz A. Hubel – M. Schuller, o. c. v pozn. 165, s. 94–97. Jak připomíná F. Fuchs, o. c. v pozn. 173, s. 67, Karel IV. využil tohoto zpoždění a dal řezenské biskupství pod dozor arcibiskupství pražského.

175) J. Kaigl, o. c. v pozn. 169, s. 93–95.

176) Toto rozsáhlé území rozložené západně od Českého lesa a táhnoucí

Obr. 21: Nabburg (Německo), kostel sv. Jana Křtitele, roseta jižního průčelí transeptu kostela. Stav 2012.

úředníka v Bavorsku, jakým Bušek z Velhartic mladší bezpochyby byl, jistě nebyl problém přivést kameníky z řezenské hutě do Čechovic, navíc zřejmě v situaci, kdy tamější huť stagnovala. Jak uvedla Klára Benešová, přítomnost kameníků z hutě v Řezně byla potvrzena Friedrichem Fuchsem z řezenského diecézního muzea.¹⁷⁷⁾

Architektura kostela v Čechovicích nepochybně náleží k projevům reformní architektury. Hranaté profily kružby ve vimperku hlavního portálu, vyžlabené profily kružeb poprsní zdi, jsou dobrou ukázkou ohlasu mimořádně důležité hutě řezenské katedrály. Řezenští kameníci v Čechovicích uplatnili tvarosloví užívané kontinuálně po celou dobu stavby katedrály od jejího počátku a zároveň mohli u kružby západního štítu předvést redukovanou tvarovou paralelu kružboví jižní řezenské věže, a to zřejmě v předstihu před řezenskou realizací.

S hutí řezenské katedrály souvisí kostel v **Nabburku** severně od Rezna z první poloviny 14. století. Některé jeho části jsou formálně spjaty s tvaroslovím katedrály v Řezně. Jde zejména o hranaté profily kružby rozety, okenních kružeb a slepé panelace štítu jižního průčelí východního transeptu, slepé panelace štítu severního průčelí východního transeptu, přesekané vimperky západního závěru apod. Hranaté profily nabburského kostela jsou výhonkem řezenské hutě a představují tak ukázkou reformní architektury v oblasti Horní Falce v blízkosti Čech. Některé prvky, jako je existence

schodišťového šneku apod., spojují nabburský kostel s kostelem v Čechovicích. Ke znakům spojujícím obě stavby náleží neobvyklý způsob provedení některých kružeb. U kostela v Nabburku jde zejména o rosetu a kružbu pravého lomeného okna jižního průčelí transeptu, ale do jisté míry i o kružby oken východního i západního závěru a o okna na bocích hlavní lodi. Střed rosety jižního průčelí transeptu je členěn velmi jemným kružbovým rozvíjejícím s mimořádnou tvůrčí kreativitou motivicky základní tvary vložených trojlístů a dalších obvyklých prvků. Tyto kružby jsou poloviční hloubky než základní rastr kružby, jsou nesmírně jemné a provedené až s filigránskou pečlivostí. Tvarová invence těchto jemných kružbových útvarů používá neobvyklých drobných tvarů v podobě četných nosů, mezi nimiž jsou různé tvarované obloukové části. Tyto části kružeb jsou v rámci

stavby jedinečné a mohou nést autorický rukopis dílny či dokonce jednoho mistra. Stejný rukopis nesou i některé filigránské části kružeb kostela v Čechovicích. Jde o kružby všech oken v závěru presbytáře a o kružbu okna východně od jižního portálu. Z nich zvláště vynikají kružby okna v jihovýchodním boku závěru presbytáře a zmíněné okno v jižní stěně kostela. Tyto jemné až filigránsky navržené a zhotovené kružby nesou shodný rukopis ve způsobu provedení s uvedenými kružbami kostela v Nabburku. Rukopisná shoda v invenci i provedení jde do takových podobností ve zvláštностech, že je možno uvažovat u všech jmenovaných kružeb o společném autorství. To dokládají zejména malé a hluboké prolamované otvory v rozšiřujících se částech vložené filigránské části kružeb rozety jižního průčelí transeptu nabburského kostela, které se opakují u vložené jemné filigránské kružby okna v severovýchodním poli presbytáře čechovického kostela. Základní kompozice kružby okna v ose presbytáře čechovického kostela má paralelu u kružby okna v severozápadním poli západního závěru nabburského kostela i v kružbě okna v jihozápadním poli západního závěru zdejšího kostela. U obou oken je motiv trojlístu prolamujícího se do výše položeného trojlístu, který je ve středním poli okna v ose presbytáře čechovického kostela. Tvůrce kružeb v Čechovicích mohl přijít z Nabburku. Tím nemá být řečeno, že autor celé koncepce čechovického kostela musel nutně přijít z Nabburku, jen to, že autor zmíněných částí kružeb mohl být u obou staveb společný. Typ těchto filigránských kružeb ve společném východisku obou staveb – u katedrály v Řezně, dle našich znalostí není. Zde jsou kružby provedeny tradičním způsobem, kromě dvou západních oken jižního průčelí. Konečně u tak velké stavby, jakou je katedrála v Řezně, by takto pojaté jemné kružby neměly smysl.¹⁷⁸⁾ Mezi znaky, které jsou společné katedrále

se hluboko do hornofalckého území, vytvořil Karel IV. systematicky za účelem ochrany zájmů českého království. K tomu *J. Spěváček*, Karel IV. Život a dílo (1316–1378). Praha 1979, s. 310–311. Tež *J. Kaigl*, o. c. v pozn. 169, s. 93 a 99.

177) K. Benešová, Čechovice – kostel sv. Mikuláše a pokusy o jeho interpretaci, in: H. Laštovková – T. Štemberová, *Gotika v západních Čechách*. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého symposia. Praha 1998, s. 166 a 168.

Obr. 22: Čechovice, kostel sv. Mikuláše, okno v ose prestáře. Stav 2012.

Obr. 23: Nabburg, kostel sv. Jana Křtitele, okno severozápadního pole západního chóru kostela. Stav 2012.

v Řezně, některým oknům kostela v Nabburku a v Čechovicích náleží i profilace okenních ostění v podobě hlubokého výžlabku. Hluboký výžlabek člení v Nabburku celé ostění obou oken jižního průčelí transeptu, oken v jižním boku hlavní lodi, západního okna severního boku lodi a okna západního závěru. Výžlabek je zde lemován ploškami. V případě kostela v Čechovicích člení hluboký výžlabek ostění okna v ose presbytáře, ostění západní rozety a ostění pravoúhlých oken. Profilace je v Čechovicích složitější než v Nabburku, výžlabek je lemován hruškovci apod. Rovné ostění u oken v Čechovicích není, v Nabburku je u oken východního závěru a u dvou východních oken severního boku hlavní lodi. Pozoruhodný je shodný výskyt u obou staveb oken s ostěním členěným rovnou plochou a s vyžlabeným záklenkem. V Nabburku jde o velké okno severního průčelí transeptu

178) Kořeny takto filigránsky provedených částí kružeb je možno najít ve čtyřech kruhových kružbách lemujících rosetu západního průčelí katedrály ve Strasburku. Součástí těchto kružeb jsou jemněji pojaté vnitřní části kružby, které demonstrují úmysl velikostně i tvarově diferencovat tuto část kružby. Způsob filigránského provedení zde logicky schází, neboť kružba představuje součást monumentálního západního průčelí a její velikost odpovídá požadavkům na proporcionalitu celého průčelí. Poměry mezi velikostí jednotlivých částí kružeb je nutno vnímat relativně. Přestože tvarově jsou menší části kružeb stále v souladu s celkovou koncepcí průčelí, je zde patrná snaha o tvarovou emancipaci těchto vnitřních kružbových částí. Dalším příkladem jsou kružby ve vimperech nad sedícími kamennými figurami na vnějším plášti východního chóru kostela sv. Kříže ve švábském Gmündu. Vnitřní kružby jsou zde již pojaty jako drobné, filigránské prvky. Malé měřítko kružeb umožňuje zde malá velikost kružeb, která se odvíjí od menšího měřítka celé stavby. Vnitřní kružby jsou zde pojaty již s velkou invencí, jako emancipované svébytné útvary, s několika nosy a prořezávanými úseky a velmi se v tomto ohledu přibližují filigránským kružbám v Nabburku a v Čechovicích.

a v Čechovicích o obě okna v lodi a o okna v presbytáři kostela mimo okna v jeho ose. Celkově jsou profilace ostění oken čechovického kostela pokročilejší než u oken v Nabburku. Starší typ profilace v podobě rovné plochy včetně záklenku se zde již nevyskytuje. Ze srovnání okenních ostění obou staveb vyplývá, že část kamenických sil mohla z Nabburku do Čechovic přijít právě z jižního průčelí transeptu, boků lodi a západního závěru kostela.¹⁷⁹⁾ Analýza okenních kružeb by tomu neodporovala. I zde platí, že tuto tezi může potvrdit nebo vyvrátit podrobná formální analýza všech dotčených staveb řezenského okruhu.

KOSTEL SV. JAKUBA V KUTNÉ HOŘE

Své významné místo ve vývoji evropské reformní sakrální architektury má trojlodí kostela **sv. Jakuba v Kutné**

179) J. Kaigl, o. c. v pozn. 169, s. 94, hodnotí stavbu čechovického kostela jako tvarově rozmanitější a o působení hutních sil z Nabburku v Čechovicích pochybuje. Dle našeho soudu je kamenická práce naburského kostela související s řezenskou hutí mimořádně slohově čistá a snese srovnání se svým východiskem – řezenskou katedrálou. Hranaté profily jsou zde pregnantně a čistě provedeny a srovnáme-li je například se slepými kružbami prvního patra jihozápadní věže či s kružbou okna jižního transeptu katedrály v Řezně, je provedení srovnatelné. K tomu viz P. Kroupa, Čechovice, kostel sv. Mikuláše, in: J. Fajt red., *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. Výstava k 700. výročí založení města Plzně. Praha 1995, s. 274–275; Týž, Ke slohovému hodnocení kostela sv. Mikuláše v Čechovicích, *Zprávy památkové péče* 55, č. 7, 1995, s. 258n. Vztahy mezi katedrálou v Řezně a kostely v Nabburku a Čechovicích se zabýval F. Fuchs, St. Nikolaus in Cecovice. Eine Brückenstation zwischen Prag und Sulzbach, in: *Oberpfalz und Böhmen. Begegnungen über Grenzen. Festschrift zum 32. Bayerischen Nordgautag in Furth im Wald (Kallmünz)*. Regensburg 1998, zvláště s. 96–100.

Obr. 24: Kutná Hora, kostel sv. Jakuba. Celkový pohled do trojlodí. Stav 2011.

Hoře. Trojlodí je na západě ukončeno mohutným dvouvěžovým průčelím s portálem hlavního vstupu. Trojlodní síň je zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. Na obvodových stěnách jsou žebra opřena o konzoly, které jsou na přízedních podlůžkách, zatímco na středních nakoso postavených mezilodních pilířích žebra vyrůstají bez přerušení hlavicemi přímo z přípor. Ve sledovaném kontextu se zde budeme zabývat jen těmi částmi stavby, které vznikly v rámci první stavební etapy. Jde zejména o prostorové pojetí stavby, tvarosloví středních pilířů, západní portál a některé další detaily stavby.¹⁸⁰⁾ Trojlodní síňový prostor je zde spjat s poměrně protáhlým presbytářem, což není obvyklé. Tato situace mů-

180) Stavební vývoj kostela přesvědčivě určil J. Beránek, Stavební proměny arciděkanského kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře, Průzkumy památek XVI, č. 2, 2009, s. 3n.

že souviset se změnou koncepce kostela v průběhu její stavby. V souvislosti se síňovým trojlodím bychom očekávali spíše mělká východní zakončení, jak je u těchto typů dispozic obvyklé. Západní dvouvěžové průčelí zde původně plánovaných polygonálních věží je naopak obvyklou součástí tohoto typu staveb. Tvarová morfologie středních pilířů byla součástí již první etapy výstavby, i když pilíře byly dostavovány podle původních profilací nejdříve až v 70. letech 14. století.¹⁸¹⁾ Profilace přípor středních pilířů je složena z plastických válcových přípor, hruškovců, výžlabků, rovných plošek a ústupků. K tvarové výbavě profilací pilířů náleží i dvojice mělkých výžlabků, které nejsou odděleny ústupkem. Arkády i žebra vybíhají z mezilodních pilířů plynule bez přerušení hlavicemi. Pilíře vyrůstají z odstupňovaných patek s hladkými stěnami. Výrazné patky opticky zdůrazňují kosý tvar středních pilířů. Hrany arkád západního podvěží jsou profilovány dvěma výžlabky oddělenými ústupkem. Jde celkem o čtyři arkády, které oddělují boční prostory podvěží od bočních lodí a od středního podvěžního prostoru. Arkády jsou poměrně ostroluké a odpovídají druhé čtvrti 14. století. Určujícími prvky pro vnímání vnitřního prostoru jsou bohatě profilované, nakoso postavené pilíře. Pro tvarosloví středních pilířů, a tím pro optické působení celého trojlodí, včetně podvěžních prostor, nenajdeme v Čechách přímou analogii.

Profilaci pilířů svatojakubského trojlodí je z českých a moravských staveb slohově nejbližší profilace těch přípor v chóru a transeptu bývalého klášterního premonstrátského kostela v Dolních Kounicích, jejichž boky jsou členěny systémem pěti vedle sebe kladených výžlabků, s kutnohorskými pilíři mají zdejší přípory společný i trojúhelný tvar. Klášterní kostel v Dolních Kounicích je významným příkladem reformní architektury evropské úrovně, Markusem Hörschem právem srovnávaný s jižními kaplemi dómu v Mohuči.¹⁸²⁾ Úvahu o porýnských kořenech architektury zdejšího kostela podporuje i dvojitý výžlabek oddělený ústupkem, který člení ostění oken v jeho transeptu a východním závěru. Shodné slohové tendence vykazuje dále členě-

181) Tamtéž, s. 15, 23.

182) M. Hörsch, o. c. v pozn. 64, s. 84.

Obr. 25: Kutná Hora, kostel sv. Jakuba. Západní portál. Stav 2011.

Obr. 26: Kutná Hora, kostel sv. Jakuba. Západní podvěží. Stav 2011.

ní arkádových oblouků ambitu kláštera, složené z výžlabků a ústupku,¹⁸³⁾ členění ostění v západní stěně kaple při východním rameni ambitu (obě jeho stavební etapy), absence hlavic u přípor středního pilíře v sakristii apod.¹⁸⁴⁾

Ústupky a výžlabky člení část stěn kostela cisterciáček ve Starém Brně založeném královnou Rejčkou roku 1323, který představuje další významnou reformní stavbu na moravské půdě.¹⁸⁵⁾ Obhájit moravské kořeny hutě působící v Dolních Kounicích¹⁸⁶⁾ a vyložit slohovou pokročilost člán-

ků v Dolních Kounicích jako výsledek autochtonního vývoje této kamenické hutě se nám zdá téměř nemožné, spíše jde o import z Porýní či severní Falce. Porýnští kameníci mohli být na Moravu pozváni biskupem Janem II. Volkem, nelegitimním synem Václava II, který byl proboštem vyšehradské kapituly a českým kancléřem, tudíž vysoce postavenou a zcestovalou osobou (v roce 1333 byl např. v Měranu).¹⁸⁷⁾ Ze slohového hlediska je kostel a klášter v Dolních Kounicích na samé špičce reformní architektury, jde o stavbu evropského významu.

Vraťme se k trojlodí kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře. V českém prostředí představuje toto trojlodí mimořádný prostor,¹⁸⁸⁾ který má své obdoby zejména v oblastech střední-

183) K ambitu tamtéž, s. 85.

184) J. Sedláček, *Einige Beispiele des „frügotischen“ Historismus in der mährischen Architektur des 15. Jahrhunderts*, in: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, F 16. Brno 1972, s. 22–23 a opakovaně *Týž*, *Die Architektur in Mähren in der Zeit der Luxemburger*, in: A. Legner ed., *Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400: Europäische Kunst unter den Luxemburgern*. Köln 1980, s. 123n., nepřesvědčivě přisoudil mimo jiné klenbu chóru, příčné lodi a sakristie klášterního kostela v Dolních Kounicích rakousky orientované huti provádějící ne dobře zdůvodněnou přestavbu zdejšího kostela kolem roku 1400. U Sedláčkem uvedených staveb jsou sice ostruhovitě podsekuté konzoly, avšak tyto konzoly jsou součástí tektonicky pojatých přípor. Mezi mimořádně pokročilou slohovou situací kostela v Dolních Kounicích a rakouskými stavbami je zásadní rozdíl: tvarově vyspělé atektonické členění přípor v Dolních Kounicích pomocí soustavy výžlabků u rakouských staveb není. Do 40. a 50. let 14. století datují vznik klenby kostela a zahájení stavby ambitu *D. Foltýn a kol.*, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 283.

185) B. Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska 1. sv. A/I*. Praha 1994, s. 184–185; K. Benešová, *Královna Eliška Rejčka a klášter cisterciáček Aula Sanctae Mariae*, in: K. Benešová ed., o. c. v pozn. 75, s. 491 a 495–496.

186) V. Novotný – J. Sedláček, *Památkový a umělekohistorický přínos ob-*

novy interiéru kapitulního chrámu sv. Mořice v Kroměříži, *Památky a příroda* 6, 1981, s. 534, předpokládá, že kameníci pracující na stavbě kostela sv. Mořice v Kroměříži po smrti olomouckého biskupa Jana II. Volka, v roce 1351 přešli na stavbu kláštera v Dolních Kounicích a poukazují na skutečnost, že přípory v Dolních Kounicích jsou slohově pokročilejší, neboť u kroměřížských přípor je součástí jejich profilace ještě plastický obloun. K tomu viz L. Konečný – P. Borský – J. Hořínek, *K nejstarším stavebním dějinám kláštera Rosa Coeli v Dolních Kounicích*, in: *Jižní Morava* 30, sv. 33, 1994, s. 272.

187) J. Mezník, *Lucemburská Morava 1310–1424*. Praha 1999, s. 33, 537.

188) Mencl charakterizoval kutnohorské svatojakubské trojlodí jako poklasicky expresivní a nenalézal v něm „prostorový ideál českého slohu“. V. Mencl, *Česká*, o. c. v pozn. 3, s. 76–77 a 85. Líbal popsal řešení síně jako prostorové, boční stěny jako nepatrně členité. D. Líbal, o. c. v pozn. 9, s. 162. Kotrba vnímal v prostoru trojlodí mimo jiné potlačení tektoniky. V. Kotrba, *Katalog architektury*, in: J. Pešina, *České umění gotické 1350–1420*. Praha 1970, s. 10; E. Bachmann, o. c. v pozn. 3, s. 90 poukázal u kutnohorského svatojakubského trojlodí na možnost inspira-

Obr. 27: Mühlhausen (Německo), kostel sv. Blasia a P. Marie, Jižní portál. Stav 2010.

ho Porýní a severní Falce. Na prvním místě je třeba jmenovat trojlodní prostor kostela St. Maria zur Wiese v Soestu, se kterým má kutnohorské trojlodí společné především utváření středních pilířů. Pilíře vyrůstají z hladkých patek (v Soestu neodstupněných), profilace pilířů v Soestu je tvořena rov-

ce rakouskými halovými kostely. České kořeny zde vyloučil.

189) Bylo stavěno až po roce 1421. M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 357. Podoba západního průčelí podle původního záměru mi není známa.

190) J. Beránek, o. c. v pozn. 180, s. 17.

191) Poukaz na tvarovou příbuznost segmentových záklenků západního portálu a záklenků sedilů v presbytáři kostela je oprávněný, je otázkou, do jaké míry je jí možno vysvětlit neobvyklé řešení záklenků u portálu. Tamtéž, s. 16. Počátek stavby vídeňského minoritského klášterního kostela je kladen krátce před nebo k roku 1339 (R. K. Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich*. Wien 1935, s. 239 nebo G. Dürigl, *Mittelalterliche Architektur in Wien*, in: *Wien im Mittelalter. Sonderausstellung*. Wien 1976, s. 112) či k roku 1330 (R. Wagner-Rieger, *Mittelalterliche Architektur in Österreich*. St. Pölten – Wien 1988, s. 131), avšak konstrukce vnitřního prostoru až do doby po roce 1353 (M. Schwarz, *Die Entwicklung der Baukunst zwischen 1250 und 1300* (včetně katalogu), in: G. Brucher ed., *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich*. Band 2, Gotik. München, London, New-York, Wien, 2000, s. 217). Stavba interiéru vídeňského minoritského trojlodí tedy není časově vzdálena od vzniku kutnohorského trojlodí kostela sv. Jakuba. Obě stavby spojuje tvarová podobnost jejich západních portálů i vztah ke kostelu v Soestu. Celý prostor vídeňské stavby je oproštěn od konzol, hruškovcová klenební žebra a mezilodní arkády vyběhají bez přerušení z nosných přípor, které jsou v hlavní a jižní boční lodi válcové nebo polygonální, v severní boční lodi jsou složeny z jednotlivých

něž nárožními hruškovci, dále výžlabky a výraznými sestavami rovných plošek, na pilířích nejsou konzoly a co je velmi podstatné, pilíře v Soestu jsou rovněž postaveny nakoso ve směru mezilodních arkád. Slohové pojetí středových pilířů včetně jejich prostorového působení má ke kutnohorskému kostelu velmi blízko. V chóru kostela v Soestu jsou umístěny sochy na konzolách s velmi bohatými baldachýny. V Soestu je dvouvěžové západní průčelí s vrchními polygonálními věžemi,¹⁸⁹⁾ které bylo plánováno i v Kutné Hoře.¹⁹⁰⁾ Patky pilířů v Soestu jsou nižší, na stěnách jsou nakoso postavené přípory. Kostel v Soestu je slohově homogennější, ale i přes rozdíly jde o mne známou nejbližší dobu pro kutnohorské trojlodí, pomineme-li přípory v premonstrátském kostele v Dolních Kounicích, které představují analogii jen jediného prvku, byť značného významu.

Další tvarovou a prostorovou analogií je trojlodí minoritského klášterního kostela ve Vídni, u kterého existují i kompoziční období pro západní portál kutnohorského svatojakubského kostela. Tento portál se vyvinul do kutnohorské podoby zřejmě

z motivu okenní kružby, kdy lomené záklenky obou spodních částí byly nahrazeny záklenky segmentovými.¹⁹¹⁾ Přechodnou fází představuje (kromě uvedeného příkladu vídeňského) starší jižní portál kostela sv. Blasius v Mühlhausenu.¹⁹²⁾ Pro motiv dvou výžlabků propojených ústupkem

profilovaných prutů. Lancetová okna východního závěru severní boční lodi a nástavce na opěrných pilířích jsou ozvukem poklasické a cisterciácké architektury, poklasické je i rozdělení každého ze tří západních portálů na dvě lancetové provedené vnitřní části. Donin nepochybuje o tom, že architektura minoritského kostela je třeba odvodit od chóru svatoštěpánského dómu. R. K. Donin, o. c. v pozn. 191, s. 240. Dle našeho soudu je možno s velkou opatrností uvažovat o období mezi architekturou vnitřních obvodových stěn svatoštěpánského chóru a minoritským trojlodím. Společná oběma stavbám je absence hlavic apod. Časově by následnost stavby minoritského trojlodí za svatoštěpánským chórem byla možná. Exteriér obou staveb vykazuje již výrazné rozdíly. U minoritů scházejí nakoso postavené nástavce na opěrných pilířích (jsou nahrazeny o mnoho menšími kubickými nástavci), není zde horizontální balustráda ukončující fasádu apod.

192) Chór kostela sv. Blasius v durýnském Mühlhausenu musel být zaklenut v roce 1287 a v roce 1300 došlo od východu směrem na západ k zaklenutí trojlodí. M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 125 a 339. K datování průběhu stavby viz též F. Möbius – H. Möbius, *Sakrale Baukunst*. Berlin 1963, s. 202. Tvarosloví klenebního systému v transeptu a trojlodí je výrazněji ovlivněno reformní architekturou. Řešení střešního pláště trojlodí s vyběhajícími příčnými střechami zakončenými na fasádách vimperky dokládá vliv hesensko-vestfálských halových kostelů. E. Badstübner – W. Hanke, *Die Blasiuskirche zu Mühlhausen*. Berlin 1984, s. 20. Jižní boční portál je lomený, s dvojitým

Obr. 28: Dolní Kounice (okres Brno-venkov), klášter Rosa Coeli. Přípora na severní stěně chóru. Stav 2012.

v podvěží kutnohorské stavby je možno najít obdobu v mohutném západním podvěží kostela v Reutlingen, na os-
těních nik severní části východního závěru domu v Řezně,
na středních pilířích transeptu klášterního kostela ve Zla-
tě Koruně apod. Nejsme si jisti, zdali pro vykonzolování čás-
ti zdiva na západní fasádě severní věže kutnohorského kos-
tela byly jen důvody výtvarné, nebo šlo-li o technickou nut-
nost vyvolanou stísněným přilehlým prostorem. Přesto je

vstupem, nad ním je vložený nakoso postavený čtverec s kružbami. Por-
tál je pozoruhodným předstupněm západního portálu kostela sv. Ja-
kuba v Kutné Hoře a dokládá tak migraci tvaroslovných prvků v rámci
střední Evropy. Tendence započaté v kostele sv. Blasie pokračují
v Mühlhausenu ve zdejším mariánském kostele, jak se domnívá M. C.
Schurr, *Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 300*. K následovníkům mühlau-
senského kostela sv. Blasie řadí i kostel Liebfrauenkirche v Arnstadtu.
Dokládají to vimperky ukončující fasády východního závěru kostela
sv. Blasie, dokončeného před rokem 1328, resp. 1327. *G. Dehio, o. v pozn. 34, s. 845*. Vimperky jsou (na rozdíl od hmotných vimper-
ků se slepou panelací kostela sv. Blasie) kružbové, velmi vzdušné
a působící lehkým dojmem. Další pokračování ve vývoji představují
stupňovité štíty na obou bočních průčelích tohoto pětিলodního kos-
tela směřující do oblasti pozdní gotiky. Pětिलodní mühlhausenský ma-
riánského kostela bylo dokončeno v letech 1400–1420. *Tamtéž, s. 845*.

193) Samostatný exkurs vyžaduje srovnání nakoso postavených pilířů
s prvkem trojbokých opěrů. *B. Baumüller, Der Chor des Veitsdomes
in Prag. Die Königskirche Kaiser Karls IV. Berlin 1994, s. 54*, srovná-
vá dvouboké přípory ve svatováclavské kapli pražské katedrály s nakoso
postavenými fiálami vnějšího pláště katedrály. Ke komparaci obou prvků
je nutno přistupovat velmi opatrně. Dvouboké opěrky se objevu-
jí v českých zemích poprvé patrně na chórovém závěru katedrály
v Sedlci (*J. Kuthan, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 532*) a následně na ně-
kolika cisterciáckých stavbách (Pohled, studnice ve Žďaru nad Sázavou.
Týž, Počátky, o. c. v pozn. 9, s. 177). Prvek se v různých podobách
stal součástí norimberské architektury (Frauenkirche, kostel sv. Se-
balda i kostel sv. Lorenze v Norimberku) ale je na švábských i dalších
stavbách (Reutlingen). *Tamtéž, s. 205 pozn. 39*, uvádí mariánský kos-
tel v Esslingen, apod. Východiskem v těchto případech je pravděpo-
dobně západní průčelí katedrály ve Štrasburku a ne horní střešní ati-
ka katedrály v Kolíně nad Rýnem z doby před rokem 1322, jak uvádí
B. Baumüller, o. c. v pozn. 193, s. 54. V Kolíně nad Rýnem je podstřešní
římso vždy v místě pod fiálou dvojboce zalomena (předstupaň řešení

nutno upozornit na obdobná variantní řešení užitá u vý-
chodních partií katedrály v Řezně.

Existují i slohové vazby kutnohorského kostela k popsá-
ným částem pražské svatovítské katedrály. S její sakristií
má kutnohorský kostel obdobné nakoso postavené patky pi-
lírů, absenci hlavic, podložka na východní stěně svatovítské
sakristie s lemuujícím oblounem není tvarově vzdálená pod-
ložkám s válcovými pruty pod příporami na stěně presby-
táře kostela sv. Jakuba a podložce na severní stěně kut-
nohorského trojlodí (svatovítská podložka je jemnější). Exis-
tují i významné odlišnosti mezi oběma stavbami. Profily pří-
por jsou ve svatovítské sakristii plastické, v Kutné Hoře je
u profilace pilířů jasný akcent na výžlabky. Obdobné vaz-
by jsou mezi kutnohorským kostelem a svatováclavskou
kaplí v pražské katedrále. Přes odlišnosti pražské a kutno-
horské stavby nelze slohové vazby mezi oběma stavbami pře-
hlédnout.¹⁹³⁾ Tvarové obdoby se týkají zvláště první etapy vý-
stavby kutnohorského kostela, z ní zejména částí presby-
táře a východních výběhů profilovaných mezilodních ar-
kád.¹⁹⁴⁾ Časově jde o etapu, která předcházela výstavbě
svatovítské sakristie a svatováclavské kaple.¹⁹⁵⁾ Nelze zcela
vyloučit možnost bližšího vztahu mezi uvedenými částmi
obou staveb, tj. v případě pražské katedrály s mezieta-
pou výstavby svatovítské katedrály po smrti Matyáše z Arrasu
v roce 1352.¹⁹⁶⁾ Kořeny společných prvků mohou spočívat
v obecně tradovaných znalostech proudu reformní archi-
tektury, ale mohou být i součástí individuálních znaků
příznačných pro vymezený okruh staveb. U významných
sedleckých cisterciáků lze předpokládat jejich přímé kon-
taky na německé, zejména cisterciácké prostředí (Salem)
a stavby navazující (Niederhaslach), i ke karlovskému dvor-
skému okruhu.¹⁹⁷⁾ Vlastní kutnohorské svatojakubské troj-
lodí je časově velmi pozdní stavbou a je zřejmě právem da-
továno nejdříve do 70. let 14. století. Mohlo by se zdát, že

římso v interiéru chóru kostela sv. Kříže ve švábském Gmündu), vždy
ve stejném místě pod římso je zdivo vytvarováno do krátkého dvoj-
bokého opěrného pilíře a zároveň jsou čela spodních částí opěrných pi-
lírů chóru dvouboká. Paralelně a zřejmě zcela nezávisle na vnějších
opěrných pilířích se vyvíjí motiv nakoso postavených interiérových pi-
lírů, které až na případ kostela v Soestu nejsou doprovázeny tímto ty-
pem opěrných pilířů na vnějším plášti staveb (Niederhaslach, Salem,
kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře). Oba prvky jsou sice součástí proudu
reformní architektury a dokonce jsou do jisté míry spojeny s prostředím
cisterciáckého řádu, avšak jejich role je odlišná. Nakoso postavené pi-
lře jsou spojeny se složitým vývojem tvarosloví pilířů a tím s vývojem
vnitřních prostor staveb, dvouboké opěrky jsou součástí vnější ar-
chitektury kostelů.

194) *J. Beránek, o. c. v pozn. 180, s. 15*.

195) První etapa proběhla mezi lety 1324 až 1357. *Tamtéž, s. 15*.

196) K otázce mistra přechodného období zejména *J. Vítovský, Několik po-
známek k problematice Karlštejna. Zprávy památkové péče 52, č. 11,
1992, s. 1; Týž, Svatováclavská kaple v pražské katedrále – Matyáš
z Arrasu nebo Petr Parléř?, in: Památky a příroda 15, č. 6, 1990,
s. 339n; M. Hörsch, o. c. v pozn. 64, s. 68n*.

197) Je-li první etapa svatojakubského trojlodí spjata s hutí stavějící stav-
by cisterciáckého kláštera v Sedlci, pak je možno objasnit slohové vaz-
by mezi svatojakubským trojlodím na straně jedné a Salemem (a Ni-
ederhaslachem) na straně druhé. Architekt svatojakubského kostela
mohl být obeznámán s architekturou cisterciáckého klášterního kos-
tela v Salemu (a příbuzného kostela v Niederhaslachu), neboť šlo
o společné rákové prostředí, ve kterém přenos architektonických myš-
lenek lze logicky předpokládat. Meziarkádové pilíře jsou v Salemu
a Niederhaslachu nakoso postavené a zcela hladké, architekt pilířů u sv.
Jakuba povrch pilířů zvlnil systémem plošek, výžlabků, oblounů
i hruškovců a zároveň zcela opustil poslední zbytky tektoniky. Členě-
ní kutnohorských pilířů je více zvládnutou plochou, než reziduem tek-
tonicky členěných přípor.

Obr. 29: Praha, katedrála sv. Víta. Pohled do sakristie (fotobírka NPÚ, GnŘ, V. Fyman, 1958).

pozdní časové vročení této stavby ji diskvalifikuje z okruhu exklusivních staveb, hrajících významnou roli při utváření tehdejší reformní architektury. Avšak není tomu tak, neboť profilace arkád středových pilířů byla určena již v době první stavební etapy výstavby kostela. Nevíme sice, jak bylo v dalších svých částech trojlodí tvarově původně plánováno, ale profilace arkád mnohé naznačuje a determinuje. Otázka po příčinách rozdílů v morfologii presbytáře a trojlodí stavby je legitimní, nicméně je nutno ji posuzovat opatrně.¹⁹⁸ Připomeňme, že podlážka je sice významnou součástí české architektury první poloviny 14. století, ale zároveň i štrasburské architektury tohoto období (viz výše).¹⁹⁹ V každém případě je kutnohorské trojlodí vývojově důležitou stavbou evropského významu.²⁰⁰

198) K tomu J. Beránek, o. c. v pozn. 180, s. 31. Je otázkou, zdali zásadní slohový rozdíl mezi presbytářem a trojlodím existuje. Dle našeho soudu je diskrepance spíše v tom, že k longitudinálnímu presbytáři byl přičleněn síňový prostor. Jak již výše naznačeno, k síňovému trojlodí náleží mělký východní závěr složený ze tří částí, pro každou loď zvlášť komponovanou. Záměr postavit trojlodí existoval zřejmě od počátku stavby, včetně původního tvarového řešení mezilodních arkád. Přesto je nutno připustit, že rozdíl ve slohovém charakteru mezi presbytářem a trojlodním existuje. Jde-li však o rozdíl v kvalitě architektonického projevu, je téma k další diskusi.

199) Bude třeba podrobně analyzovat tvarosloví podlažek v celém okruhu staveb, které by latentně mohly spolu souviset. Jde zejména o pražskou svatovítskou sakristii, presbytář a obvodové stěny kutnohorského svatojanského trojlodí a karner v Sedlci. Tyto stavby by mohly spolu souviset úžeji, než se dnes zdá. Nejde jen o tvarosloví jejich vnitřních stěn, ale např. i o zničenou klenbu lodi sedlečského karneru, která mohla typově s pražskými stavbami souviset. Jak právem uvedl J. Muk, mohlo jít o síťovou žebrovou klenbu bez střední podpory. Viz J. Muk, o. c. v pozn. 147, s. 89.

200) Jen na okraj zmíníme západní portál kutnohorské stavby. Pro jeho cel-

PRAŽSKÁ KATEDRÁLA

Architektura pražské svatovítské hutě v období po smrti Matyáše z Arassu má některé shodné prvky s typem architektury, jejíž vývoj zde sledujeme. Jde o sakristii, o Svatováclavskou kapli a o části arkádových oblouků mezi ochozem a chórem v úrovni sakristie. V případě svatovítské sakristie jde zejména o nakoso postavený sokl středního pilíře a přízedních přípor nesoucích oba oblouky střední dělicí arkády, dále o absenci hlavic u středních meziklenebních arkád a přízedních přípor nesoucích klenbu stoupajících bez přerušení k vrcholu a o podložku pod konzolou na východní stěně sakristie. U svatováclavské kaple se jedná opět o nakoso postavené svazky přízedních svazkových pilířů včetně soklů, absenci hlavic v náběžích klenebních žeber, o profilaci okenních ostění a o trojúhelné opěrné pilíře západní stěny kaple v prostoru jižního ramene transeptu. Bez hlavic je severní arkáda oddělující ochoz od chóru na úrovni zá-

padního pole sakristie a západní výběh sousední východní arkády, na jižní straně chóru je bez hlavic západní výběh arkády na úrovni západního pole sakristie a odpovídající výběh arkády oddělující kapli sv. Kříže od ochozu včetně přilehlých výběhů klenby a přízední arkády kaple.²⁰¹ Všechny popsané architektonické projevy tvoří podstatu významných staveb reformní architektury sledovaného období (Salem, Niederhaslach, Soest apod.) a nejsou součástí starší arrasovské architektury ani pozdější architektury parléřovské uplatněné v pražské katedrále. Výklad inspiračních zdrojů této architektury je různý. Pro možnost, že kaple sv. Kateřiny ve Štrasburském dómu mohla být inspirací pro svatovítskou sakristii,²⁰² může svědčit mimo jiné použití podlož-

kovou kompozici, zejména pro segmentové zakončení spodních záklenků a pro mimořádně složitou a jemnou profilaci velmi složité kružby v tympanonu portálu jen obtížně nalezneme evropské analogie. Všechny uvedené příklady jsou jednodušší a méně invenční. Kutnohorský západní portál je jedinečný a není zřejmě odnikud přímo odvoditelný. Svědčí o mimořádně vysoké invenční schopnosti zde působící hutě a potvrzuje tak naznačené kvality svatojanského trojlodního prostoru.

201) Provedení výběhu bez hlavic má v tomto ohledu slohovou paralelu v architektuře sakristie, kde hlavice u přípor rovněž nejsou. Popsané části arkád bez hlavic a sakristie spolu slohově a zřejmě i stavebně mohou souviset, jak naznačují i změny profilací patek pilířů této arkády, dokumentující hledání optimálního tvaru. K patkám viz K. Benešová, Das Frühwerk Peter Parlers am Prager Veitsdom, Umění 47, 1999, s. 351n. Připomeňme, že hlavice důsledně odpadají u chóru kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem.

202) R. Recht, Évolution générale et développements Régionaux en Histoire de l'art. Actes du XXIIe Congrès international d'histoire de l'art, Budapest 1969. Tome I. Budapest 1972, s. 525, upozorňuje na možnost, že Petr Parléř jakožto předpokládaný autor pražské svatováclavské kaple mohl znát kapli sv. Kateřiny ve Štrasburku (zde starší literatura k to-

ky v této kapli, která se u štrasburské sakrální architektury této doby vyskytuje hojně (k tomu na jiném místě) i užití dvoubokých opěrných pilířů na jejím vnějším plášti, tedy prvku, který byl součástí pražské arrasovské architektury, parlérovske středoevropské architektury a architektury okruhu staveb ovlivněných katedrálou ve Štrasburku. Vnější plášť štrasburské kaple sv. Kateřiny je členěn tradičním typem hranolového opěrného pilíře, který je v místě meziklenebního pasu kombinován s opěrným pilířem dvoubokým s tím, že nakoso postavené jsou rovněž fiály na vrcholech opěrných pilířů.²⁰³⁾ Dvouboké opěrné pilíře se staly na západním průčelí štrasburské katedrály strukturální součástí podstaty vlastní stavby a jejího půdorysu. Člení boky předsíní všech tří portálů západního průčelí a bylo tedy s nimi počítáno již při založení stavby. Jako strukturálního prvku je dvoubokého motivu užito i na korpusu schodiště při severním boku severní věže západního průčelí zdejší katedrály. Odtud se zřejmě dostal do architektury vrchního parta západní věže Münsteru ve Freiburgu im Breisgau nebo na přízemí západního průčelí kostela v Rufachu, či na studniční stavení katedrály v Magdeburku.²⁰⁴⁾ Do té doby byl prvek nakoso postaveného architektonického článku užíván jen jako motiv doplňující tradiční katedrální schéma, jako je tomu např. na střešní atice lodi katedrály v Remeši, na opěracích opěrného systému hlavní lodi či transeptu katedrály v Troyes apod. Jeho užití jako náznaku strukturálního prvku zaznamenáme pod visutými opěrnými pilíři v obvodovém zdivu východních závěrových kaplí katedrály Notre-Dame v Paříži. Matyáš z Arrasu prostřídá u ochozových kaplí pražské svatovítské katedrály (jako je tomu také u kaple sv. Kateřiny ve Štrasburku) tradiční opěrný pilíř s typem dvoubokým a stejně jako ve Štrasburku akcentoval typ dvoubokého opěrného pilíře tím, že ho strukturálním a ne jen dekorativním způsobem užil na důležitém místě, v případě pražské katedrály ve spodní části opěrného pilíře vysokého chóru. Matyáš z Arrasu šel v redukci dále tím, že vynechal ve Štrasburku užité vimperky, čelní strany středních částí opěrných pilířů navrhl jako dvouboké a jejich horní části jako kónické. Štrasburk zde mohl působit – jako konečné u mnoha dalších evropských staveb této doby – jako významný inspirační zdroj. Arrasovské prorůstání kónických vimperků římsou je na dvoubokých opěracích východního závěru mariánské kaple v kostele v Niederhaslachu z roku 1344, která náleží k okruhu štrasburských staveb. Zde jsou také slepé panelace na bocích opěráků (Praha), resp. fiál (Niederhaslach). Motiv se objevuje i na severním průčelí kaple sv. Petra a Pavla z let 1340–1350 při severním ramenu transeptu Münsteru ve Freiburgu im Breisgau.²⁰⁵⁾ Heliotovo srovnání sklopených

Obr. 30: Praha, katedrála sv. Víta. Pohled do Svatováclavské kaple (fotobírka NPÚ, GnR, J. Tuháček, 1939).

muto tématu). Týž, *Elsass*, in: A. Legner ed., *Die Parler und der Schöne Still 1350–1400*. Bd. I. Köln 1978, s. 278.

203) Na dvouboký opěrný pilíř u kaple sv. Kateřiny ve Štrasburku upozornil R. Recht, *Évolution*, o. c. v pozn. 202, s. 524 a obecněji s. 525.

204) M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 225, 241.

205) K tomu viz R. Becsmann, *Architecture, sculpture et verrière de la chapelle Sainte-Catherine de la Cathédrale de Strasbourg*, in: *Bulletin de la Cathédrale de Strasbourg XXV. Bulletin du Centenaire*. Strasbourg 2002, s. 119. Ke vztahu štrasburské katedrály a Matyáše z Arrasu M. C. Schurr, *Die Baukunst*, o. c. v pozn. 3, s. 55–56, kde starší literatura k tomuto tématu. Nelze vyloučit možnost, že kaple sv. Kateřiny mohla být dokončena již v roce 1344, tedy ještě dříve než v roce 1347, jak předpokládá R. Recht, *Elsass*, o. c. v pozn. 202, s. 278, a tedy v době, kdy Matyáš z Arrasu započal s výstavbou ochozových kaplí svatovítské katedrály.

říms na arrasovských opěrných pilířích východního závěru pražské katedrály s obdobným prvkem na katedrálách v Narbonne, Toulouse a Rodez není přesvědčivé.²⁰⁶⁾ Tento typ sklopené římsy je naopak mimo jiné i na opěrných pilířích kaple sv. Kateřiny u štrasburské katedrály a podporuje tak naznačené možné vzájemné vazby mezi Matyášem z Arrasu a Štrasburkem. Otázka zdrojů architektury Matyáše z Arrasu není prozatím vyřešena. Tři základní okruhy francouzských Matyášových podnětů (severní Francie, dílo Jeana de Champs a okruh papežských staveb v Avignonu) formulované Heliotem²⁰⁷⁾ bude nutno kriticky prověřit a zároveň podrobně zvážit možnost, že Matyáš (stejně jako Petr Parléř) mohl znát okruh štrasburských staveb. Významnou roli v tom mohla sehrát návštěva Karla IV. v prosinci 1347 ve Štrasburku, během které, jak právem připomíná Rüdiger Becsmann, se Karel IV. pravděpodobně seznámil se zdejší architekturou.²⁰⁸⁾ Kromě uvedených příkladů uveďme Münster ve Freiburgu im Breisgau, kde se dvouboké opěráky staly téměř integrální součástí několika významných částí stavby. Kromě zmíněných vrchních pater západní věže se staly součástí strukturálního členění ob-

206) P. Heliot, *Mathias d'Arras, la cathédrale de Prague et l'évolution stylistique du gothique rayonnant de France*, in: *Bulletin de la Commission départementale des Monuments Historiques du Pas-de-Calais* 9, 1975, s. 409.

207) Tamtéž, s. 410–411 a P. Heliot – V. Mencl, *Mathieu d'Arras et les sources méridionales et nordiques de son oeuvre a la cathédrale de Prague*, *Cahiers de Fanjeux* 9, 1974, s. 116–120.

208) R. Becsmann, o. c. v pozn. 205, s. 119.

Obr. 31: Praha, katedrála sv. Víta. Východní závěr s opěrnými pilíři. Stav 2012.

vodové stěny chóru, dále člení fasádu sakristie při jižní straně chóru, kde opěráky vrcholí dvoubokými fiálami, jejichž boky jsou jako u arrasovských pražských závěrových kaplí členěny slepými panelacemi a jsou i na fasádě kaple sv. Petra a Pavla při severní straně stavby.²⁰⁹⁾ Thomas Flumm právem uvažuje o bližším spojení mezi západní vě-

ží a chórem v Münsteru ve Freiburgu. Jím navržená kontinuita zdejší hutě by logicky vysvětlila užití dvoubokých opěráků u chóru stavěného od roku 1354 a navazujícího tak na stavbu západní věže, jejíž dokončení je možno datovat do rozmezí let 1320 až 1340. Výskyt dvoubokých opěrných pilířů v takovém rozsahu u Münsteru ve Freiburgu má dva důsledky pro pražskou katedrálu. Především nepřímo potvrzuje hypotézu o možných štrasburských kořenech arrasovské architektury, neboť architektura Münsteru ve Freiburgu je odvozována z hutě západního průčelí katedrály ve Štrasburku (k tomu viz výše) a dále naznačuje, že v padesátých letech 14. století byly ve Freiburgu řešeny podobné problémy spojené s přechodem jedné hutě na druhou jako v Praze. Arrasovský motiv dvoubokých opěrných pilířů s kónickou horní částí pronikající podstrešní římsou pravděpodobně použil následně Petr Parléř na vnějším plášti kaple Všechny svatých na Pražském hradě.²¹⁰⁾ O vlivu domácí české tradice na umění Petra Parléře uvažoval V. Mencl.²¹¹⁾ Přesto kombinace uvedených prvků, jako je absence hlavic, nakoso postavené patky a přípory, plynule probíhající profílance přípor,²¹²⁾ představuje rysy vycházející z reformní architektury této doby. Otázka autorství mistra či hutě, která tuto etapu prováděla,²¹³⁾ není vyřešena, nic-

méně vazby jejího architektonického projevu na stavby jako je Niederhaslach, Salem apod., u kterých se uvedené prvky vyskytují, se nám zdají dosti výrazné,²¹⁴⁾ a to s vědomím všech odlišností, jako jsou např. hruškovcové profíly přípor ve svatovítské sakristii a ve svatováclavské kapli, které je naopak spojují s pražskou tvorbou jak Matyáše z Arrasu,²¹⁵⁾ tak

209) T. Flum, Zur Baugeschichte des Freiburger Münstersturms, *Umění* 49, 2001, s. 256n.

210) D. Menclová, o. c. v pozn. 162, s. 131–132.

211) V. Mencl, Trojí sloh Petra Parléře, *Umění* 1949, s. 261.

212) Některé z nich se staly základem pro architekturu katedrálního chóru v Kolíně nad Labem.

213) K tomu nověji zvláště J. Vítovský, Několik poznámek, o. c. v pozn. 196, s. 1, k autorství svatováclavské kaple Týž, Svatováclavská, o. c. v pozn. 196, s. 339n. K analýze tohoto přechodného období K. Benešová, o. c. v pozn. 201, s. 351n; Týž, *Architektura*, in: A. Merhautová ed., *Katedrála sv. Víta v Praze*, Praha 1994, s. 25n; Týž, Recenze: Barbara Müller, der Chor des Veitsdomes in Prag, *Umění* 42, č. 4–5, 1994, s. 407–413; M. C. Schurr, *Die Baukunst*, o. c. v pozn. 3, s. 53n; M. Hörsch, o. c. v pozn. 64, s. 68n.

214) Není cílem tohoto článku vyrovnávat se s otázkou, kdo je autorem konceptu sakristie a svatovítské kaple. Při posuzování účasti obou architektů zde může hrát roli i obecně respektovaná a právně často smluvně upravená povinnost nastupujícího architekta respektovat slohový projev svého předchůdce apod.

215) Pro pochopení významu pražské architektury Matyáše z Arrasu je užitečné kriticky reagovat na některé závěry P. Heliota, který se otázkou možných kořenů jeho architektury doposud jako jediný zabýval. Kromě výše zmíněných poznámek je nutno reagovat na Heliotovo upozornění, že dvouboký opěrný pilíř se v jižní Francii před 15. stoletím nevyskytuje a navíc naopak připomenout, že slepá panelace pokrývá boky dvoubokých opěrných pilířů západního průčelí kostela Saint-Jean-des-Vignes v Soissonu. K tomu viz P. Heliot – V. Mencl, o. c. v pozn. 207, s. 115 a P. Heliot, o. c. v pozn. 206, s. 409. K Heliotovu poukazu

Petra Parlěře. Jsou-li podobnosti s uvedenými reformními stavbami obecným znakem této doby, nebo je-li možno z nich vyvodit další případné konkrétní závěry o uměleckém původu autora uvedených částí pražské katedrály, zůstává otevřené.²¹⁶⁾ O možném vztahu k huti stavějící kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře jsme se zmínili výše.

K NĚKTERÝM EVROPSKÝM STAVBÁM REFORMNÍ ARCHITEKTURY

Na tomto místě se zmíníme podrobněji o některých evropských stavbách, které jsou důležité pro českou reformní architekturu této doby. Mezi nejvýznamnější stavby z tohoto hlediska náleží katedrála ve **Štrasburku**, která vznikala v několika postupných etapách. Přímé i nepřímé impulsy štrasburská katedrála českému prostředí dodávala v celém období druhé poloviny 13. století a první poloviny 14. století. Stavba jejího trojlodí byla započata krátce před rokem 1240 a skončila nejpozději 1275. Arkády triforia a okenní kružby zdejší katedrály jsou vytvořeny rovnými hranatými profily, které zejména v případě triforia představují významnou slohovou inovaci.²¹⁷⁾ Arkády triforia jsou zasazeny do rámce vytvořeného ještě válcovými profily a hranaté profily okenních kružeb v bočních lodích jsou rámovány rastrem složeným z rovněž ještě válcových profilů.

Ve štrasburském kostele **Jung St. Peter** jde především o jižní dvoulodí z doby kolem roku 1325²¹⁸⁾ s hladkými středními sloupy, z kterých bez přerušení konzolami vyběhají klenební žebra, opřená na stěnách o plasticky vyvinuté konzoly s figurální výzdobou. V prostoru lodi i transeptu kostela jsou podložky a v souladu s touto slohovou polohou je i volné zabíhání mezilodních arkád do nosných pilířů. V dalším štrasburském kostele **sv. Tomáše** vzniklo kolem roku 1330 jižní dvoulodí a severní boční kaple. U jižního síňového dvoulodí jsou pod meziklenebními arkádami náznaky podložek, podložky jsou i u arkád oddělujících boční kaple od severní boční lodi.²¹⁹⁾ Na severní fasádě kostela jsou vzácně se vyskytující mimořádně ploché opěrné pilíře, které jsou typické pro vnější plášť sedleckého klášterního kostela.

na podobnost půdorysu nezvyklých bočních polygonálních kaplí jiho-francouzských katedrál s bočními pražskými arrasovskými kaplemi (P. Heliot – V. Mencl, o. c. v pozn. 207, s. 108; P. Heliot, o. c. v pozn. 206, s. 404) třeba uvést, že polygonální boční kaple jsou i na severním boku katedrály v Troyes. Akcent na jiho-francouzské kořeny arrasovské architektury je dle našeho soudu obtížně prokazatelný.

216) Nověji na arrasovské rysy svatováclavské kaple upozornil M. C. Schurr, *Warum kam Peter Parler nach Prag?*, in: M. Studničková ed., *Čechy jsou plné kostelů*. Praha 2010, s. 412–413.

217) K datování stavby M. C. Schurr, *Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 88, 359–360*. K hranatým profilům např. Týž, *The West Facade of Strassbourg Cathedral and its Impact on Gothic Architecture in Central Europe*, in: A. Gajewski – Z. Opačić edd., *The Year 1300 and The Creation of a New European Architecture*. Architectura Medii Aevi I. Brepolis 2007, s. 79. Hranatými profily, které se následně staly základním tvárným principem katedrál v Řezně, je vytvořena kružba okna západního pole chóru jinak konzervativní katedrály v Kolíně nad Rýnem z doby před rokem 1285. Vyobrazení a datování viz M. Steinmann, *Die Wetsfassade, o. c. v pozn. 114, s. 9 obr. 81*. Zejména ve Štrasburku a možná i v Kolíně nad Rýnem jsou východiska mající návaznost na katedrálu v Metách (o vztahu katedrály v Metách z tohoto hlediska ke katedrále ve Štrasburku viz M. C. Schurr, *Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 90*) pro hranaté profily řezenské katedrály a následně navazujících staveb, jako jsou kostely v Nabburku a v Čechovicích.

218) V. Mencl, *Poklasická, o. c. v pozn. 3, s. 250*.

219) Ch. Brachmann, o. c. v pozn. 3, s. 96, připomíná vztah rozšířeného kostela sv. Tomáše ke kapli sv. Kateřiny štrasburské katedrály. Zde dal-

Obr. 32: Štrasburk (Francie), katedrála, kaple sv. Kateřiny při jižním boku. Pohled na jižní stěnu. Stav 2009.

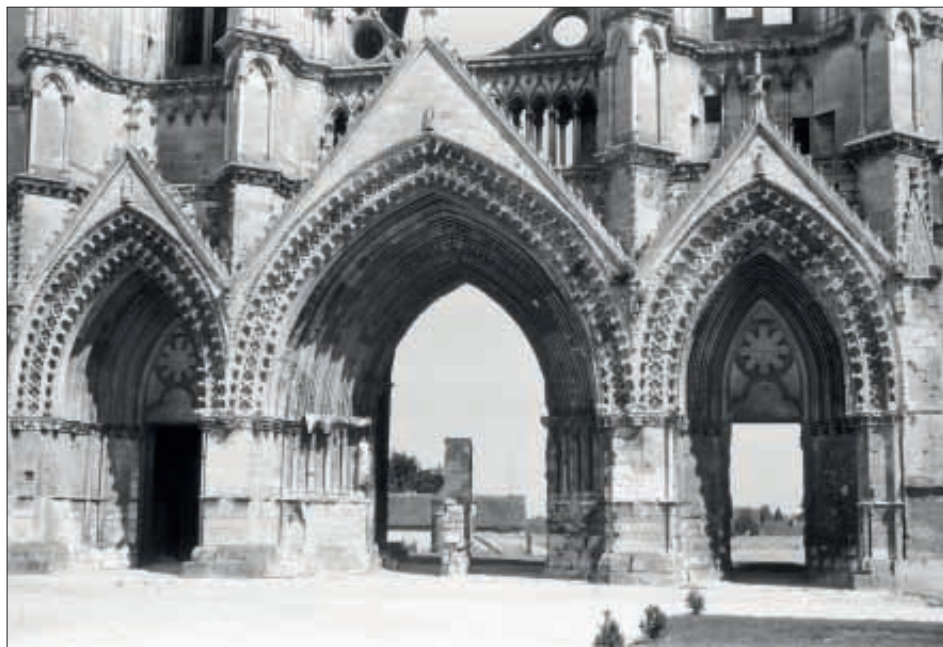
V roce 1331 rozhodl biskup Bethold von Bucheck přistavět do rohu mezi jižním transeptem a lodí katedrály v alsaském Štrasburku **kapli sv. Kateřiny**.²²⁰⁾ Kaple strukturou fasád (dvouboký opěrný pilíř ve středu jižního průčelí kaple) navazuje na západní průčelí katedrály a zároveň je spojena se štrasburskou architekturou této doby (plochá podložka pod příporou oddělující v interiéru obě klenební pole kaple). Kaple blízká některým českým reformním stavbám (motiv podložek) vykazuje příbuzné znaky s architekturou Matyáše z Arrasu (k tomu viz výše) a svatovítské sakristie. Kaple byla velmi pravděpodobně dokončena v době návštěvy Karla IV. ve Štrasburku v roce 1347.²²¹⁾ Skupina štrasburských staveb (Jung St. Peter, sv. Tomáš a kaple sv. Kateřiny v katedrále) je některými prvky (podložky, ploché opěráky) blízká určitým českým stavbám, jakými jsou klášterní kostel v Sedlci, karner v Sedlci, první etapa výstavby kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře apod. Nelze vyloučit přímý kontakt mezi oběma oblastmi.²²²⁾

ší literatura k tomuto tématu.

220) R. Recht, *Elsass, o. c. v pozn. 202, s. 278*, kde odkazy na starší literaturu autora.

221) Tamtéž, s. 278.

222) Ch. Brachmann, o. c. v pozn. 3, s. 101 připomíná příbuznost podložek v kostele Jung St. Peter s architekturou jižních kaplí katedrály v Mohuči a tamního kostela Liebfrauenkirche. Úprava lemujících boků podložek bývá velmi různá. Boky mohou mít vložené profilované pruty (arkády oddělující klenební pole kaple sv. Kateřiny v katedrále ve Štrasburku) nebo samostatné válcové pruty případně kombinované s výžlabkem (kostel sv. Anny v Praze, presbytář kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře, kapitulní síň kláštera v Sázavě, sakristie katedrály sv. Víta v Praze, kaple sv. Kateřiny na Karlštejně a později na počátku 70. let v kostele sv. Apolináře v Praze), boky mohou být výžlabeny v kombinaci s profilem či s uskočením (karner v Sedlci), mohou být le-

Obr. 33: Soissons (Francie), kostel Saint-Jean-des-Vignes. Západní průčelí. Stav 1988.

U kostela sv. Florentia v alpském **Niederhaslachu**, postaveného na počátku 14. století,²²³⁾ jsou široká okna zčásti zazděná jako v Salemu a jsou v tomto ohledu vzdáleným zdrojem pro okno jižního paláce hradu v Dražicích. Nakoso postavené pilíře mezilodních arkád trojlodí, které mají své protějšky v trojúhelných příporách na obou obvodových stěnách bočních lodí, jsou předobrazem trojlodí kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře, nebo sakristie v katedrále sv. Víta v Praze apod. Systém trojúhelných podpor je v Niederhaslachu doveden do větších důsledků než v Salemu, kde jsou trojúhelné typy pilířů mezilodních arkád pouze na straně bočních lodí. Snaha po měkkosti a optizaci

Obr. 34: Niederhaslach (Francie), kostel sv. Florentia. Východní závěr kaple Panny Marie s opěrnými pilíři. Stav 2009.

Obr. 35: Niederhaslach, kostel sv. Florentia. Stěna v lodi. Stav 2009.

movány prostým výžlabkem (jižní stěna trojlodí kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře, sakristie u sv. Haštala v Praze, kolem roku 1370 v sakristii kostela ve Vysokém Mýtě a kolem roku 1380 v sakristii kostela Všech svatých v Plzni), mohou být useknuty kolmou rovnou ploškou (arkády oddělující boční kaple od severní boční lodě kostela sv. Tomáše ve Štrasburku) nebo mohou být ukončeny šikmou rovnou ploškou (hlavní loď kostela Jung St. Peter ve Štrasburku). Podložky jakožto způsob optizace architektonického článku jsou společné pro štras-

burské, mohučské a české stavby. U českých staveb převažuje u okraje podložek použití válcového prutu nebo prostého výžlabku. Stupeň rozšíření podložek v Čechách je značný a jeho užívání pokračuje v průběhu druhé poloviny 14. století. Podložky jsou v českém prostředí zařazeným prvkem. Podrobná analýza tohoto problému v souvislosti s dalšími architektonickými prvky, jako je ukončení žebér apod. a v evropském kontextu je nutná.

223) M. C. Schurr, *Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 233n.* Vyjimečnost zdejší stavby je autorem potvrzena. Ch. Brachmann, o. c. v pozn. 3, s. 117–118.

Obr. 36: Niederhaslach, kostel sv. Florentia. Přípora v boční lodi. Stav 2009.

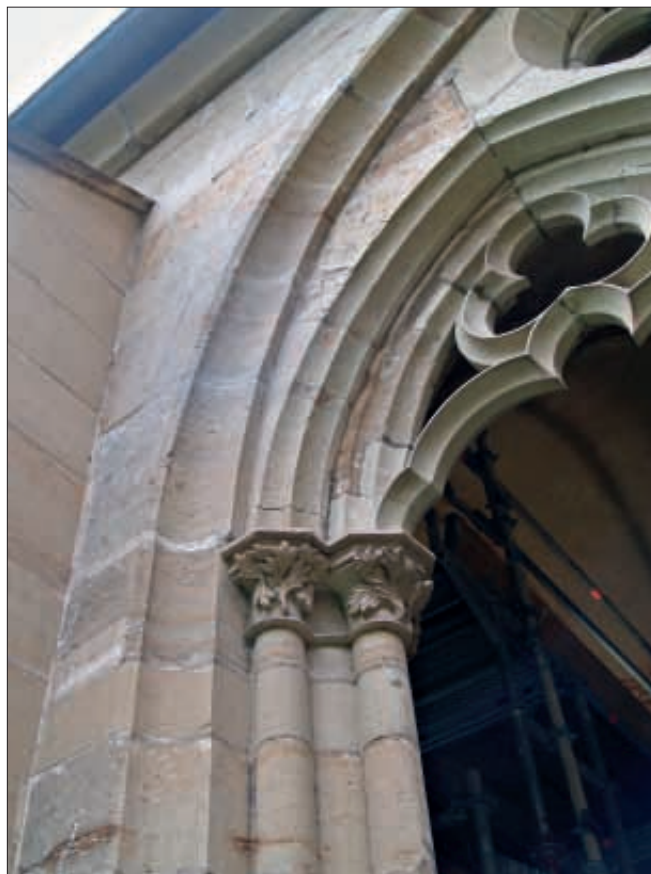
ploch se projevuje i v detailech, jako je mělké vyžlabení ploch na patkách mezilodních pilířů.²²⁴⁾

Cisterciácký klášterní kostel v jihoněmeckém **Salemu** byl stavěn v rychlém sledu od roku 1297, v roce 1313 mohl být již svěcen hlavní oltář,²²⁵⁾ svěcení oltářů v trojlodí probíhalo od roku 1319.²²⁶⁾ Princip dovnitř vtažených opěrných pilířů je podobný klášternímu kostelu v Sedlci. V interiéru kostela je znatelná snaha po plošnosti, které jsou podřízeny všechny architektonické články. Přechod mezi svazkovými příporami a plochou stěnou je změkčen podložkami vytvořenými přízedními žebry, plochy stěn jsou zvětšeny zazdívkami spodní poloviny oken v chóru i v hlavní lodi. Arkády mezilodních arkád v chóru bez přerušení plynule vyrůstají z hladkých ploch polygonálních, dovnitř vtažených

224) Slohová vyspělost architektury kostela Sv. Florentia v Niederhaslachu je natolik mimořádná, že Peter Kurmann uvažuje o jeho vlivu na pozdně gotickou architekturu münsteru v Bernu. P. Kurmann, *Das Münster*, in: Berns grosse Zeit. Ausst. Kat. Bern 1999, s. 441, píše: „Ulrich von Ensingen und seine Söhne kannten Niederhaslach sehr gut. Sie müssen gesehen haben, dass diese Stiftskirche die komplizierte Architektur des Strassburger Münsterlanghauses in idealer Weise vereinfacht, weil sie dessen Profilierung auf wesentliche Grundformen zurückführt.“ Zdá se nám důležité, že je zde popsána jedna z několika podstatných charakteristických pozdně gotických zásad architektury kostela v Niederhaslachu, jejíž slohová vyspělost umožňuje uvažovat o přímém vlivu na architekturu, která je cca o 200 let mladší. Architektura většiny v tomto článku uvedených staveb umožňuje v mnoha aspektech a z mnoha úhlů pohledů vést úvahy o jejich slohovém spojení na architekturu vrcholné a pozdní gotiky. Interiéry některých staveb jsou tak vyspělé v celku i v detailech, že jsou k nerozeznání od pozdně gotických kostelů konce 15. století a počátku 16. století.

225) M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 228.

226) G. Dehio, o. c. v pozn. 41, s. 618 a 621.

Obr. 37: Maulbronn (Německo), cisterciácký klášter. Západní rameno ambitu, ostění arkád do rajského dvora. Stav 2011.

opěrných pilířů. Architektura pozdní gotiky je zde prakticky vytvořena, možná poprvé na kontinentu.²²⁷⁾ Klášterní kostel v Salemu spolu s klášterními kostely v Sedlci, na Zbraslavi a ve Zlaté Koruně náležejí k nejkomplexnějším cisterciáckým transformacím.

Atektionická architektura ovlivnila stavbu cisterciáckého kláštera **Maulbronn** v Bádensku-Württembersku. Tato etapa přestavby kláštera začala s největší pravděpodobností roku 1273 východním křídlem ambitu s kapitulní síní.²²⁸⁾ Klenební žebra kapitulní síně a dvojité polygonální patky středních sloupů jsou vyžlabeny, krakorcovité konzolky středních sloupů jsou ojedinělé. Na stavbu východního křídla ambitu bezprostředně navázala stavba západního křídla ambitu.²²⁹⁾ Přízední oblouky klenby a ostění zdi před vloženou konstrukcí vlastních oken dvorních arkád ambitu tvoří celkem dva měkce vyžlabené oblouky, které spolu se dvěma dvojicemi výžlabků tvořícími archivoly okenních nik a kružby vlastních oken vytvářejí bohatou sestavu vy-

227) K tomu M. C. Schurr, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 228n. Zásadní význam této stavby rozpoznal již V. Mencl, *Poklasická*, o. c. v pozn. 3, s. 251.

228) U. Knapp, *Das Kloster Maulbronn. Geschichte und Baugeschichte*. Stuttgart 1997, s. 100–101. Stavba východního křídla ambitu včetně kapitulní síně a sakristie je datována dendrochronologicky k roku 1273, přesto je datování stavby kapitulní síně a její stavební vývoj předmětem diskusí. Tjž, *Neue Forschungen zu Kloster Maulbronn*, in: B. Scholkmann – S. Lorenz edd., *Von Citeaux nach Bebenhausen: Welt und Wirken der Zisterzienser*. Tübingen 2000, s. 101–107, datuje vznik klenby kapitulní síně do let 1274–1275 a zdůrazňuje její význam pro vývoj architektury jihozápadního Německa. Zde rovněž uvedeny další názory na stavební vývoj kapitulní síně.

229) U. Knapp, *Das Kloster*, o. c. v pozn. 228, s. 108.

žlabených profilů,²³⁰ shodně je členěno i ostění na vnější straně dvorních arkád ambitu směrem do prostoru rajskeho dvora, jen logicky ochuzené o přízdní oblouky. Sdružené konzoly klenebních přípor jsou zakončeny atektonicky působícími konzolami těsně nad zemí, připomínajícími např. portál kaple sv. Andělů strážných ve Zlaté Koruně. Vyžlabené prvky jsou zde kombinovány s válcovými příporami s hlavicemi pokrytými rostlinným dekorem nebo s válcovými sloupky s hlavicemi s dekorem, umístěnými v ostěních okenních nik.²³¹ V severovýchodním koutě ambitu bylo zřízeno schodiště do dormitáře. Konstrukce schodiště slohově odpovídá zdejší reformní architektuře této doby.²³² Dvěma výžlabky je členěno ostění vstupu do studničního stavení v severním křídle ambitu, zřízeného zřejmě současně se západním křídlem ambitu.²³³ Ostění je dole zakončeno opět konzolovým útvarem, srovnatelným s konzolami přípor v západním ramenu ambitu. Pokud západní rameno zdejšího ambitu je skutečně nejstarším příkladem sestavy takto atektonicky členěných ostění, je jeho význam pro další vývoj evropské architektury značný. Jeho ohlasem může být severní rameno ambitu minoritského kláštera u sv. Jakuba v Praze.

Sensuální vývojové tendence zasáhly rovněž cisterciácký klášter v **Bebenhausen** v Bádensku-Württembersku. V roce 1335 zde byl k jižnímu křídlu ambitu přistaven letní refektář.²³⁴ Jde o dvoulodní prostor zaklenutý systémem obkročných kleneb, klenební žebra vybíhají plynule bez přerušení konzolami z hladkých ploch středových polygonálních pilířů, stejně jako na obvodových zdech refektáře. Uvažuje se o možnosti vztahu architektury zdejší kapitulní síně k řádové huti působící v okolí Bodamského jezera, která se vyvinula na stavbě klášterního kostela v Salemu,²³⁵ Mathias Köhler tuto vazbu popírá, hodnotí architekturu kapitulní síně jako moderní slohový projev a odvozuje ji od takových staveb, jako jsou kostely v Herrenberku, Reutlingen, ale zejména od oktogonu věže Münsteru ve Freiburgu in Breisgau, kostela v Oppenheimu a poukazuje na blízkost k architektuře kaple sv. Kateřiny ve Štrasburské katedrále a k parlérovské architektuře,²³⁶ tedy ke stavbám, majícím blízko k architektuře české.

Katedrální hutě v sídelních biskupských místech představovaly ekonomicky a společensky silné organismy, jejichž významné postavení v mnoha případech umožnilo nezávislý kontinuální umělecký růst. Významné místo ve vývoji reformní architektury této doby mají katedrální stavby středního Porýní. O stavbách **mohučské školy** jsme podrobně pojednali výše v souvislosti s domem U kamenného zvonu. Díky zejména Beate Dengel je celá skupina velmi podrobně analyzována a výsledky jejího bádání umožňují provést srovnání skupiny s dalšími stavbami.²³⁷ Míru vlivu, jakou měly jižní boční kaple mohučského dómu jakožto nejvyšší stavby mohučské školy na soudobou architekturu v Německu i v Čechách, zatím nelze určit. Vzácné je prameně doložené jméno kameníka Jindřicha z Čech, umožňující úvahy o propojení Mohuče s českým prostředím. O významném kostele v Oppenheimu, který je považován za součást mohučské školy, jsme podrobně pojednali v souvislosti s pražským domem U kamenného zvonu.

Stejně jako v Mohuči i v **dómu ve Wormsu** v Porýní-Falcu došlo k jeho rozšíření o boční kaple. Stalo se tak na konci 13. století, resp. mezi lety 1298–1328, kdy na jižní straně zdejšího dómu byla přestavěna starší kaple sv. Mikuláše.²³⁸ Kaple je dvoulodním prostorem, její severní část je na východě uzavřena polygonálním presbytářem. Dva štíhlé sloupky s odstupňovanými patkami nesoucí klenební žebra vytvářejí dojem centrálního nebo alespoň centralizujícího prostoru a mají svůj pendant v úsecích hladkých obvodových stěn s konzolami pokrytými plasticky vyvinutou sochařskou výzdobou a nesoucími klenební žebra. Užití konzol umožňuje výraznější optické působení větší plochy hladké stěny. Přípory východního závěru severní lodi kaple a přípory na svazkové přípoře na severní stěně kaple jsou vyžlabené. Tato část kaple je tvarově odlišná od větší části prostoru kaple se středovými sloupky a hladkými stěnami s konzolami. Vyžlabené přípory východního severního závěru jsou tvarově příbuzné s tvaroslovím bočních kaplí v mohučském dómu a nelze se ubránit úvaze o jejich bližším vztahu. Reformní povaze architektury kaple neodpovídají pouze bohatě dekorované hlavice obou středních sloupů.²³⁹ Architektura vnitřku kaple je tvořena dvěma odlišnými způsoby, přičemž oba jsou součástí reformního proudu. Kaple je jedním z významných prostor reformní architektury přelomu 13. a 14. století v Porýní a v německých zemích vůbec a dokládá schopnosti zdejšího prostředí recipovat nové prostorové (zdůrazňujeme prostorové) architektonické tendence a možná dokonce se podílet na jejich postupném vytváření.²⁴⁰ Okenní kružby kaple byly srovnávány s okny

230) I. Dörrenberg, *Das Zisterzienser-Kloster Maulbronn*. Würzburg 1937, s. 80. Již zde poukázáno na neobvyklou profilaci ostění lomených spodních oblouků.

231) Věrohodnost dnešního stavu západního křídla ambitu není zpochybněna skuteností, že tři střední pole ambitu byly v 19. století zcela přestavěny, neboť se předpokládá, že původní skladba architektonických článků byla zachována. U. Knapp, *Das Kloster*, o. c. v pozn. 228, s. 108.

232) Ke schodišti tamtéž, s. 107.

233) Tamtéž, s. 119.

234) G. Dehio, o. c. v pozn. 41, s. 66–67. Datování stavby refektáře k roku 1335 má oporu v písemných pramenech a je potvrzeno i dendrochronologicky. M. Köhler, *Zwischen Ordensgeist und Kunstlandschaft*, s. 192, in: Von Cîteaux nach Bebenhausen: Welt und Wirken der Zisterzienser (Hrsg. Barbara Scholkmann, Sönke Lorenz), Tübingen 2000.

235) G. Weise, *Cistercienserabtei Bebenhausen*, Tübingen, s. 21.

236) M. Köhler, *Zwischen*, o. c. v pozn. 234, s. 192–193. Köhler poukazuje na společné kořeny uvedených staveb na západním průčelí katedrály ve Štrasburku. Zde se dotýkáme prozatím málo řešené otázky vztahu architektury vycházející ze západního průčelí štrasburské katedrály a reformní architektury utvářené v prostředí cisterciáckých kostelů, jako je Salem apod. a styčných bodů mezi oběma okruhy. Tento problém se zprostředkovává i částí reformní architektury české v okruhu staveb spjatých se stavbou pražské svatovítské katedrály.

237) B. Dengel, o. c. v pozn. 78.

238) D. von Winterfeld, *Der Dom zu Worms*. Königstein im Taunus 1984, s. 12; G. Dehio, o. c. v pozn. 43, s. 1163.

239) Kaple byla v letech 1920–27 znovu postavena a nelze proto ověřit tvarovou přesnost zhotovené kopie. D. von Winterfeld, o. c. v pozn. 238, s. 12; G. Dehio, o. c. v pozn. 43, s. 1160.

240) Máme na mysli zejména schopnost německého prostředí vytvořit síňový prostor typu norimberského kostela Frauenkirche. Fasády zdejší kaple sv. Mikuláše se od českých příkladů liší. Zatímco u českých staveb převládá hladký obal zdi s jednoduchými opěrnými pilíři, fasády kaple jsou členěny opěráky s fiálami tvarově vycházejícími z tektoniky klasické a poklasické gotiky. Poučení moderní architekturou v podobě hladké, ničím nerušené stěny, zde není. Obtížnost hledání nových tvarů a samozřejmě koexistence prostorů moderních a konzervativních dokládají kaple sv. Anny a sv. Jiří sousedící s kaplí sv. Mikuláše postavené současně s ní. Kaple sv. Anny je jednodušší prostor s důsledným poklasickým tvaroslovím s hrůškovcovými patkami, které známe např.

mohučské Liebfraunkirche, byl konstatován obecný slohový, ne avšak konkrétní vztah mezi oběma stavbami.²⁴¹⁾

Důležitý vývoj proběhl u katedrály v bavorském **Řezně**, kde je motiv hranatých profilů, převzatý ze štrasburské katedrály,²⁴²⁾ doveden do dalšího vývojového stupně. Stavba gotické katedrály probíhala od roku 1273 a to v několika základních stavebních etapách.²⁴³⁾ Slohový vývoj zde probíhal v rámci jedné hutě od počátku stavby až po stavbu jihozápadní věže.²⁴⁴⁾ V jižním bočním chóru, kde stavba v podstatě začala, byly archivoly slepých arkád na jižní straně provedeny v tektonické plasticitě, zatímco na straně severní bylo u slepých arkád užito měkce vyžlabených archivolt.²⁴⁵⁾ Ve všech třech východních chórech se objevují sokly, jejichž některé nosné prvky jsou podpírány atektonicky citěnými konzolkami.²⁴⁶⁾ Slepé arkády s vyžlabenými archivoltami jsou na severní stěně severního choru. Východní pilíř první velké arkády chóru je v profilu kompaktnější, vlnovitě profilovaný.²⁴⁷⁾ Nově vzniklý systém stěny je jasně horizontálně členěn, součástí nového architektonického systému stěny je její pravouhlé zarámování, které opticky zdůrazní působení hladké zdi.²⁴⁸⁾ Na konci vývoje je stěna, která je v konečné podobě formulována ve střední lodi katedrálního trojlodí. Je trojstupňová, s arkádami v přízemí, s triforiem a širokým oknem v horních etážích, její vývoj byl zde uzavřen někdy kolem roku 1335.²⁴⁹⁾ Vývoj vnějšího pláště stavby je analogický vývoji interiéru katedrály. Ve srovnání se svým východiskem v kostele St. Urbain v Troyes²⁵⁰⁾ je výrazný posun od rayonnatní gotiky ke gotice transformační. Zároveň se na jižním průčelí uplatňují ve všech stavebních etapách důsledně atektonické patky. Na východě jsou na ostění portálu vedoucího do jižního východního závěru. Na jižním portálu transeptu jsou na obou ostěních, na středním pilíři, na patkách přízdních že-

z arrasovské části pražské katedrály, nevýbojně je tvarosloví i další jednoduché kaple sv. Jiří. Vztahy mezi Wormsem, jakožto součástí politicky významného Porýní s Čechami lze předpokládat. V roce 1330 zde např. došlo k jednání mezi Janem Lucemburským, jeho strýcem trevírským arcibiskupem Balduinem a císařem Ludvíkem ohledně vyřešení sporu mezi císařem a církví. *J. Spěváček*, o. c. v pozn. 31, s. 462–463.

241) K tomu viz *B. Dengel*, o. c. v pozn. 78, s. 187.

242) *M. C. Schurr*, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 190.

243) Ke stavebnímu vývoji stavby viz zejména *A. Hubel – M. Schuller*, o. c. v pozn. 165, s. 15n. a *M. C. Schurr*, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 179n.

244) Pro katedrálu v Řezně je příznačné, že po celou dobu stavby byl uplatňován „princip konformity“. Tento termín uvádí *P. Kurmann*, *Der Regensburger Dom – französische Hochgotik inmitten der Freien Reichsstadt*, in: *M. Angerer – H. Wanderwitz* edd., *Regensburg in Mittelalter. Beiträge zur Stadtgeschichte vom frühen Mittelalter bis zum Beginn der Neuzeit*. Regensburg 1998, s. 393. Kurmann klade počátek kontinuity k roku 1290, kdy došlo ke změně koncepce výstavby katedrály.

245) *M. C. Schurr*, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 184.

Obr. 38: Řezno (Německo), katedrála. Arkády severní stěny severního východního závěru. Stav 2011.

Obr. 39: Řezno, katedrála. Konzoly západního ostění jižního portálu. Stav 2011.

246) Tamtéž, s. 189–190.

247) *F. Fuchs*, *Die Kunst der Parler und der Dom zu Regensburg*, *Umění* 48, 2000, s. 85.

248) Tamtéž, s. 85.

249) K tomu viz *M. C. Schurr*, *Gotische*, o. c. v pozn. 3, s. 191n.

250) K tomu viz *P. Kurmann*, o. c. v pozn. 244, s. 394–395, 399.

Obr. 40: Magdeburk (Německo), katedrála. Patka na ostění okna vnější fasády boční lodi. Stav 2009.

ber, na pravém ostění a středním pilíři jsou nahrazeny dekorem. Na dalších pěti polích jižní stěny trojlodí včetně nejvýchodnějšího pole²⁵¹⁾ jsou na patkách na ostěních okenních nik a středních dělicích prutů. Tvary patek jsou různé, v některých případech až pozdně gotického typu.²⁵²⁾ Atektionická patka se u dómu v Řezně stala významnou součástí morfologického aparátu zde působící stavební hutě a je u ní na rozdíl u ostatních staveb (Magdeburg, Zlatá Koruna, Osek apod.), u kterých se vyskytuje v daleko menší míře, výsledovatelný její postupný tvarový vývoj.²⁵³⁾ Ohlasem

251) Jižní stěna chóru včetně prvního pole západně od transeptu vznikla do roku 1320. A. Hubel – M. Schuller, Regensburger Dom. Das Hauptportal. Regensburg 2000, s. 6–9.

252) Zbytek boční stěny jižní boční lodi trojlodí mimo nejvýchodnějšího pole vznikl do roku 1340. Tamtéž, s. 6–9.

253) Soklíky posazené na špičce, jak je známe z katedrály v Řezně, ze Zlaté Koruny apod., jsou na ostěních oken bočních lodí dómu v saském Magdeburgu. Soklíky jsou na vnějších i vnitřních stranách oken na severní straně severní boční lodi a na vnitřní straně oken jižní boční lodi (existenci soklíků na vnější straně jižních oken jižní boční lodi jsme neověřovali). Soklíky jsou zde sice různého typu, tvarů i velikosti, nicméně na rozdíl od katedrály v Řezně je zde jejich tvarová pestrost méně výrazná, jejich užití se omezuje na jeden základní architektonický prvek a jejich užití je spíše mechanické než kreativní. Přesto jejich výskyt na zdejší stavbě jistě není náhodný. Jejich datace není doposud přesně určena, může jít o dobu před rokem 1300 až 1318, ale možná i o třetí čtvrt 13. století (mezi lety 1300 a 1318 mohla být dokončena střecha nad hlavní lodí a oběma loděmi bočními, M. Sussmann, Zu den Bauphasen und der Bautechnik des Magdeburger Domes (1207–1520), in: M. Puhle ed., Aufbruch in die Gotik: Der Magdeburger Dom und die späte Stauferzeit. Bd. I: Essays. Mainz 2009, s. 138, štíty nad bočními loděmi bývají kladeny do třetí čtvrti 13. Století, a tudíž obvodové zdi pod nimi by musely být starší. L. Helten, Rezeption und Wirkung des Magdeburger Domes, in: M. Puhle ed., o. c. v pozn. 253, s. 145), nebo jinak řečeno o 60. – 80. léta 13. století (E. Schubert, Der magdeburger

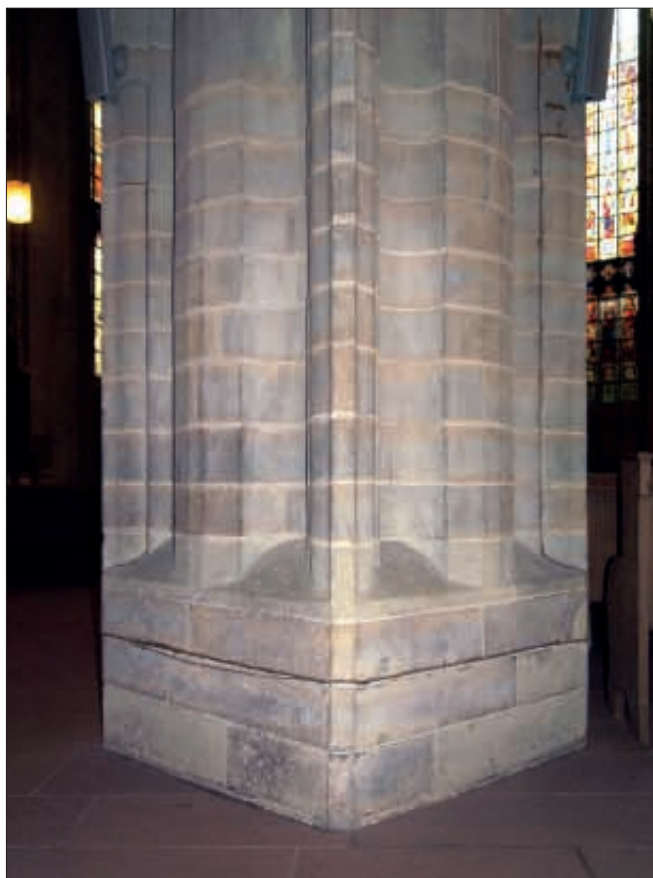
jihozápadní věže katedrály v Řezně je kostel v Čechovicích a kostel v Nabburku. Transformovaná řezenská katedrála je v mnoha ohledech předpracovaný model parlérovského pražského kostela.²⁵⁴⁾

V kontextu základní myšlenky, kterou v této stati sledujeme, zaujímá mimořádné místo kostel St. Maria zur Wiese v Soestu v Severním Porýní-Vestfálsku. Jde o trojlodní síň s dvouvěžovým západním průčelím a třemi polygonálními východními závěry. Kostel byl stavěn od roku 1313, stavba započala výstavbou severního závěru, následovala stavba hlavního chóru a jižního závěru, v letech 1340–1350 byl zřízen oltář v chóru, mezi lety 1345–47 následovalo zhotovení okenních vitrají, v roce 1376 byl svěcen oltář v jižním závěru a nejspíše v této době jsou dokončena východní trávě trojlodí včetně pilířů. Od roku 1392 bylo pracováno na stavbě trojlodí, jehož klenby byly provedeny až ve druhé polovině 15. století. V roce 1421 bylo započato se stavbou západního průčelí, které bylo dokončeno včetně obou věží mezi lety 1486–1875.²⁵⁵⁾ I přes velmi dlouhý stavební vývoj stavby, je možno její podstatné části považovat za autentický projev 14. století. Vnější výraz stavby je určen kubickou základní hmotou, hladkými plochami nečleněného zdiva trojlodí a mělkými východními závěry umocňujícími kompaktní dojem z celé stavby, který není narušen ani vertikálami opěrných pilířů s nástavci. Uzavřený dojem z vnějšího obrysu stavby je paralelou k některým stavbám parlérovského okruhu (Švábský Gmünd, Kolín). Interiér stavby je rovněž kompaktní. Půdorysně lehce podélně obdélná síň tvoří s poměrně mělkými východními závěry jeden opticky přehlédnutelný celek. Základní sevršená koncepce stavby je podpořena systémem arkád a křížových kleneb, které bez jediného přerušení konzolou či hlavicí vybíhají z přípor. Mimořádné jsou nakoso postavené střední pilíře, které mají svůj předstupeň v alsaském Niederhaslachu. Hladké plochy patek pilířů spolu s trojicemi hladkých ploch na středech každé plochy stěn všech pilířů jsou součástí snahy o potlačení tektoniky stavby. Proti středním pilířům vybíhají na obvodových stěnách vnitřního prostoru tvarově odpovídající trojúhelné přípory. Všechny okenní otvory jsou ve spodní čtvrtině přerušeny pásem složeným z kružbových ob-

Dom. Leipzig 1982, s. 39), či o období po roce 1274, K. H. Clasen, Zehn deutsche Dome. Berlin 1939, s. 33. Clasen předpokládá, že stavba trojlodí po roce 1274 pokračovala vcelku svižným tempem. Nelze posoudit, byl-li prvek užit dříve v Řezně či v Magdeburgu. Řezenský příklad svědčí o hledání, magdeburský spíše o recepci, přestože huť v Magdeburgu byla významná. Nelze vyloučit paralelní výskyt na obou místech současně. Druhým výrazným motivem reformní architektury zde užitým je ostění vytvořené dvěma výžlabky, které je u všech arkádových oblouků ve východní zdi propojujících dvoulodní síň s ochozem ve východním křídle ambitu. Oba výžlabky ostění jsou od sebe odděleny malým ústupkem, ostění arkád běží od paty bez přerušení hlavicemi až do vrcholu archivolty. Zdejší arkády jsou datovány až před rok 1363. K datování G. Dehio, Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler. Sachsen-Anhalt I, Regierungsbezirk Magdeburg. München 2002, s. 546.

254) K otázce pravděpodobné účasti mladého Petra Parléře na stavbě řezenské katedrály viz F. Fuchs, o. c. v pozn. 247, s. 85; M. C. Schurr, Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 357. Předstupněm ustupující stěny s triforiem u pražské katedrály je zdejší ustoupená triforiová stěna s vyrovnávacími pilastry. Nelze vyloučit, že právě zde mladý Petr Parléř toto řešení viděl a uplatnil v Praze. Řezenské řešení je značným pokrokem oproti francouzským příkladům, jakým je katedrála v Saint-Denis, jeho předstupněm je zřejmě triforium kostela Saint-André v Bordeaux. P. Kurmann, o. c. v pozn. 244, s. 397–398.

255) Hodnotit západní průčelí není možné, neboť nelze bezpečně určit jeho přesný stavební vývoj.

Obr. 41: Soest (Německo), kostel St. Maria zur Wiese. Profilace pilíře. Stav 2010.

Obr. 42: Soest, kostel St. Maria zur Wiese. Přípory v boční lodi. Stav 2010.

razců. Hala představuje vrchol jednoho ze směrů reformní architektury druhé poloviny 13. a 14. století. Nejde o architekturu poklasickou, neboť jde o stavbu zbavenou nejpodstatnějších tektonických prvků. Mistrovství zdejších tvůrců spočívá i v tom, že některé prvky převzaté ze starší architektury²⁵⁶⁾ dokázali integrovat do nově koncipovaného prostoru takovým způsobem, že nenarušily v žádném směru jeho základní koncepci. Jak je uvedeno výše, kostel je slohově blízký trojlodí kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře.

Významnou stavbou z hlediska reformní architektury je kostel v **Reutlingen** v Bádensku-Württembersku. Dvojité výžlabek s ústupkem člení mezilodní segmentovité arkády zdejšího trojlodí, ostění lomených arkád členících parter bočních stěn obou bočních lodí a ostění arkád západních předsíní stavby. Další tvarosloví stavby je tradičního tektonického citění. Stavba trojlodí proběhla v letech 1280 až 1310,²⁵⁷⁾ na stavbu trojlodí navázalo zřízení západních částí kostela včetně západní věže dokončené v roce 1343.²⁵⁸⁾ Mo-

Obr. 43: Reutlingen (Německo), kostel P. Marie. Podvěží. Stav 2011.

256) Analýza těchto prvků a jejich inspiračních zdrojů viz M. C. Schurr; *Gotische*, o. c. v pozn. 3.

257) G. Dehio, o. c. v pozn. 41, s. 575.

258) M. C. Schurr; *Die Baukunst*, o. c. v pozn. 3, s. 353; G. Dehio, o. c. v pozn. 41, s. 575.

Obr. 44: Norimberk (Německo), Frauenkirche. Celkový pohled od jihovýchodu. Stav 2009.

numentalitou se z dobové produkce vymyká prostor západních předsíní. Tektonický význam předsíní je zdůrazněn mohutností výžlabků, kterých je zde užito jako monumentálního prvku. Výžlabky na sebe v místech styku arkád navazují, opticky se propojují, čímž se zvyšuje dojem mohutnosti nesoucího prvku. Předsíně nejsou sice hlavním sakrálním prostorem, nicméně na dokonalosti užití reformních prvků to nic neubírá. Kreativita zdejší hutě se projevila i v užití atektonických patek na okenních ostěních po celém obvodu stavby (mimo nejmladší západní fasádu), velmi podobně jako u východních partií katedrály v Řezně, u katedrály v Magdeburku, ve Zlaté Koruně apod.²⁵⁹⁾

259) Atektonicky pojaté patky nacházíme rovněž na okenních ostěních jižní obvodové stěny trojlodí kostela v nedalekém Herrenberku v Bádensku-Württembersku. Jižní zeď byla postavena mezi lety 1293–1328. H. Maier, Herrenberg, Ev. Stiftskirche. Regensburg 2006, s. 3. Reformní tendence zdejší stavby jsou zřejmé i u pilířů trojlodí, jejichž arkády byly zřízeny mezi lety 1293–1328 a které jsou sice členěné tektonickým způsobem, avšak postrádají v náběžích arkád konzoly. Výtvorná pestrost provedení zdejších patek předčí příklad v Reutlingenu. Kam až mohla dojít snaha o vytvoření moderního prostoru, dokládá presbytář zdejšího kostela, postavený v předcházející stavební etapě mezi lety 1285 až 1293 a s klenbou zřízenou v letech 1293–1328. Tamtéž, s. 3. Pozdně gotický charakter zdejšího presbytáře dokládá absence hlavic a kanelované patky klenebních přípor. Prostor zdejšího presbytáře předběhl dobu o celá dvě staletí. K hodnocení presbytáře viz též M. C. Schurr, Gotische, o. c. v pozn. 3, s. 178.

NA OKRAJ TŘÍ NORIMBERSKÝCH KOSTELŮ

Tři norimberské kostely mají své pevné místo ve vývoji středoevropské sakrální architektury 14. století. Vzhledem k tomu, že představují do určité míry skupinu propojenou společnými formálními znaky, rozhodli jsme se o nich pojednat v samostatné kapitole. Jde o kostel **P. Marie – Frauenkirche**, stavěný pravděpodobně mezi léty 1352 až 1358,²⁶⁰⁾ dále o trojlodní basiliku s dvouvěžovým průčelím kostela **sv. Lorenze**, stavěnou zřejmě již od roku 1340²⁶¹⁾ a o síňový chór kostela **sv. Sebalda**, jehož stavba začala v roce 1361.²⁶²⁾ Důvody, pro které je každá z uvedených staveb vývojově důležitá, se u jednotlivých kostelů liší. Každý z nich představuje ukázkou nových architektonických řešení, u každé stavby se navzájem ovšem odlišujících.

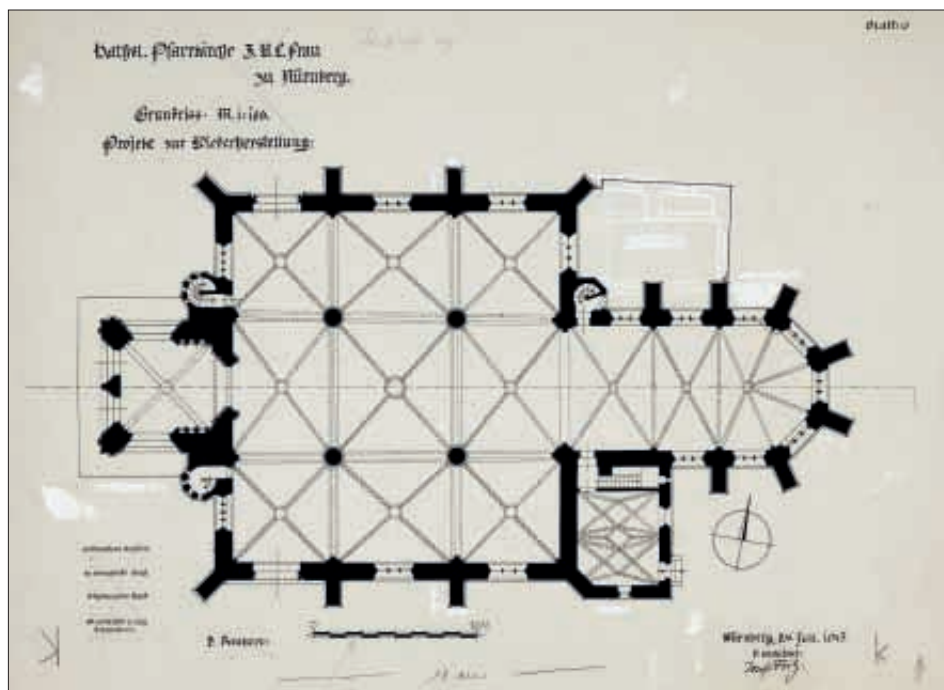
Norimberský kostel **Frauenkirche** je zřejmě nejdokonalěji vyvinutou reformní sakrální stavbou v Norimberku a zřejmě v celém Německu. Prostorová koncepce síňového prostoru půdorysně členěného na celkem 9 klenebních polí plně odpovídá koncepci nové sakrální architektury. Vnější výraz kostela je ve vzácné shodě s utvářením vnitřního prostoru, zejména lodě. Pomineme-li západní průčelí, dominantním prvkem vnějších stěn kostela jsou nečleněné plochy zdí, traktované pouze jednoduchými opěrnými pilíři

260) G. Dehio, Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler. Bayern I: Franken. München – Berlin 1999, s. 739.

261) Tamtéž, s. 698.

262) Tamtéž, s. 721.

a okenními otvory. Dominantními prvky interiéru jsou opět hladké zdi obvodových zdí členěné pouze svazkovými příporami, ze kterých bez přerušení hlavice plynule vybíhají klenební žebra. Čtyři sloupy nesoucí klenební žebra vytváří silný dojem nečleněného, atektonického prostoru. Prstencové hlavice středních sloupů trojlodí jsou ještě pokryté nevýrazným ornamentálním dekorem, patky sloupů jsou členěny vyžlabenými ploškami, které umocňují tendenci k plošnosti a optické měkčnosti prostoru. Architektonické řešení interiéru kostela má blízko k některým českým centrálním síňovým prostorům. S kaplí sv. Mikuláše v bývalém klášteře minoritů v Jindřichově Hradci z doby kolem roku 1365 má Frauenkirche společné vyžlabení patek středních sloupů, hladké střední sloupy, svazkové přípory na obvodových stěnách s plynule vybíhajícími klenebními žebry bez přerušení hlavice apod., významné společné prvky má Frauenkirche dále například s kaplí při presbyteriu minoritského klášterního kostela sv. Jakuba v Praze z doby kolem roku 1330.²⁶³ V případě norimberské Frauenkirche jde o centrální, objemově sevržený a kompaktní prostor, který reprezentují rovněž oba české příklady, byť v půdorysně jednodušší variantě. Vnější obal stavby je blízký současným českým stavbám, jako jsou pražské novoměstské kostely sv. Štěpána, sv. Jindřicha, ale také klášterní kostel benediktinů na Slovanech. Tento typ jednoduchého vnějšího pláště v Čechách zdomácněl a byl většinou užíván až do konce středověku. Zakladatelem norimberské Frauenkirche byl císař Karel IV.²⁶⁴ Architektonická koncepce zdejšího kostela se síňovou centrální lodí, podlouhlým presbytářem a se západní částí s balkonem a s dovnitř otevřenou kaplí sv. Michala je velmi pravděpodobně podřízena základní duchovní orientaci stavby jako symbolu císařství vycházejícího z kultu Karla Velikého spojeného s mariánským a kristologickým kultem včetně českých patronů sv. Václava a a sv. Ludmily.²⁶⁵ Pro její naplnění bylo nutno umístit sochy na konzoly a pod baldachýny na stěny presbytáře kostela a vybavit západní průčelí kaplí a balkonem,²⁶⁶ jehož existence odpovídá předpokladu, že kaple byla určena k veřejnému uctívání říšských svátostí.²⁶⁷ Centrální typ stavby, uplatňující se v podobě síňového trojlodí, zde byl uplatněn vzhledem k symbolice

Obr. 45: Norimberk, Frauenkirche. Půdorys. Plán z roku 1947 (Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, autor J. Fritz).

stavby a její návaznosti na centrální císařskou kapli v Čáchách, kterou je možno snad podpořit i matematickými proporcemi norimberského kostela.²⁶⁸ Připojení podélného presbytáře k centrálnímu síňovému prostoru bylo u norimberské Frauenkirche praktické z důvodů ikonografických (nutnost umístění soch českých patronů) i liturgických (prostor pro mše mansionářů?). Centrální síňový dispoziční typ již v Čechách byl vytvořen, i když ne v takové velikosti jako u Frauenkirche. Lze předpokládat, že Karel IV. jako zakladatel takto významného kostela měl snahu určit nejen

268) Celková délka stavby včetně západní předsíně a presbytáře činí 132 stop, rozměry západní předsíně jsou 24 × 24 stop, v násobcích modulu 12 stop je většina podstatných rozměrů stavby, jako je světlá délka trojlodí (60 stop), jeho celková šířka (72 stop), délka presbytáře (48 stop), výška spodní úrovně podstřešní římsy trojlodí nad terénem (48 stop), výška západní předsíně (24 stop), výška kaple sv. Michaela (12 stop) a některé další rozměry. Všechny uvedené rozměry mají vazbu na pečlivě matematicky komponovanou karolinskou cášskou kapli, přičemž princip matematické kompozice norimberského kostela se zdá být velmi blízký principu, na kterém byl pravděpodobně komponován pražský augustiniánský klášterní kostel Na Karlově, u kterého nelze vyloučit, že mohl být Karlem IV. po určitou dobu určen k uložení říšských svátostí. Celková délka norimberského kostela 132 stop (bez opěrných pilířů) a výška podstřešní římsy trojlodí 48 stop odpovídají celkové délce (rovněž bez opěrných pilířů) a výšce podstřešní římsy cášské kaple. K analýze matematických proporcí pražského kostela Na Karlově a jejich vztahů k cášské kapli viz podrobně J. Kroupová – P. Kroupa, K otázce uložení svátostí Svaté říše římské v Čechách, in: J. Fajt ed., Court Chapels of the high and late middle ages and their artistic decoration (Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba). Praha 2003, s. 400, 405, kde starší literatura k souvisejícím problémům. Jsou-li matematické úvahy správné, mohlo by jít o další doklad úmyslu Karla IV. říšské svátostiny ve Frauenkirche ukazovat. Při matematickém rozboru norimberské Frauenkirche jsme vycházeli ze zaměření stavby z let 1939 a 1947 uložených v Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege. Za poskytnutí zaměření děkujeme Dr. Markusovi Hundemerovi z tohoto institutu. Nutno dodat, že metoda užitá při rozboru rozměrů stavby má své přesnostní limity. Celý problém předpokládané matematické kompozice dotčených staveb (včetně například hradu Karlštejn) by bylo třeba ověřit metodou opřenou o jejich přesná zaměření.

263) K hodnocení obou českých příkladů viz zejména V. Mencl, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 50–52, 105.

264) F. Kavka, Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). I. díl (1355–1364). Praha 1993, s. 16.

265) Tamtéž, s. 17. Zakládací listinou byli ke kostelu ustanoveni tři kněží, kteří měli denně recitovat hodinky a sloužit mše podle officia sboru mansionářů při pražské katedrále sv. Víta. Kněží byli představenému pražským mansionářům také podřízeni.

266) Dnešní stav západního průčelí je poznamenán pozdně gotickými úpravami. G. Dehio, o. c. v pozn. 260, s. 740.

267) F. Kavka, o. c. v pozn. 264, s. 17.

podobu stavby, ale i jejího tvůrce. Ten mohl vyjít z již tehdy plodného českého prostředí, ale i z Německa. Nadhozená možnost, že Karel IV. v Augsburgu potkal Jindřicha Parlěře a pověřil ho vedením stavby norimberského kostela, není pravděpodobná.²⁶⁹⁾ Možnost autorství mladého Petra Parlěře na stavbě Frauenkirche není rovněž reálná.²⁷⁰⁾ Byl-li kostel určen od samého počátku k pravidelnému ukazování říšských svátostí, není jasné, písemné prameny k dějinám kostela jednoznačně odpovědi na tuto a další otázky neposkytují.²⁷¹⁾ Okolnosti založení kostela souvisejí se známým pogromem na norimberské Židy a se zvláštní rolí, jakou v něm Karel IV. hrál,²⁷²⁾ významnou a doposud ne zcela poznanou úlohu při založení stavby sehrála významná rodina Stromerů, která měla úzké vazby na osobu císaře.²⁷³⁾ Nedostatek vypovídacích schopností pramenných zpráv může souviset s politikou, jakou Karel IV. praktikoval na evropské scéně za účelem získání říšských svátostí.²⁷⁴⁾ Norimberská Frauenkirche stále představuje otevřený problém,²⁷⁵⁾ který je obtížné uspokojivě uzavřít. Zdejší kostel se

Obr. 46: Norimberk, kostel sv. Lorenze. Tři nejvyšší arkády mezi jižní boční lodí a lodí hlavní. Stav 2009.

nám jeví – jak již výše uvedeno – prostorově a tvarově zakořeněn v předparléřovské české architektuře 1. poloviny 14. století. Některé rysy jeho architektury jsou odvoditelné jak z prostředí českého, tak i německého, avšak celková koncepce stavby a většina jeho tvaroslovných článků má své analogie v prostředí českém. Je-li kostel výsledkem vývoje německého sakrálního umění, pak by zřejmě představoval významný zlom v pojetí prostoru, neboť by byl prvním a zřejmě i posledním (pokud je nám známo) příkladem uzavřeného síňového prostoru vzniklého v rámci transformačního proudu sakrální architektury na německé půdě. Naopak v českých zemích se s rozvojem karlovské architektury ve druhé polovině 14. století síňový typ dále rozvíjel a tento kontinuální proces vyvrcholil v období krásného slohu v takových stavbách, jako je např. kostel ve Dvoře Králové apod.²⁷⁶⁾ Z tohoto hlediska by kostel Frauenkirche dobře zapadl do kontextu českého vývoje,²⁷⁷⁾ nelze vyloučit rovněž

269) M. C. Schurr, *Die Baukunst*, o. c. v pozn. 3, s. 83 a 134. Schurr připsal Jindřichu Parlěřovi rozšíření hlavní lodi a první plán východního chóru dómu v Augsburgu (tamtéž, s. 51). Obě stavby mají některé shodné rysy (hlavice středních sloupů s dekorem, snaha o redukovanou architekturu vnějšího pláště východního chóru apod.). Problematické je datum započetí výstavby augsburského východního chóru, které je kladeno někdy až k roku 1356. J. Fajt – M. Hörsch, *Mezi Prahou a Lucemburskem – zemský most na západ*, in: J. Fajt ed., *Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*. Praha 2006, s. 371. Zde odkazy na starší literaturu o dómu v Augsburgu.

270) K tomu viz např. A. Legner ed., o. c. v pozn. 202, s. 360; G. Dehio, o. c. v pozn. 260, s. 742. Jak již bylo uvedeno, autorství Petra Parlěře považujeme za nepravděpodobné. K tomu viz J. Fajt – M. Hörsch, o. c. v pozn. 269, s. 364.

271) K tomu viz G. Dobner, *Monumenta historica Boemiae III*. Pragae 1774, s. 346–347, 362, 364–365, 439; G. W. K. Lochner, *Geschichte der Reichsstadt Nürnberg zur Zeit Kaiser Karls IV. 1347–1378*. Berlin 1873, s. 27, 31, 36, 38n. a značné množství editovaných českých pramenů.

272) K tomu viz např. W. P. Eckert, *Die Juden im Zeitalter Karls IV.*, in: F. Seibt ed., *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. Nürnberg 1978, s. 129 a dále podrobně K. Blohm, *Die Frauenkirche in Nürnberg (1352–1358). Architektur, Baugeschichte, Bedeutung*. Disertační práce na technické universitě v Berlíně, 1990, s. 109n., rkp.

273) K tomu např. P. Moraw, *Rate und Kanzlei*, in: F. Seibt ed., o. c. v pozn. 272, s. 291; *Týž*, *Monarchie und Bürgertum*, in: F. Seibt ed., o. c. v pozn. 272, s. 46; W. von Stromer, *Der kaiserliche Kaufmann-Wirtschaftspolitik unter Karl IV.*, in: F. Seibt ed., o. c. v pozn. 272, s. 65.

274) J. Kroupová – P. Kroupa, o. c. v pozn. 268, s. 404.

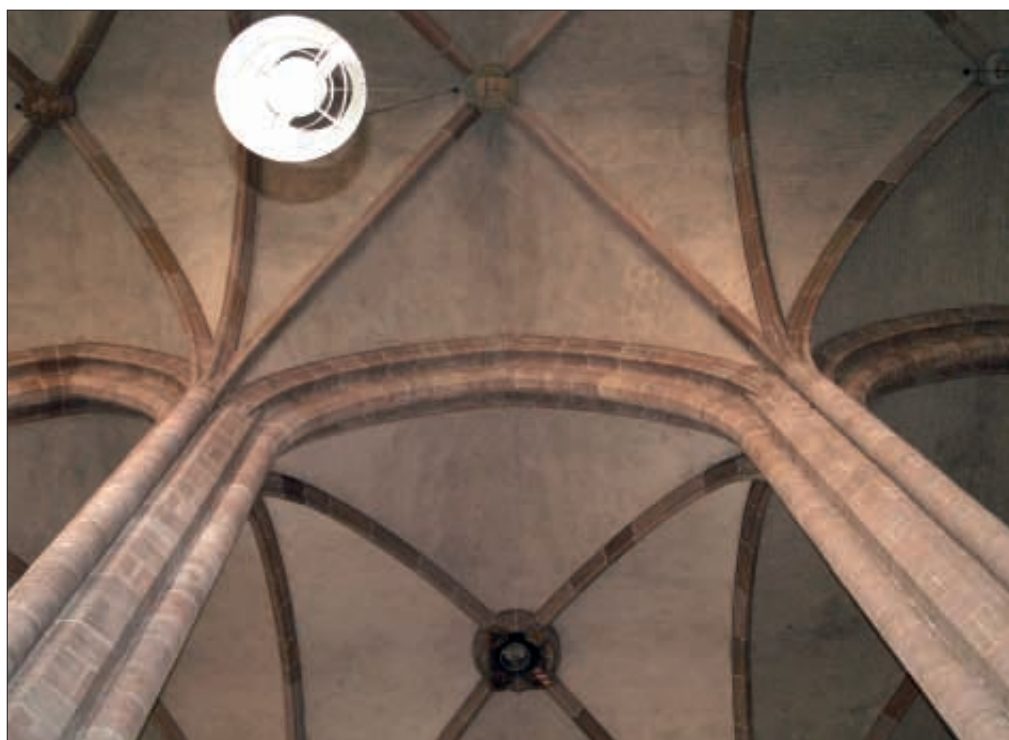
275) K tomu viz např. G. Bandmann, *Mittelalterliche Architektur als Bedeutungsträger*. Berlin 1951, s. 200; E. Bachmann, *Hallenkirchen und Zentralbauten. Ein- und Vierstützenraum in der karolinischen Baukunst*, in: *Zeitschrift für Ostforschung*, 5, 1956, s. 86n; F. Machilek, *Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit*, in: *Kaiser Karl IV. Staats-*

mann und Mäzen, hrsg. F. Seibt, Nürnberg, 1978, s. 99n., *G. Bräutigam*, Nürnberg als Kaiserstadt, in: F. Seibt ed., o. c. v pozn. 272, s. 339n; A. Legner ed., o. c. v pozn. 202, s. 361; N. Nussbaum, *Deutsche Kirchenbaukunst der Gotik*. Darmstadt 1994, s. 175n.; K. Blohm, o. c. v pozn. 272, s. 182n.

276) Nepřerušný vývoj české sakrální architektury od počátku 14. století až do husitských válek náleží k evropským fenoménům a přispěl k vývoji evropské architektury a evropského umění vůbec zásadní měrou. Prvním podnětem k němu byly reformní stavby z doby kolem roku 1300 vzniklé v rámci cisterckého umění (Sedlec, Zbraslav, Zlatá Koruna), které podnítily samostatný vývoj, který byl v průběhu 14. století průběžně v několika po sobě jdoucích vlnách obohacován o další podněty (vliv architektury Matyáše z Arrasu a Petra Parlěře apod.). Všechny tyto podněty byly v českém prostředí tvůrčím způsobem zpracovávány a transformovány ve svěbytný umělecký projev, který vyvrcholil architekturou doby Václava IV. a který v důsledku husitských válek víceméně v Čechách skončil.

možnost spolupráce českých a německých mistrů na tak významné císařské fundaci. Zřejmě jde o nejdokonalejší příklad stavby svého druhu vzniklé v 50. letech 14. století.²⁷⁸⁾

Jak již uvedeno výše, pravděpodobně od roku 1353 (tedy současně se stavbou Frauenkirche) je stavěn od západu další norimberský kostel – **sv. Lorenz**. Typologicky jde o basiliku s monumentálním západním dvouvěžovým průčelím. Střední část jeho západního průčelí je trojetážová: spodní část tvoří vysoký vstupní portál, nad ním je monumentální dvouplášťová rozeta a průčelí vrcholí trojúhelným štítem se střední trojúhelnou, lehce předstupující částí. Součástí etáže s rozetou je dvo-

Obr. 47: Norimberk, kostel sv. Sebalda. Arkáda mezi chórem a ochozem. Stav 2011.

jice reliéfu umístěných do cviklů nad rozetou: na severní straně symbolicky znázorněný měsíc²⁷⁹⁾ a na jižní straně slunce. Sochařskou výzdobu doplňují znaky v horní části přízemí: vlevo znak s českým lvem, vpravo slezská orlice a nad vrcholem portálu na kružbové galerii říšská orlice. Alianční znaky se vztahují ke Karlu IV. a jeho třetí manželce Anně Svidnické, a datují tak vznik západního portálu do období mezi lety 1353 a 1362. Východním směrem navazuje na západní průčelí basilikální trojlodí s jednoduchým visutým opěrným systémem na jeho jižním a severním boku. Poněkud konzervativnímu pojetí vnějších kompozičních hmot stavby a zvolenému typu trojlodí odpovídá i tvarosloví jeho interiéru. Křížové žebrové klenby jsou podpírány systémem svazkových přípor složených z oblých prutů s kalichovitými hlavicemi, které jsou blízké tvarosloví parlérovské hutě v pražské svatovítské katedrále. Na kalichovité hlavice nasedají hruškovcové profily mezilodních arkád, připomínající pražskou arrasovskou etapu v katedrále sv. Víta.

Mimořádně zajímavé jsou tři nejvýchodnější položené mezilodní arkády oddělující hlavní a jižní boční loď. Jde o zcela odlišný výtvarný svět. Arkády jsou členěny plastickými výžlabky, které přecházejí do oblounů, odpadly hlavice v náběžích archivolt arkád. Výžlabené tvary plně ovládly i profilace patek příslušných arkádových pilířů. Současně s arkádami byly zhotoveny přípory nesoucí klenbu hlav-

ní lodi, které jsou tvořeny dvěma výžlabky plynule na sebe navazujícími. Přípory jsou hmotově ostruhovité, se špičkou směřující do prostoru. Jde o odlišné tvarosloví, reprezentující reformní architekturu první poloviny 14. století. Tyto tři arkády jsou dílem jinak slohově orientované hutě, která zde zřejmě po nějaký čas pracovala a vytvořila tuto část stavby.²⁸⁰⁾ Přípory jsou slohově blízké např. příporám jižních bočních kaplí mohučského dómu, trojlodí Zlaté Koruny, klášternímu kostelu v Dolních Kounicích apod. Tato část stavby vznikla nejspíše v první polovině 14. století. Nejblíží a zřejmě jedinou stavbu s obdobnými slohovými znaky v Norimberku představuje presbytář kostela sv. Jakuba postavený v průběhu první poloviny 14. století.²⁸¹⁾ Působení této hutě se zde omezilo jen na zmíněná tři arkádová pole s příporami.

Hledáme-li možné inspirační zdroje tvarosloví zdejšího trojlodí, pak jsme zde blízko pražskému parlérovskému i arrasovskému umění, a to v kombinaci dosti nezvyklé, neboť arrasovský hruškovcový vyrůstá z parlérovských oblých plastických přípor s kalichovitými hlavicemi. Spojitost s pražskou svatovítskou hutí je zde možná i logická, neboť sem mohla být z Prahy povolána huť složená z mistrů ovládajících jak arrasovské tak parlérovské tvarosloví.²⁸²⁾

V roce 1361 bylo započato se stavbou síňového chóru kostela **sv. Sebalda**, třetího z norimberských významných kostelů této doby. Obvodové zdivo chóru včetně opěrných pilířů muselo být hotovo mezi 2. srpnem a 20. prosincem 1372.²⁸³⁾ Snaha po scelení vnějšího obalu je umocněna horizontální balustrádou ukončující fasádu v úrovni střechy,

277) Spřízněnost norimberské Frauenkirche s českým uměním cítil již K. H. Clasen. *K. H. Clasen, Baukunst des Mittelalters. Die gotische Baukunst. Potsdam 1930, s. 161.*

278) Stále platné hodnocení norimberské Frauenkirche viz *V. Mencl, Česká, o. c. v pozn. 3, s. 72.*

279) Symbolika měsíce umístěného na severní stranu sakrální stavby se objevuje v rámci parlérovského umění v Praze u svatovítské katedrály v podobě reliéfu na severní konzole osazené na pilíři ve východním ochozu stavby. *P. Vlček a kol., Umělecké památky Prahy. Pražský Hrad a Hradčany. Praha 2000, s. 87. Pražská konzola spolu s druhou konzolou s výjevem Adama a Evy jsou krásněslohového původu. A. Kutal, České sochařství 1350–1450. Praha 1962, s. 109.*

280) Změna členění je uvedena in *G. Dehio, o. c. v pozn. 260, s. 702.*

281) K architektuře presbytáře *M. Hörsch, o. c. v pozn. 64, s. 82.*

282) Účast parlérovské hutě bychom předpokládali tedy spíše u trojlodí a střední části západního dvouvěží kostela sv. Lorenze než u stavby kostela Frauenkirche. K tomu viz *G. Bräutigam, Nürnberg, in: A. Legner ed., o. c. v pozn. 202, s. 360.*

283) Vyplývá to z majetkoprávních přesunů doložených písemnými pra-

balustráda je zde ještě prolomena vimperky. Opěrné pilíře jsou zde obloženy sochami, dokonce ve dvou patrech nad sebou a jsou pokryty slepou panelací. Vtažení kaplí dovnitř prostoru umožnilo vytvořit iluzi vnějšího scelujícího obalu, která avšak není důsledná, jako např. v kostele sv. Bartoloměje v Kolíně, neboť opěrné pilíře jsou pohledově příznávy a jejich existence je naopak zdůrazněna velkým množstvím soch a slepých panelací. Poklasický charakter architektury vnějšího pláště je uvnitř potvrzen svazky přípor vyrůstajících z hruškovcových patek.

Architektura středních nosných pilířů je již jiná. S jejich stavbou bylo započato nejdříve ve druhé polovině roku 1374 a dokončeny byly spolu s klenbami v roce 1379, kdy byl chór spolu s oltářem vysvěcen.²⁸⁴ Dominantní je důsledná absence hlavic na pilířích mající slohově blízko ke kostelu P. Marie v Esslingen.²⁸⁵ Plasticita válcových přípor je blízká parlérovským příporám v pražské katedrále i v Kolíně. Pozdně goticky působí na patkách některých pilířů umístěné obrácené subtilní jehlance, mající předstupně např. u východních partií katedrály v Řezně.²⁸⁶ Architektura středních pilířů zdejšího kostela směřuje k pozdní gotice obdobným způsobem jako architektura Petra Parlěře v pražské katedrále a v Kolíně, či mariánského kostela v Esslingen.

Všechny tři norimberské kostely jsou unikátní tím, že představují tři stavby, jejichž příslušné části vznikly téměř ve shodné době, a přesto se liší jedna od druhé. Tyto odlišnosti dokládají obtížnost hledání nových forem s někdy rozpačitými a jindy naopak mimořádně zdařilými výsledky.²⁸⁷ Tři norimberské kostely jsou do značné míry propojeny (zejména Frauenkirche) s českým prostředím. Tyto vazby čekají stále na podrobné uměleckohistorické zhodnocení.

ZÁVĚR

Cílem této statě nebyl přehled, nýbrž výběr sakrálních památek, které spojuje příslušnost k reformní architektuře daného období. Text je psán s vědomím, že stále chybí potřebné analytické studie konkrétních památek nebo jejich okruhů, které vytvářejí dostatečné předpoklady pro vznik odpovědně zpracovaných syntetických studií větších či menších regionálních celků.²⁸⁸ Na druhou stranu nelze přehlédnout, že každá úvaha o konkrétní stavbě a snaha ji zařadit do vyššího celku – je-li míněna poctivě – přinese další konkrétní postřehy a nové vazby, které se mohou stát základem pro další úvahy, možná i obecnější povahy.²⁸⁹ Bohužel není zpracován vývoj reformní architektury v rámci střední Evropy u řádové architektury (dominikánské, minoritské, cisterciácké), nejsou jasné vazby mezi jednotlivými dochovanými stavbami shodného vývojového typu v některých velkých městech (Esslingen, Erfurt, Praha apod.), není znám podíl velkých biskupských i farních kostelů s předpokládaným a v některých případech již prokázaným vlastním slohovým hutním vývojem (katedrály ve Štrasburku, v Řezně, v Praze apod.) na celkovém vývoji a v neposlední řadě není jasný mechanismus vzájemného ovlivňování těchto jednotlivých skupin mezi sebou. Z hlediska českého podílu na tomto vývoji je nesporná role cisterciáckých klášterů na českém území (Zlatá Koruna, Sedlec, Zbraslav) a role Prahy, která byla slohově od první poloviny 14. století na úrovni nejvyspělejších evropských měst a která poskytuje v kontextu dalších českých a moravských staveb (Roudnice, Kutná Hora, Dolní Kounice apod.) komparační materiál pro výše uvedené úvahy, a to na úrovni minimálně srovnatelné s nejvyspělejšími evropskými městy a regiony. V článku jsme se snažili většinu otázek jen formulovat s tím, že přesnější odpovědi je nutno hledat. Jde např. o podrobná slohová východiska pražského domu U kamenného zvonu, kostela sv. Jakuba v Kutné Hoře, kořenů slohu Matyáše z Arrasu atd. Předložený text je příspěvkem k tématu a nemá žádné další ambice.

meny. K tomu viz G. Weiland, Die Sebalduskirche in Nürnberg. Petersberg 2007, s. 68.

284) Tamtéž, s. 68. Není zcela jisté, zda byly práce v době svěcení chóru skončeny.

285) G. Bräutigam, Nürnberg, St. Sebald, in: A. Legner ed., o. c. 202, s. 362; J. Fajt – M. Hörsch, o. c. v pozn. 269, s. 365.

286) Některé výrazné články, která jsou vytvořila arkády závěru a na druhé straně předělové arkády shodného pilíře je huť užívaná parlérovské oblouny, proniky článků, výběhy bez hlavic apod. Tato huť pokračovala ve stavbě západním směrem. Meziarkádové pilíře jsou nakoso postavené, což je znakem reformní architektury. Chór byl staven v několika etapách. K tomu např. J. Julier, Studien zur spätgotischen Baukunst am Oberrhein. Heidelberg 1978, s. 132. Význam stavby je značný a je stále předmětem uměleckohistorických úvah. Stavba chóru započala v roce 1354. Např. W. Schlink, Les Rapports entre Fribourg et Strasbourg dans le Domaine de l'architecture gothique, in: Bulletin de la Cathédrale de Strasbourg, XXV – 2002, s. 135 a skončila kolem roku 1380. J. Julier, o. c. v pozn. 287, s. 77. Architektem byl Johannes Parlěr, vazby mladší stavební fáze k parlérovskému umění jsou zjevné. P. Frankl,

Gothic architecture. Harmondsworth 1962, s. 164. K tomu viz podrobně zejména M. C. Schurr, Die Baukunst, o. c. v pozn. 3, s. 20–21. Viz též R. Becksmann – F. Kobler – P. Kurmann, Das Freiburger Münster der Bau und seine Originalaustattung, in: H. Haumann – H. Schadek edd., Geschichte der Stadt Freiburg im Breisgau. Bd. 1. Stuttgart 1996, s. 355; G. Dehio, o. c. v pozn. 41, s. 207n. Celá stavba chóru prošla sřejmě v průběhu stavební významnými změnami, přičemž dosah těchto změn není pravděpodobně doposud dostatečně odborně zhodnocen. Freiburský chór je významný, avšak naznačené změny v jeho slohové orientaci nejsou u evropských důležitých staveb ničím výjimečným, jak dokládá stavební vývoj mnoha evropských kostelů.

288) Řadu staveb ze sledovaného období jsme museli z technických důvodů pominout. Jde např. o většinu kostelů v oblasti Lotrinska. Tato oblast jako jedna z mála má své podrobné zpracování (Ch. Brachmann, o. c. v pozn. 3). Při výběru uvedených oblastí a významných center jsme se logicky soustředili na ty regiony, které mají již prokázané nebo alespoň předpokládané vazby na oblast Čech.

289) U každé analyzované stavby bylo snahou odhalit její doposud nepoznané části, architektonické detaily a případně pokusit se je zařadit do kontextu slohového vývoje dalších stylově příbuzných staveb. Velkým problémem bylo v případě jednotlivých staveb vyčerpání dosavadní monografické literatury, jejíž množství neumožňuje toto téma zpracovat v uspokojivé hloubce a rozsahu. Snažili jsme se poctivě vyrovnat se alespoň se základním penzem literatury s nadějí, že jsme se v tomto ohledu nedopustili fatální chyby. Nutno dodat, že téma sakrální architektury v daném období je nyní v Evropě tématem velmi frekventovaným, a to včetně českého materiálu.

SPÄTGOTISCHE TENDENZEN IN DER GOTISCHEN ARCHITEKTUR DES 13. UND 14. JAHRHUNDERTS – EIN BEITRAG ZUM THEMA

Der Inhalt des Artikels ist das Vorkommen und die Verbreitung von spätgotischen Stiltendenzen in der böhmischen Architektur vom Ende des 13. und der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Der Artikel beschäftigt sich also allgemein nicht mit der Architektur dieser Epoche, sondern verfolgt architektonische Stilelemente, die in diesem Zeitabschnitt die allmähliche Entstehung des Reformstils, der dann zur Entstehung der spätgotischen Architektur führt, darstellen. Es handelt sich besonders um ausgekehrte Profile, kantige Profile, glatte Flächen der Wände, usw. Zeitlich reicht der Artikel auch in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts und er bemüht sich einige Fragen der Parler-Architektur zu erfassen, eingerechnet einiger Etappen in der Entwicklung der Prager St. Veitskathedrale.

Böhmische Länder wurden zur Wende des 13. und 14. Jahrhunderts zu einem bedeutungsvollen Raum, in dem außergewöhnlich entwickelte Bauten entstanden, wie z.B. die Zisterzienserklöster in Sedlec bei Kutná Hora/Sedletz bei Kuttenberg, in Zbraslav/Königsaal bei Prag oder in Zlatá Koruna/Goldenkron. Diese Gruppe von Zisterzienserklöstern stellt eine Gruppe von Bauten dar, die die modernsten bildenden Tendenzen ausgenutzt haben. Es handelt sich um ausgekehrte Profile, um die Abwesenheit der tektonischen Glieder wie die Dienste sind, usw. Zum Beispiel in Zlatá Koruna wurden so die Portale im Kreuzgang des Klosters ausgeführt, das Interieur der Klosterkirche in Zlatá Koruna reiht sich unter die stilistisch bedeutungsvollsten Bauten ihrer Art in dem zeitgenössischen Europa. Zu allen diesen Bauten existiert schon eine reiche Fachliteratur.

Die Träger der Reformtendenzen in Europa sind weiter die Mendikantenorden gewesen, wie besonders Minoriten und Dominikaner, einschließlich Frauenklöster. In Böhmen gehört zu diesen reformorientierten Bauten dieses Typus die erhaltene Kirche der hl. Anna des Prager Dominikanerinnenklosters aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts, die erhaltene Minoriten Klosterkirche in Plzeň/Pilsen, oder ein Teil der Dominikanerkirche in České Budějovice/Budweis. Die Pilsner Minoriten Kirche stellt einen bedeutungsvollen Nachhall der schwäbischen und offensichtlich auch bayerischen Mendikantenordensarchitektur dar. Zu bedeutungsvollen Ausdrücken der Reformarchitektur gehört der nördliche Arm des Kreuzgangs des Minoriten Klosters des hl. Jakobus in Praha/Prag, bei dem Stilbindungen an den Kreuzgang des Klosters in Maulbronn existieren. Es ist wahrscheinlich, dass in Böhmen mehr von solchen stilierten Mendikantenklöstern existierten (z.B. das verfallene Dominikanerkloster in Praha, das abgerissene Dominikanerkloster in Plzeň/Pilsen, usw.), die aber im Verlauf der Jahrhunderte vernichtet wurden.

Zu bedeutungsvollen Bauten gehört das Haus Zur Steinglocke in Praha, wahrscheinlich aus den Jahren 1310–1315. Seine westliche Fassade ist ein Muster einer sehr entwickelten europäischen Architektur dieser Zeit. Der Entwurf der Fassade wird mit Recht mit der Bauhütte verbunden, die den Dom in Köln am Rhein gebaut hat, die Ausführung zeigt an das Gebiet der sog. Mainzer Schule mit möglichen Bindungen an die Kirche in Oppenheim, aber vielleicht auch an einige Bauten in Mainz. Das markanteste Element, das z. B. die stilistisch sehr entwickelten südlichen Kapellen des Domes in Mainz in der Form der verbundenen Kehlen mit Nasen charakterisiert, kommt bei dem Prager Haus zwar nicht vor, es befinden sich hier jedoch z. B. gespitzte Profile, die außer anderem für einige Entwicklungsphasen der Kirche in Oppenheim typisch sind. Die Verbindung des Prager Hauses, das offensichtlich für den böhmischen König Johann von Luxemburg bestimmt war, mit dem Umkreis einiger Bauten der Mainzer Schule, kann man durch die Persönlichkeit des Erzbischofs Peter von Aspelt, der auf eine bedeutungsvolle Art mit der Person Johann von Luxemburg verbunden war, unterstützen.

Zu den Prager Bauten der Reformarchitektur gehören das südliche Seitenschiff und das Turmuntergeschoss der Kirche des hl. Kastulus in der Altstadt Prag, deren bedeutungsvolles architektonisches Element die Kehlen sind. Sie erinnern an die südlichen Seitenkapellen des Zisterzienser Klosters in Eberbach in Baden-Württemberg oder an das sehr markante Turmuntergeschoss der Kirche in Reutlingen. Mit dem Prager Umkreis der reformabgestimmten Bauten sind offensichtlich die an Ecken

gekehrten Pfeiler der gotischen Etappe des Aufbaus der Kirche des hl. Gotthard in der königlichen Stadt Slaný/Schlan verbunden, deren Datierung im Verlauf der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts schwankt.

Die Reformarchitektur ist nach Böhmen auch dank dem letzten böhmischen Bischof Johann IV. von Dražice/Draschitz durchgedrungen, der auf dem päpstlichen Hof in Avignon verweilte. Dieser Bischof hat im Jahre 1333 das Kloster der Augustiner-Chorherren in Roudnice nad Labem/Raudnitz gegründet, das sich in einigen nachfolgenden Etappen baulich entwickelt hat. Es scheint die in der tschechischen Fachliteratur lange tradierte Idee über die Teilnahme des französischen Meisters im Rahmen der zweiten Etappe des Aufbaus des Klosterkomplexes in den Jahren 1340–42 sehr wahrscheinlich zu sein. Einige Glieder haben tatsächlich sehr nah zu den Bauten in Avignon dieser Zeit, besonders zu dem Kreuzgang der Kollegiatskirche in Villeneuve-lès-Avignon. Die Architektur wird in Roudnice in der zweiten Etappe außer anderem durch das System der geraden Flächen gebildet, die ein bedeutungsvolles Element auch des Baus in Avignon sind. Der Bischof Johann IV. von Dražice hat auch weitere Bauten, wie z. B. die Burg und die Kirche in Dražice nördlich von Praha usw., initiiert. Bis wie weit die Formen der südfranzösischen Architektur, die nach Böhmen durch diesen Bischof importiert wurden, das reformiert bestimmte Milieu der böhmischen Architektur zusammengestalteten, ist bis jetzt nicht völlig klar.

Offenkundig seit der zweiten Hälfte der 50er Jahre des 14. Jahrhunderts wurde die Kirche des hl. Nikolaus in Čecovice/Tschachwitz gebaut. Mit dem Aufbau dieser Kirche sind nach Böhmen einige architektonische Reformelemente, typisch für die Kathedrale in Regensburg und für die Kirche in Nabburg, gekommen. Es handelt sich besonders um kantige Profile der Fenstermaßwerke, die für die Kathedrale in Regensburg typisch sind und die sich im Wimperg des Südportals der Kirche in Čecovice befinden. Die Ausführung der filigranen feinen Maßwerken der Fenster des östlichen Abschlusses der Kirche in Čecovice ist einigen Maßwerken der Kirche in Nabburg nah.

Einen Bau der europäischen Bedeutung stellt die dreischiffige Kirche des hl. Jakobus in Kutná Hora dar, deren Ausbau sich tief in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts hingezogen hat. Schräggestellte Pfeiler der dreischiffigen Kirche sind außer anderem durch Paare von Kehlen mit Nasen gegliedert, die Scheidebögen sind ohne Kapitelle, usw. Die Elemente der Reformarchitektur dieser Kirche haben zur Kirche der Prämonstratenser in Dolní Kounice/Kanitz in Mähren oder zur Architektur der Kirche St. Maria zur Wiese in Soest stilistisch nah.

Markante Elemente der Reformarchitektur sind ein Bestandteil von ersten Etappen des Aufbaus der Prager St. Veitskathedrale. Zeitlich handelt es sich um Teile, die Mathias von Arras gebaut hat und weiter um den Raum der Sakristei, der St. Wenzelskapelle und um Teile der Bögen der Arkaden zwischen dem Chor und dem Umgang im Niveau der Sakristei. Bei der Sakristei handelt es sich um den schräggestellten Sockel des mittleren Pfeilers, um die Abwesenheit der Kapitelle bei mittleren Öffnungsarkaden und Wanddiensten, bei der St. Wenzelskapelle handelt es sich um schräggestellte Wandpfeilerbündel, die Abwesenheit der Kapitelle, usw. Die beschriebenen Elemente bilden das Wesentliche der Reformarchitektur (Salem, Niederhaslach, Soest, usw.) und sind kein Bestandteil der vorhergehenden, von Mathias von Arras gebauten Etappe und nicht einmal der späteren Bauetappe. Die schon früher ausgesprochene Idee über die mögliche Inspiration der Kapelle der hl. Katharina bei der Kathedrale in Straßburg für die Sakristei in der St. Veitskathedrale ist auch aus anderen Gründen beachtenswert. Es handelt sich z.B. um die Anwendung von Wandvorlagen bei beiden Bauten usw. Es ist nicht ohne Interesse, dass die Wandvorlagen im größeren Maß sowohl bei der Straßburger Kathedrale, als auch bei der böhmischen Architektur dieses Zeitabschnitts vorkommen. Die Unsicherheit hinsichtlich Inspirationsquellen herrscht auch bei der Architektur von Mathias von Arras. Einige Elemente, wie z. B. das Durchwachsen der konischen Wimperge durch das Gesims bei Stützpfeilern der Prager Kathedrale, haben Analogien im Bereich der Straßburger Bauten (östlicher Abschluss der Marienkapelle der Kirche in Niederhaslach).

Zu bedeutungsvollsten Bauten außerhalb von Böhmen, die die böhmische Reformarchitektur beeinflussten, gehören außer der Mendi-

kantenarchitektur und Zisterzienserarchitektur besonders die Kathedralen in Straßburg und Regensburg. Teile der Straßburger Kathedrale und offensichtlich auch weitere Sakralbauten in der Stadt tragen einige Stilelemente, die gemeinsam mit dem böhmischen Milieu sind. Auf welchen Wegen die Einflüsse nach Böhmen (oder vielleicht auch umgekehrt) geströmt haben, ist nicht völlig klar. Eine bedeutungsvolle Rolle hat sicher die Kathedrale in Regensburg gespielt, zweifellos für die Nähe dem böhmischen Milieu. Als ein Beispiel kann man, außer den höher erwähnten Bindungen an das böhmische Milieu, z.B. die Sockel anführen, die mit der Spitze nach unten gerichtet sind, die zum integralen Bestandteil der südlichen Stirnwand der Kathedrale in Regensburg geworden sind und die wir z.B. bei dem Portal der Schutzengelkapelle des Zisterzienserklosters Zlatá Koruna in Südböhmen finden. Der Einfluss der Bauhütte in Köln am Rhein und der Mainzer Schule auf das böhmische Milieu wartet noch auf seine ausführliche Bewertung.

Ein sehr bedeutungsvolles Kunstzentrum war während des ganzen 14. Jahrhunderts Nürnberg. Bis wie weit konnten in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts solche Bauten das böhmische Milieu beeinflussen, wie die Kirche des hl. Jakobus des Deutschritterordens oder ausgekehrte Profile der Dienste in der Lorenzkirche, ist einstweilen nicht klar. Zu den Nürnberger Bauten, die stilistisch nah zu dem böhmischen Milieu haben, gehört besonders die Frauenkirche. Der zentrale Typus des Schiffes, und die glatte Außenhülle der Kirche, sind dem böhmischen Milieu dieser Zeit bekannt. Für die Mehrheit der Architekturglieder des Baus finden wir im böhmischen Milieu Analogien. Genauso würden die historischen Bindungen der Entstehung der Kirche an Karl IV. die böhmische Herkunft des Baus unterstützen, wenngleich ernste stilistische Zusammenhänge auch im deutschen Milieu existieren. In jedem Fall gehört die Nürnberger Frauenkirche zu einem der Gipfel der Entwicklung der mitteleuropäischen Reformarchitektur ihrer Zeit.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Zlatá Koruna/Goldenkron (Kreis Český Krumlov/Krumau). Blick ins Langhaus (Fotosammlung des Nationaldenkmalamtes, O. Hilmerová, 1953).
 Abb. 2: Zlatá Koruna, Zisterzienserkloster. Eingangportal in die Schutzengelkapelle (Fotosammlung des Nationaldenkmalamtes, O. Hilmerová, 1953).
 Abb. 3: Osek/Osseg (Kreis Teplice/Teplitz), Zisterzienserkloster. Portal im östlichen Arm des Kreuzgangs (Fotosammlung des Nationaldenkmalamtes, J. Tuháček, 1966).
 Abb. 4: Vyšší Brod/Hohenfurth (Kreis Český Krumlov/Krumau), Zisterzienserklosterkirche. Blick ins Langhaus (Fotosammlung des Nationaldenkmalamtes, A. Potočková, 1945).
 Abb. 5: České Budějovice/Budweis, Dominikanerklosterkirche. Blick in die Vierung des Transepts (Fotosammlung des Nationaldenkmalamtes, J. Tuháček, 1943).
 Abb. 6: Plzeň/Pilsen, Langhaus der ehemaligen Minoritenklosterkirche (Fotosammlung des Nationaldenkmalamtes, P. Končínský 1943).
 Abb. 7: Esslingen (Deutschland), Dominikanerklosterkirche. Blick ins Langhaus der Basilika (Fotos P. Kroupa, falls nicht anders angeführt ist).
 Abb. 8: Praha/Prag, Dominikanerinnenklosterkirche der hl. Anna. Südportal mit dem doppeltgekehrten Gewände. Zustand 2011.
 Abb. 9: Praha, Minoritenkloster bei der Kirche des hl. Jakobus. Blick in den nördlichen Arm des Kreuzgangs an die Arkaden zum Paradieshof. Zustand 2011.
 Abb. 10: Praha, Haus Zur Steinglocke. Westfassade. Zustand 2011.
 Abb. 11: Mainz (Deutschland), südliche Kapellen des Domes, ein aus gekehrten Profilen zusammengesetzter Dienst. Zustand 2011.
 Abb. 12: Oppenheim (Deutschland), Katharinenkirche, Südfassade. Zustand 2013.
 Abb. 13: Oppenheim, Katharinenkirche, Südportal des Transepts, der rechte Teil der Archivolt mit gespitzten Profilen. Zustand 2013.
 Abb. 14: Oppenheim, Katharinenkirche, Dekor eines Kapitells des Pfeilers zwischen dem Hauptschiff und dem südlichen Seitenschiff. Zustand 2013.
 Abb. 15: Praha, Kirche des hl. Kastulus. Südliches Seitenschiff. Zustand 2011.

- Abb. 16: Eberbach (Deutschland), Zisterzienserklosterkirche. Blick in den westlichen Teil des südlichen Seitenschiffes. Zustand 2011.
 Abb. 17: Slaný/Schlan (Kreis Kladno/Kladno), Kirche des hl. Gotthard. Zwei westliche Pfeiler der südlichen Arkade des Hauptschiffes, Blick vom südlichen Seitenschiff. Deutlich ist die Profilierung der Ecken der Pfeiler und die Profilierung der jüngeren Arkadenbögen. Zustand 2012.
 Abb. 18: Roudnice nad Labem/Raudnitz (Kreis Litoměřice/Leitmeritz), ehemaliges Kloster der Augustiner-Chorherren. Hofarkade des östlichen Armes des Kreuzgangs. Zustand 2012.
 Abb. 19: Roudnice nad Labem, ehemaliges Kloster der Augustiner-Chorherren. Hofarkaden des südlichen Armes des Kreuzgangs. Zustand 2012.
 Abb. 20: Čecovice/Tschachwitz (Kreis Domažlice/Taus), Kirche des hl. Nikolaus, Maßwerk des Fensters des nordöstlichen Gewölbefeldes des Presbyteriums. Zustand 2012.
 Abb. 21: Nabburg (Deutschland), Kirche St. Johannes der Täufer, Fensterrose der Südfassade des Transepts der Kirche. Zustand 2012.
 Abb. 22: Čecovice, Kirche des hl. Nikolaus, Fenster in der Achse des Presbyteriums. Zustand 2012.
 Abb. 23: Nabburg, Kirche St. Johannes der Täufer, Fenster des nordwestlichen Gewölbefeldes des westlichen Chores der Kirche. Zustand 2012.
 Abb. 24: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Gesamtblick ins Langhaus. Zustand 2011.
 Abb. 25: Kutná Hora/Kuttenberg, Kirche des hl. Jakobus. Westportal. Zustand 2011.
 Abb. 26: Kutná Hora, Kirche des hl. Jakobus. Westliches Turmuntergeschoss. Zustand 2011.
 Abb. 27: Mühlhausen (Deutschland), Kirche St. Blasius. Südportal. Zustand 2010.
 Abb. 28: Dolní Kounice/Kanitz (Kreis Brno/Brünn-Land), Kloster Rosa Coeli. Dienst an der Nordwand des Chores. Zustand 2012.
 Abb. 29: Praha, St. Veitskathedrale. Blick in die Sakristei (Fotosammlung des Nationaldenkmalamtes, V. Fyman, 1958).
 Abb. 30: Praha, St. Veitskathedrale. Blick in die St. Wenzelskapelle (Fotosammlung des Nationaldenkmalamtes, J. Tuháček, 1939).
 Abb. 31: Praha, St. Veitskathedrale. Östlicher Abschluss mit Stützpfählern. Zustand 2012.
 Abb. 32: Straßburg (Frankreich), Kathedrale, Kapelle der hl. Katharina bei der Südseite. Ansicht der Südwand. Zustand 2009.
 Abb. 33: Soissons (Frankreich), Kirche Saint-Jean-des-Vignes. Westfassade. Zustand 1988.
 Abb. 34: Niederhaslach (Frankreich), Kirche des hl. Florentius. Östlicher Abschluss der Kapelle der Jungfrau Maria mit Stützpfählern. Zustand 2009.
 Abb. 35: Niederhaslach, Kirche des hl. Florentius. Wand im Schiff. Zustand 2009.
 Abb. 36: Niederhaslach, Kirche des hl. Florentius. Dienst im Seitenschiff. Zustand 2009.
 Abb. 37: Maulbronn (Deutschland), Zisterzienserkloster. Westlicher Arm des Kreuzgangs, Gewände der Arkaden zum Paradieshof. Zustand 2011.
 Abb. 38: Regensburg (Deutschland), Kathedrale. Arkaden der nördlichen Wand des nördlichen Ostabschlusses. Zustand 2011.
 Abb. 39: Regensburg, Kathedrale. Konsolen des westlichen Gewändes des südlichen Portals. Zustand 2011.
 Abb. 40: Magdeburg (Deutschland), Kathedrale. Basis an dem Fenstergewände der Außenfassade des Seitenschiffes. Zustand 2009.
 Abb. 41: Soest (Deutschland), Wiesenkirche. Profilierung eines Pfeilers. Zustand 2010.
 Abb. 42: Soest, Wiesenkirche. Dienste im Seitenschiff. Zustand 2010.
 Abb. 43: Reutlingen (Deutschland), Marienkirche. Turmuntergeschoss. Zustand 2011.
 Abb. 44: Nürnberg (Deutschland), Frauenkirche. Gesamtansicht von Südosten. Zustand 2009.
 Abb. 45: Nürnberg, Frauenkirche. Grundriss. Plan aus dem Jahre 1947 (Bayrisches Landesamt für Denkmalpflege, Autor J. Fritz).
 Abb. 46: Nürnberg, Lorenzkirche. Drei östlichste Arkaden zwischen dem südlichen Seitenschiff und dem Hauptschiff. Zustand 2009.
 Abb. 47: Nürnberg, Sebalduskirche. Arkade zwischen dem Chor und dem Umgang. Zustand 2011.

(Übersetzung J. Kroupová)